

A KEMKEDE'S
TÖRTÉNETE

I.

A HÍRSZERZÉS ÉS KÉMKEDÉS
TÖRTÉNETE

174

OSZK

A
HÍRSZERZÉS ÉS KÉMKEDÉS
TÖRTÉNETE

VITÉZ JÓZSEF KIR. HERCEG

TÁBORNAGY

BEVEZETŐ SORAIVAL

SZERKESZTETTE

PILCH JENŐ

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA, BUDAPEST

A
HÍRSZERZÉS ÉS KÉMKEDÉS
TÖRTÉNETE

ELSŐ KÖTET

7-III-2.

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA, BUDAPEST

OSZK

~~52~~

~~Félt~~

63.651

OSZK Ielt.
Könyvek
B. 4655/1061.

R1965
21985

Mint ezen a téren is sokat látott katona és mint hazámért aggódó honfi, örömmel látom, hogy lelkes tudósok feltárják a tájékozatlan közönség előtt a katonai hírszerzés, kémkedés és propaganda rejtelseit. A közönség ezen nagyarányú műben nemcsak színes, érdekes és úgyszólván kalandos olvasmányt kap kezébe, hanem ennek hatalmas tanulságai kell hogy visszhangot keltsenek minden jó magyar ember lelkében. Védekezni a kémek ellen, el nem árulni még a legjelentéktelenebbnek látszó adatot sem, óvakodni a gyanús elemektől szigorú hazafias kötelesség!

Melegen ajánlom ezt a művet a magyar közönség figyelmébe, mely hazafias és nemzetnevelő, hatalmas figyelmeztetés legyen az új nemzedéknek.

József

ELŐSZÓ.

Jelige : Hazádnak rendületlenül
légy híve óh magyar !

Mi indított bennünket, a szerzőket, a hírszerzés és kémkedés történetének megírására?

Elsőbben is az a körülmény, hogy a külföldön szinte nyakra-főre jelentek meg az utóbbi időben olyan kisebb és nagyobb művek, amelyek ezzel a rendkívül érdekes kérdéssel foglalkoztak, a legtöbb esetben azonban sajnos, a dolog lényegének lelkiismeretes ismertetése nélkül, avagy a nélkül, hogy a hírszerzés és kémkedés történetét és célját becsületesen megvilágították volna. A legtöbb ilyen könyv eseményanyaga túlzás volt, de mindenesetre igen jó üzletnek bizonyult a kiadó számára.

A mozgóképszínházakban is egymást érték azok a darabok, amelyek regényes történetekkel fűszerezetten a kémkedést is belekapcsolták eseményeik keretébe, azonban az esetek többségében, itt is hamis, tehát el nem fogadható formákban.

Mi olyan állami, szorosabban véve azonban inkább katonai szolgálati ágazat általános működésére akarjuk felhívni a közönség figyelmét, amellyel eddig, valljuk meg az igazat, nem igen foglalkozott behatóbban a magyar irodalom és így a közönség csak azt tudta, hogy létezik a háttérben, a sötétben, hogy furfanggal, ravaszsággal, elszántsággal, hazugsággal, lopással, betöréssel, méreggel, törrel, bombával, szerelemmel stb. is dolgozik. Azt azonban már nem igen tudta, mert nem is igazolta be neki senki, hogy a hírszerzés és kémkedés a hadvezetőség legfontosabb segítőeszköze és arra való, hogy a felesleges vérontás ellen küzdjön azáltal, hogy kellő időben leleplezi az ellenség szándékát és féltve őrzött gyilkos eszközeit.

Ilyen alapokon tehát könyvünk célja ismeretterjesztő is.

A napilapok hasábjain az utóbbi időben nemcsak egymást érték a kémek elítélésére vonatkozó igen szigorú bírósági ítéletek, hanem ezek nyomán az a megdöbbenő valóság is elénk tárult, hogy főként a kémkedés legaljasabb és legmegvetendőbb formájában, a hazaárulásban, szinte vészes fokozatoságot állapíthatunk meg.

Ez ellen a főbenjáró bűn ellen is akarunk küzdeni úgy, hogy amikor egy

csokorba összefoglaltan bemutatjuk ennek az aljasságnak több esetét, elretentsük honfitársainkat olyan cselekményektől, amelyek miatt, akárcsak a bélpoklosokat, kitaszítják őket a nemzet és a becsületes társadalmi osztályok kebeléből.

De azt is akarjuk, hogy ennek az agyonsanyargatott magyar hazának minden becsületes polgára felfigyeljen és az ádáz ellenségeink által ellenünk irányított kémkedés elhárításában és kiirtásában segítőkezet nyújtson azoknak, akik erre intézményesen hivatottak.

1935. és 1936. években a magyar királyi honvédtörvényszék a következő esetekben így ítélkezett a kémkedés, illetőleg hűtlenség büntetésében:

Klein Oszkár hivatalnokot, csehszlovák állampolgárt 12 évi fegyházra, 10 évi hivatalvesztésre, politikai jogai gyakorlásának ugyanily tartamú felfüggesztésére, végül a visszatéréstől örökre való eltiltása mellett az ország területéről való kiutasításra,

Skamla András asztalost, csehszlovák állampolgárt 9 évi fegyházra, 9 évi hivatalvesztésre, politikai jogai gyakorlásának ugyanily tartamú felfüggesztésére, végül a visszatéréstől örökre való eltiltása mellett az ország területéről való kiutasításra,

Wertheim József tisztviselőt 4 évi fegyházra, 6 évi hivatalvesztésre, politikai jogai gyakorlatának ugyanily tartamú felfüggesztésére, továbbá az összes határmenti helységekből, valamint Győr és Budapest területéről való kitiltásra,

Nagy Borbála hajadont 4 évi fegyházra, 4 évi hivatalvesztésre, politikai jogai gyakorlatának ugyanily tartalmú felfüggesztésére,

Eperjesi István földművest, csehszlovák állampolgárt 3 évi börtönre, 5 évi hivatalvesztésre, politikai jogai gyakorlatának ugyanily tartamú felfüggesztésére, valamint az ország területéről való kiutasításra,

Zborovszky Béla magántisztviselőt 15 évi fegyházra, 10 évi hivatalvesztésre és politikai jogainak ugyanilyen tartamú felfüggesztésére, valamint 10,000 pengő pénzbüntetésre,

Badántia Antal épületasztalost 10 évi fegyházra, ugyanilyen tartamú hivatalvesztésre és politikai jogainak felfüggesztésére, valamint a főváros területéről való kitiltásra,

Szokoj István szabót 8 évi fegyházra, ugyanennyi hivatalvesztésre és politikai jogainak felfüggesztésére, nemkülönb Tótkomlós község és Békésmegye területéről örök időkre való kitiltásra és 3000 pengő pénzbüntetésre,

Doboczky József kereskedősegédet 6 évi fegyházra és ugyanennyi tartamú hivatalvesztésre, továbbá politikai jogainak felfüggesztésére,

Tar Lajos géplakatost 4 évi fegyházra, 5 évi hivatalvesztésre és politikai jogainak felfüggesztésére és Abauj-Torna vármegye területéről való kitiltásra,

Fényes László magántisztviselőt 4 évi fegyházra, 8 évi hivatalvesztésre és politikai jogainak hasonló időtartamú felfüggesztésére, továbbá Budapestről és Balassagyarmatról való kitiltásra,

Vass János lakatost 3 évi fegyházra, ugyanilyen tartamú hivatalvesztésre és politikai jogainak felfüggesztésére,

Szonda Lajos kereskedelmi ügynököt 15 évi fegyházra, 10 évi hivatalvesztésre és Pest vármegye területéről örök időkre való kitiltásra,

Moskowszky Istvánt 8 évi fegyházra, 8 évi hivatal- és jogvesztésre, Budapest székesfővárosból és a határövből örök időkre való kitiltásra,

Kemény Emil csehszlovák állampolgárt, magántisztviselőt, 8 évi fegyházra, 8 évi hivatal- és jogvesztésre és az ország területéről örök időkre való kitiltásra,

Sziklai Béla gyógyszerészt, 8 évi fegyházra, 8 évi hivatal- és jogvesztésre és Budapest és Pest vármegye területéről örök időkre való kitiltásra,

Alföldi László román állampolgárt, tánctanárt, 6 évi fegyházra, 6 évi hivatal- és jogvesztésre és az ország területéről örök időkre való kitiltásra,

Oravecz Józsefet 5 évi fegyházra, 6 évi hivatal- és jogvesztésre, valamint Abauj-Torna vármegye területéről örök időkre való kitiltásra,

Pásztor Géza csehszlovák állampolgárt 4 évi fegyházra, 5 évi hivatalvesztésre, valamint az ország területéről örök időkre való kitiltásra,

Keresztes József jugoszláv állampolgárt 3 évi fegyházra, 7 évi hivatalvesztésre, valamint az ország területéről örök időkre való kitiltásra,

Magda József csehszlovák állampolgárt, magánhivatalnokot, 6 évi fegyházra, 10 évi hivatal- és jogvesztésre és Magyarország területéről örök időkre való kitiltásra,

Majomi Béla iparost 4 évi fegyházra, 10 évi hivatal- és jogvesztésre, valamint a csehszlovák határsávból való kitiltásra.

1935 július 7-én a következő halálosítéleteket szabták ki:

kötéláltali halálra ítélték Szeleczi Lajos cseh állampolgárt és Szamosfalvi Miklós tizedest. Szeleczi Lajos egy határmenti szervünk bizalmába férközött, itt megnyerte bűnös céljaira a már említett tizedest is. Az utóbbinak segítségével február 7-én betört az illető határszerv irodájába és az onnan, valamint egy katonai parancsnokság irodájából megszerzett bizalmas jellegű iratokat megbízóihoz átvitte. Az átvitt és megbízóinak bemutatott iratokat még a betörés éjjelén eredeti helyükre akarta visszacsempészni. E közben azonban az említett polgári egyént határőrségünk egy járőre elfogta. Az elvetemült kém az őt bekísérő határőrtizedest a hajnali sötétségben egy óvatlan pillanatban sikeresen rejtett pisztolyával le akarta löni, a pisztoly azonban csütörtököt mondott. Az e közben támadt zavarban a kém visszamenekült a határ felé, a határőrtizedes azonban néhány lövéssel úgy megsebesítette a menekülőt, hogy utána elfoghatta. A kém eldobott pisztolyát megtalálták, ugyancsak hiány nélkül megtalálták a visszacsempészni szándékolt iratokat.

1935 augusztus 22-én jutott nyilvánosságra, hogy négy egyént, köztük két csehszlovák állampolgárt, a m. kir. honvédtörvényszék sok évi fegyházra, hivatal- és jogvesztésre, valamint az ország területéről vagy ennek részeiből való kitiltásra ítélte.

1935 november 23-án megint 12 egyénre vonatkozó ítélet jelent meg a napilapokban. A büntetések a fentiekhez hasonlóan igen szigorúak voltak.

1936 február 5-én hét, március 8-án négy, március 11-én hét, április 4-én pedig öt esetre vonatkozólag és a fentiekhez hasonló szigorú büntetéseket olvashatott a közönség a napilapokban.

1936 június 24-én pedig ezt a feltűnő esetet tették közzé:

«A Balassagyarmatra kiszállt budapesti honvédtörvényszék június 8-tól hét napon át tárgyalta azt a kémkedési, illetőleg hűtlenségi bűnpert, amelynek szereplői néhány hónappal ezelőtt kerültek a nyomozó hatóságok kezébe. A pernek hét vádlottja volt, éspedig: Biró János szakaszvezető, Kovács József foglalkozás nélküli, Mészáros János ácssegéd, Mészáros Pál földműves, Tresó István gépkocsivezető, csehszlovák állampolgár, Torda Margit és Koczur Erzsébet háztartásbeli. A honvédtörvényszék június 16-án hirdette ki az ítéletet. Tresó István kivételével valamennyi vádlottat bűnösnek mondotta ki kémkedés, illetőleg hűtlenség büntetésében és ezért Biró János szakaszvezetőt kötéláltali halálra, lefokozásra, a honvédség kötelékéből való kicsapásra, Kovács Józsefet ugyancsak kötéláltali halálra, Mészáros János ácssegédet 15 évi fegyházra, 10 évi hivatalvesztésre és politikai jogainak felfüggesztésére, Mészáros Pál földművest 2 évi fegyházra, 5 évi hivatalvesztésre és politikai jogainak felfüggesztésére, Torda Margitot 8 hónapi börtönre, Koczur Erzsébetet pedig 3 havi fogságra ítélte. A vádlottak kihallgatásuk során előadták, hogy jogtalan határátlépéseik alkalmával egy szomszédos állam határközegei szólították fel kémkedésre őket. Pénzt ígértek nekik, majd amikor már hatalmukban voltak, a magyar hatóságoknak való feljelentéssel fenyegetődtek. Így kényszerítették őket arra, hogy folytassák hazatérésüket. Szomorú volt az, hogy a szomszédos állam közegei két fiatalkorú leányt is rábírtak ilyen aljas munkára. Tresót bizonyítékok hiányában felmentették».

A halálos ítéleteket 1936 október 28-án Balassagyarmaton végre is hajtották.

De térjünk át a külföldre is, és lássuk, hogy a világháború után mi történt más államokban a kémkedés, illetőleg hűtlenség terén.

Japán újabban a kémektől való félelem tartja állandó rettegésben. 1934-ben például 134 személyt büntettek meg, mert tilalom ellenére katonai erődök közelébe mentek és 1168 embert ítéltek fegyverrel való megölésre hasonló okból.

A bolgár rendőrség nemrégén nagy kémszervezetet leplezett le a török határ közelében fekvő egyik községben, amelynek 13 lakosát letartóztatták. A letartóztatottak beismerték, hogy egy külföldi állam ügynökével álltak összeköttetésben.

1936 július 20-án közölték azt, hogy Görögországban Dráma erődei körül a politikai rendőrség két kémeket tartóztatott le, akikről kiderült, hogy bolgárok és egyikük bolgár katonatiszt. A bűnügyi rendőrség is messzeágazó kémszervezetet leplezett le.

Nemcsak Németországban, hanem mindenütt nagy port vert fel az a nagyarányú ipari kémkedés, amelynek hálózatát Sosnovszky, volt osztrák-magyar hadseregbeli tiszt teremtette meg és irányította. Ehhez tartozott a Siemens Halske-cég motorgyártási főnökének a felesége, Bergné, Falkenhayn leány is, akit 1934-ben lefejeztek. Berg ugyan tisztázta magát, de a gyarat el kellett hagynia.

Írországban nagy feltűnést és izgalmat keltett Hogan Mihály angol ezredes és O'Connel Edvárd rendőrigazgató elfogatása azért, mert állítólag katonai titkokat árultak el.

Ballie Stewart skót gárdatisztet hazaárulás miatt 5 évi fegyházra és a hadseregből való kitaszításra ítélték.

1936 március havában az angol sajtó arról számolt be, hogy különböző angol hadihajókon titokzatos kezek ismét (!) sorozatos géprombolásokat végeztek. A «Daily Telegraph» értesülése szerint, a tengernagyi hivatalban igen komolyan ítélték meg a helyzetet. A géprombolók legutóbb a portsmouthi kikötőben horgonyzó 32,000 tonnás «Repulse» cirkálót és a Weymouthban állomásozó «H 28» búvárhajót választották ki működésük célpontjául. Ezek kétségen kívül ellenséges kezek által irányított szabotázs-esetek voltak.

Az Északamerikai Egyesült Államok sem maradtak el a többiek mögött a kémkedési perek terén. Így a losangelesi «Evening Herald and Express» című újság adta hírül, hogy az amerikai szövetségi bíróság nemrég letárgyalta az utóbbi 18 év legnagyobb kémkedési perét. A lap jelentése szerint arról volt szó, hogy a kémkedéssel vádolt egyének, akiket most von felelősségre a bíróság, ellopták és egy idegen hatalom kezére játszották az amerikai kormány titkos flottaépítési terveit és a repülőgépek építésére vonatkozó titkos iratokat. Az igazságügyminisztérium e hírrel kapcsolatban mindössze annyit tett közzé, hogy Harry Thomas Thompson nevű 27 éves fiatalembert néhány héttel ezelőtt letartóztatták. A letartóztatás a hivatalos közlemény szerint azért történt, mert Thompson jogtalanul viselte az amerikai haditengerészet egyenruháját. Ugyanekkor letartóztatták Thompson segítőtársát, Williard Kames Turtinót, míg a harmadik bűntárs megneszelte a dolgot és még idejekorán elmenekült az Egyesült Államok területéről.

Az annakidején kémkedés gyanúja miatt letartóztatott Farnsworth hadnagy bűnügyében a vizsgálat megállapította, hogy a hadnagy három év óta kémkedett és minden új építkezésnek, amely megindult az amerikai haditengerészetnél, a pontos tervrajzait eladta. A legutóbbi időben a japánoknak dolgozott; régebben más hatalmak szolgálatában állott. Régebbi megbízói főleg repülőgépek iránt érdeklődtek. Kiderült az is, hogy Farnsworthnak számos, főként női segítőtársa volt. Az amerikai hatóságok most, — okulva a Farnsworth-eset tapasztalatain — elhatározták, hogy teljesen új alapra helyezik a kémelhárító szervezetet. A fontosabb katonai okmányokat ezentúl különleges páncélszekrényekben őrzik meg, amelyekhez csak a leg-

magasabbrangú tiszteknek lesz kulcsuk, de még ezek is csak többedmagukkal nyithatják ki a páncélszekrényeket.

Ezzel az ügygel kapcsolatosan igen érdekes volt a tengerészeti vezérkar főnökének az a kijelentése, hogy az Egyesült Államokat teljesen aláaknázták idegen katonai kémhálózatok és miután a vezérkar nem tudhatta, hogy milyen fontos hadititkok jutottak idegen, főként japán ügynökök kezeibe, meg kellett változtatni az összes amerikai haditerveket, bizalmas vezérkari utasításokat és kézikönyveket.

1936 szeptember 19-én olvashatta a magyar közönség a következő igen érdekes amerikai kémesetet.

Az Egyesült Államokban a háború után kísérletképpen detektívnököt is alkalmaztak. Ezek olyan jól beváltak, hogy ma, 1936-ban, már egész női detektívtestület működik. Ennek a testületnek volt tagja Clay Evelin felügyelő is, akivel a következő eset történt meg.

Egy manhattani vegyészeti gyár feljelentést tett, hogy üzemében nyilvánvalóan kémkedés folyik, mert egyes külföldi gyárak rendszeresen utánozzák a vállalat legújabb termékeit. Fontos érdekek fűződtek a gyártási titok megóvásához, de a legszorgosabb megfigyelés sem tudott eredményt elérni. Végül is Clay kisasszonyt rendelték ki a vállalathoz és az volt a feladata, hogy a főmérnökkel együtt kísérje végig a műhelyekben a látogatókat. Hosszú ideig ő is tehetetlen volt, már-már elcsüggedt, de a főmérnök bízta. Hetek múlva japán társaság jelentkezett. Három férfi és egy nő. Bemutatkoztak, hogy vegyészek és tanulmányúton járnak Amerikában. Tulajdonképpen nem volt rajtuk semmi feltűnő, Clay kisasszonynak mégis szemet szúrt egy körülmény és elhatározta, hogy a japán nőt alaposan szemügyre veszi és alkalmat ad a társaságnak az üzem megtekintésére. Az volt ugyanis különös, hogy gyönyörű nyári nap volt, de *a japán hölgy mégis esernyőt hozott magával*; egyébként rendes, divatos kis női esernyőt. A retorták előtt a japán hölgy sokat játszadozott az esernyőjével, amelynek nyelét remekbe faragott elefántcsontból készült majomfej díszítette. Az irodába visszatérve, a detektív nő intett a főmérnöknek, hogy nyomon van. Biztonság kedvéért néhány asszisztenst hívtak össze, hogy a búcsúzásnál jelen legyenek. A vendégek szívélyes mosollyal mondtak köszönetet és a hölgy szállt utolsónak a gépkocsira. Ebben a pillanatban Miss Clay hozzálépett és ezekkel a szavakkal: «Bocsásson meg, az esernyőjére kíváncsi vagyok», már ki is tépte a kezéből az ernyőt és behozta vele az irodába. A japán hölgy felsikoltott, a detektív nő után akart futni, de társai felrántották a kocsiba és örült sebességgel elrobogtak. A vizsgálat alkalmával kiderült, hogy *az ernyő fogantyújába kis fényképezőgép volt beépítve*. Az előhívott film az összes retorták elhelyezését — a gyártási eljárás legfőbb titkát — rögzítette meg.

A szovjet katonai attaséi méltó utódai lettek a cári Oroszország attaséinak. Megesett egyszer, hogy a szovjet varsói katonai attaséja az utcán egy lengyel vezérkari őrnaggyal elegyedett beszélgetésbe. Egyszerre, hirtelené-

ben, lengyel rendőrök fogták körül és választották szét a beszélgetőket, majd átvizsgálták a lengyel vezérkari őrnagy irattáskáját és, amint írják, nem-sokára utána már el is dördültek a fegyverek, amelyek kioltották az áruló életét.

Ronge írja, hogy a lengyel várfalak vörösek azoknak a világháború utáni kémeknek és árulóknak a véréből, akiket a szovjet alkalmazott Lengyelországban. «Azt hiszem, nem tévedek, hogyha azt állítom, hogy az utóbbi időben a lengyel igazságszolgáltatás sokkal több halálos ítéletet mondott ki az árulók fejére, mint az elmúlt száz év alatt egész Európában!»

Pilsudszki nem sokat teketóriázott az árulókkal és a kémekkel, hanem igen röviden elbánt velük!

Romániában 1930-ban rántották le a leplet arról a nagy kémszervezetről, amely a szovjetnek törekedett adatokat gyűjteni. A vizsgálat bebizonyította, hogy sok magasrangú tiszt és tisztviselő van belekeverve a dologba. Még a rendőrfőnököt is letartóztatták. Bebizonyosodott, hogy a kémkedés számai az egész országot behálózták. A kémek a technika legmodernebb eszközeivel dolgoztak, mert voltak gépkocsijaik, motorkocsijaik és rádióállomásaik. Ügynökeik minden városban füleltek és szemlélődtek a katonai intézményeknél, repülőgyárakban stb. Hamarjában több mint száz gyanúsítottat tartóztattak le a társadalom minden rétegéből, tiszteket, hivatalnokokat, mérnököket stb. És mivel az idegen állampolgárok ellenőrzésével megbízott rendőrség is bele volt keverve a dologba, a kémek, főként ezeknek külföldi tagjai, nyugodtan dolgozhattak. A szervezet vezetője a szépséges Ausländer Cilli vegyészdoktor-kisasszony volt, aki a bukaresti társaságban nagy szerepet játszott, szépségével elcsavarta sok előkelő állami tisztviselő fejét és ezeket a kémkedésben való részvételtre vette reá. A monstre-pörben hatvanan kerültek a vádlottak padjára, köztük egy román őrnagy, a román külügyminisztériumnak egyik magasrangú tisztviselője, ügyvédek, újságírók, Ausländer Cilli, Famboin Sára és még más nők is. A bukaresti katonai törvényszék 650 évre terjedő fegyház-büntetést szabott ki a vádlottakra és összesen 1.300,000 lei fizetésére kötelezte őket.

1936 augusztus havában értesültünk arról, hogy Bukarestben a hatóságok messzeágazó kémkedési botrányt fedtek fel. Annyi szívárgott ki később, hogy ez a kémszervezet főleg nőkkel dolgozott. Ezek férjhez mentek román katonatisztekhez, hogy így könnyebben juthassanak a katonai titkok birtokába.

A párizsi büntetőbíróóság 10 évi fegyházbüntetésre ítélte báró Steckelberg Szeorgiusz orosz emigránst, mert Németország javára kémkedett.

A francia sajtó napokon át tárgyalta annakidején az úgynevezett «strassburgi esetet». Strassburgban letartóztattak ugyanis egy német és egy dán állampolgárt, akiket kémkedéssel vádoltak meg. A «Jour» című újság szerint igen súlyos természetű és bonyolult kémkedési üggyel kerültek szembe a hatóságok, mert a letartóztatotknál nemcsak jelentős pénzösszegeket,

hanem iratokat is találtak, amelyekből kiderült, hogy a két ember a szovjet javára kémkedett. Megállapították, hogy a kémek különösen a francia nemzetvédelem részletei iránt érdeklődtek. A két elfogott embernél megtalálták francia kommunisták eljárásának részletes tervét. Ez a terv, amely utasítást adott a francia kommunistáknak a hadiparral szemben tanúsítandó magatartásra, a legnagyobb fontosságú okmány volt. Az iratok tanúbizonysága szerint olyan szervezetet sikerült leleplezni, amely rendszeresen gyűjtötte a Franciaország védelmére vonatkozó adatokat és azután diplomáciai útlevéllal utazó futárokkal küldötte felvilágosításait a külföldre.

1935 március havában röpítette világgá a sajtó azt a hírt, hogy Párizsban tíz nő várja elítéltetését kémkedés miatt. Ezek a nők hatalmas arányú kémszervezetben működtek. Közülük megemlégtették Mrs. Majorie Switz fiatal amerikai hölgyet, aki francia egyetemen tanult; az orosz származású, de Amerikában nevelkedett Mme Lydia Stahlt, aki a newyorki Columbia-egyetemet végezte kitűnő eredménnyel, igen sok nyelven beszélt és talán az egyetlen európai nő volt, aki kitűnően beszélt és írt kínaiul. De tagjai voltak a szervezetnek még: Mlle Marie Mermet tanítónő, Mme Chène Salman orvostanhallgató és Mme Albert Aubry, egy vegyész felesége.

Egy másik forrás szerint, ebben az esetben nagy nemzetközi kémszervezet tagjai jutottak hurokra. A dolog Helsinkiben pattant ki Pentikainen hadnagy hazaárulásával kapcsolatosan. Ezzel összefüggött Mária Lujza Martin asszony esete is. Ez az asszony egy diplomata özvegye volt és így a legelőkelőbb társaságokban is megfordult. Vele együtt elfogtak 34 kémgyanus egyént. A rendőrség közzétette, hogy Martin asszony egész kémszervezetet igazgatott, amely összeköttetésben állott a szovjet katonai attaséjával. A nagy botrányra fejlődött ügy iránt más államok rendőrségei is érdeklődni kezdtek és ekkor kiderült, hogy a szálak Párizsba is elvezettek és hogy Stewart skót hadnagy ügye is, amelyet már előbb említettünk, összefüggésben volt ezekkel.

És tényleg, 1933-ban elfogtak Párizsban egy Robert Gordon Switz nevű embert, aki szintén kémgyanus volt. Vele együtt hurokra került 9 egyén, akik közül csak kettő volt francia állampolgár. Köztük volt a francia Marie Mermet is, akik mind a francia hadsereg motorizálása iránt érdeklődtek. Főnökük egy Berkowitz Benjamin nevű egyén volt, akinek a felesége Sclara Chana volt. Berkowitz, mint román állampolgár, pénzelte az előbbieket. Kisült, hogy Gordon Switz Berkowitz titkára volt, akinek kitűnően segített Sclara Chana asszony. Switznének egy másik ismerőse, Salman asszony volt. Mermet kisasszony lakásán egy rádióvevő és adókészüléket is találtak több fényképezőgéppel.

Stahl Lydia asszony nyelvmesternőnek adta ki magát. Összeköttetésben állott egy Martin nevű tanárral, aki a francia haditengerészeti minisztérium rejtjelező-hivatalnoka volt. Kisült, hogy Stahl egy nagy nemzetközi kémszervezetet irányított, ő róla magáról pedig az, hogy 1885-ben Rosztovban született a Don mellékén; tizenhét éves korában, miután elvégezte a gimnáziumot,

ziumot, Párizsba került; itt elvette egy Stahl nevű báró, akivel nyolc évig élt együtt, de később Konstantinápolyban elvált tőle. Sokat utazott, nyelv- és orvosi tudományokkal foglalkozott, egyetemi diplomáját az Északamerikai Egyesült Államokban szerezte meg.

Nem volna teljes a kép, ha kihagynók Csehszlovákiát a sorozatból. Innen is gyakran kaptunk a közelmúltban olyan híreket, hogy nemcsak a lakosság, hanem a beutazók soraiból is letartóztattak a csehszlovák hatóságok olyan egyéneket, akiket kémgyanúsaknak találtak. A szerencsétlen trianoni békediktátum folytán Csehszlovákiába eső magyarhonos birtokosok közül is nem egyet tartóztattak le hasonló gyanú ürügyén.

1929-ben esett meg, hogy amikor a csehszlovák vezérkar egyik külföldről hazatérő századosának a repülőgépben felejtett irattáskáját átvizsgálták, olyan bizonyítékok kerültek napfényre, amelyek alapján hazaárulásért 19 évi várfogságra ítélték a századost.

Feltűnést keltett, hogy egyidőben a balassagyarmati szegénynegyedből a serdületlen és serdülőfélben lévő gyermekek közül feltűnően sokan az Ipoly partján fürdőző közönség közé keveredtek és megbarátkozni igyekeztek katonákkal, pénzügyőrökkel és általában mindazokkal, akiktől olyan természetű értesüléseket iparkodtak szerezni, amelyekből arra lehetett következtetni, hogy ebben a cseh kémiroda keze működik közre.

A gyermekek feltűnő barátkozása természetesen hamarosan felkeltette a hatóságok figyelmét, annál inkább, mert ezeknek az érintkezéseknek egyéb-irányú erkölcsrontó hatása is rövid időn belül megmutatkozott. A megindult vizsgálat derítette ki azután, hogy jól megszervezett, lélektiprás árán működő cseh kém szervezet mozgalmáról volt szó. A kém szervezet működése Oroszországnak a világháborúban tanúsított eljárására emlékeztetett és kétségen kívül azt utánozta. Szervezője egy Magyarországról megszökött őrmester volt, akit kémkedés miatt el is ítélték. A volt őrmester azóta a Besztercebányán működő tizedik csehszlovák hadosztály hírszerző közegeihez tartozott. A kém szolgálatra a serdülő ifjúságot szemelték ki. Többeket közülök rávettek, hogy Balassagyarmaton kössenek katonákkal, pénzügyőrökkel ismeretséget és bizalmukba férkőzve, tudjanak meg tőlük katonai titkokat s szerezzenek lehetőleg iratokat. Kitanították őket arra is, hogy miképpen szerezhetik meg fontos okmányokat rejtő szekrények kulcsát s milyen úton-módon kell ezeket a megszerzett iratokat a csehszlovák kémek kezébe juttatni.

A csehszlovák hatóságoknak ez az eljárása mindenütt megütközést keltett.

Tudjuk azt is, hogy a csehek olyan megbízottakat is küldenek ki, akiknek az a feladata, hogy a szomszédos országok tisztjeinek szenvedélyeit tanulmányozzák.

Az 1936. évi csehszlovák államvédelmi törvény is nemcsak államvédelmi és birtokpolitikai célokat szolgál, hanem a kémelhárítás egyik igen hatásos eszközének is tekinthető.

És mivel nem akarunk ismétlésekbe bocsátkozni, csak röviden hivatkozni kívánunk még azokra az érdekes esetekre, amelyeket az ipari kémkedésre és a szabotázsra vonatkozó fejezetünkben soroltunk fel.

A példák mind annak bizonyítékai, hogy mozog alattunk a föld és hogy résen kell lennünk minden tekintetben.

Mi a kémkedés célja?

Amiként a kereskedő is nyilvántartja és élénken meg is figyeli a maga versenytársait, úgy szükséges, hogy minden állam a maga ellenlábasait, ellenségeit, minden tekintetben a legéberebben megfigyelje és annak viszonyairól tájékozódjék. Ósidóktól fogva minden hadvezér tudni kívánta azt, hogy hol áll az ellenség, milyen az ereje és mi a gyengéje?

Az emberek és az államok életük minden terén küzdenek egymással. Mindegyik fél arra törekszik, hogy a másiknak gyengéjét, előnyeit és erőit kifürkésze. Ez a kifürkészes megtörténhet nyilvánosan szereplő egyének, egyenruhába öltöztetett emberek, katonák és ezek kisebb és nagyobb csoportjai, járőrök és csapatok által, avagy titkos módon.

«Minden állam hadvezetőségének arra kell törekednie, — szól az egyik felfogás — hogy tájékozódást szerezzen annak az államnak háborús intézkedéseiről, amellyel háborúba keveredhet, vagy már harcban áll. Miután a mai hadviselés fejlettsége mellett minden államnak egy esetleges fegyveres mérkőzés előkészületeiről már béke idején kell gondoskodnia, az előkészületeknél pedig a várható ellenség erőviszonyait, felkészültségét, haditerveit és általában a hadviselést befolyásoló viszonyait figyelembe kell venni, — mi sem természetesebb, hogy mindezekről már béke idején tudomást is kell szerezni. E cél szolgálatába állítja a hadvezetőség a hírszerző-szerveket».

Egy másik forrásunkban pedig ezt olvashatjuk :

«A kémkedés célja támpontok keresése a felső vezetés hadászati elhatározásaihoz, illetve a középső vezetés hadműveleti terveinek felépítéséhez».

«A kémkedés, mint harcmód, eredményeiben olyan hatásos lehet, hogy azt ma egyik állam sem nélkülözheti. Az a fontos szerep, amelyet a hadviselésben tényleg betölt, érdemessé teszi arra, hogy a vezetés fokozottabb mértékben foglalkozzék vele. Ezért van minden államban a hadvezetőségnek egy osztálya, amely részint a híreket gyűjti, kiértékeli és nyilvántartja, másrészt idegen államok hasonló működése ellen védekezik. A kémkedés kiterjed : idegen hadseregek szervezetének, mozgósítási előkészületeinek, felfegyverzésének, felvonulási, hadászati és hadműveleti terveinek, iparának, kereskedelmének, politikai viszonyainak, erőforrásainak a felderítésére, egyszóval mindarra, amit az állam megnyilvánulása alatt ismerünk».

Ide kell illesztenünk azok nézetét is, akik tagadják, hogy a hírszerzés a háború előkészítő eszköze. Ez — úgy mondják — hozzánemértő emberek véleménye. Mert éppen az ellenség és a jó barátok erőviszonyainak helyes

ismerete és megítélése biztosítja a legjobban a békét és tarthat vissza bármely országot a háborútól és ennek igen szomorú következményeitől.

A hírszerzés, a kémkedés fokozódása mindenkor biztos fokmérője a külpolitikai feszültségnek és annak, hogy a vihar, a háború kitörése, az erőszak eszközének alkalmazása minden pillanatban várható.

Még két körülményt óhajtunk kiemelni jelen bevezetésünkben.

Az első a hazaárulókra vonatkozik. Ezekre nézve idézzük Nicolai német-birodalmi ezredesnek, a német nagyvezérkar hírszerzőirodája világháborús főnökének következő nyilatkozatát :

«Azok az állampolgárok, akik arra az aljasságra vetemednek, hogy hazájuk titkait idegeneknek eladják, akik hazafiúi becsületüket csengő aranyakra váltják be, — a legmegvetendőbb és legaljasabb bűnt : a hazaárulást követik el! A hazaáruló megérdemli, hogy kötél legyen a büntetése és nevét országvilág előtt pellengérré állítsák!»

A másik körülmény, amire még ki akarunk terjeszkedni, és amit nem győzünk eléggé hangsúlyozni, hogy a kémkedést illető mai felfogások mennyire eltérnek egymástól. A kémek megvetését általában igazságtalannak tartják. Vonatkozik ez főként azokra, akik hazaszeretetből, vagy nemzetük iránti hűségből és rajongásból vállalkoznak erre a veszedelmes szolgálatra. A nyugati népeknél a kémkedés ma már korántsem az a megvetett foglalkozás, aminek régebben tartották. Angliában például egyáltalában nem tartják becstelen foglalkozásnak a kémkedést, bár tudják, hogy a kémek között sok kétes-jellemű és rovottmultú ember is talál alkalmazást. A kém igenis dolgozhat önzetlenül, hazafias indítókörből, vagy mint katona felsőbb parancsra, és ez akkor sem megszegyenítő, ha szolgálatait jutalmazták.

Három kötetre terjedő művünk általános célja az, hogy a közönség megismerje a diplomáciai és katonai szolgálatnak egyik igen érdekes ágazatát, mely egyben állambiztonsági kérdés is, és — amint már előbb is jeleztük — a hadviselésnek is nélkülözhetetlen támasza és rendkívül fontos segítőszolgálat.

Elismerjük azonban, hogy művünknek hézagai is vannak.

Ennek elsősorban az az oka, hogy anyag hiányában nem adhattunk évezredekre terjedő összefüggő és tökéletes leírásokat. Ebben a hely hiánya is nagy szerepet játszott.

A reánk maradt töredékes anyagból csakis egyes érdekesebb eseteket, körülményeket és alapelveket ragadhattunk ki. Mert hiszen érthető, hogy aki kémkedett, az, a mult sajátságos felfogása folytán is, nem igen kérkedett ebbeli működésével és mindenestre kézzel-lábbal ellenállott annak, hogy nevének emlegetésével és fényképének nyilvánosságra hozatalával országvilág előtt bemutassák.

Eddig még senki sem jegyezte fel őszintén töviről-hegyire a kémesetek

számát és a hírszerzés és kémkedés évezredekre terjedő történetének apró-cseprő részleteit. Könnyen érthető okokból még ma is titkolódnak nemcsak az emberek, hanem a hivatalos tényezők is.

Fejezeteink átolvasása után meg fogja érteni az olvasó azt is, hogy miért semmisítették meg például a világháború után Ausztria-Magyarország kémkedésére vonatkozó okmányainak legfontosabb és mindenestre legérdeke-
sebb anyagát: a katonai hírszerzőiroda, az «Evidenzbüro» majdnem egész irattárát.

Hivatkozunk a német Berndorffra is, aki lehetetlennek tartja, hogy valaki olyan könyvet írhasson, amely pontosan felfedi a nagyhatalmak és kisebb államok titkos mesterkedéseit. Senki sem tudja teljes egészükben áttekinteni ezeket az izgalmas és szövevényes fondorkodásokat, mert egyes mozzanataikra a legtöbb esetben a titokzatosság sűrű fátyola borul.

Művünk anyagának elosztása a következő.

Az I. kötetben az ókortól kezdve a világháborút megelőző évtizedek előtti időpontig ismertetjük meg a hírszerzést és kémkedést és ezeknek eszközeit, már amennyiben adatok állottak rendelkezésünkre.

Az ókorra vonatkozólag felsoroljuk a kémkedés közegeit, a híradás eszközeit és végül adatokat sorolunk fel az ókori kémkedés történetéhez.

A középkor kémkedésének megismerésére a keletrómai császárság és a kis olasz államok belső és egymásközötti életének részleteit ragadtuk ki a történelemből, mint olyanokat, amelyek a legalkalmasabbak ennek az időszaknak célunk tekintetében való megvilágítására. Például látjuk Velencénél, hogy a politikusok és a katonák már ebben a korban sem voltak érzelműek és nem is igen válogattak az eszközökben. Ez a kíméletlenség a titkos szolgálatban: egyik alapelve volt Velencének s ezzel páratlan sikereinek is egyik biztosítója.

«A kémkedés és hírszerzés a magyar hadviselés szolgálatában» című fejezetünkben megismertetjük: a honfoglalás és a vezérek, az árpád-házi királyok, a vegyesházbeli királyok és a török hódoltság korát, azután a kuruc-labancvilág kémeinek eseteit, majd bemutatjuk a száműzött Rákóczi körül settenkedő kémek működését és végül az 1848/49-i magyar szabadságharc kémeiről mondjuk el mindazt, amit kikutatnunk sikerült.

De természetesen le kellett tárgyalnunk a XVIII. és XIX. század nagy hadvezéreinek kémkedésére és hírszerzésére vonatkozó adatait is, így Nagy Frigyes és I. Napoleon korszakát, azután az 1870/71-i német-francia és végül az 1877/78-i orosz-török, az 1899/1901-i angol-búr és az 1904/1905-i orosz-japán háború hírszerzésének és kémkedésének eljárásait is.

A kötet végén egybefoglaltuk Ausztria-Magyarország kémkedésének történetét a XIX. század elejétől kezdve ennek a századnak majdnem a végéig.

A II. kötet bevezető része a hírszerzés és kémkedés kifejlődését foglalja össze a világháborút megelőző évtizedekben. Ebben megismeri az olvasó:

a XIX. századvégi hírszerzés és kémkedés módszereit és eszközeit, nevezetesen a titkos és nyilvános hírszerzést, a diplomaták, a katonai attasék, a hírszerzőtisztok, a titkos ügynökök működését, a hírszerzés központi és az angol «Intelligence Service» szervezetét, majd néhány nevezetesebb kémesetet, így a többek között a Dreyfus- és a Redl-ügyet is.

Az ezután következő fejezet már a világháború katonai hírszerzésével és kémkedésével foglalkozik, és pedig hadszínterek szerinti csoportosításban. Ehhez csatlakozik Ausztria-Magyarország világháborús hírszerzésének ismeretése olyan részletek tekintetében, amelyek a hadszínterek eseményeinek keretébe nem voltak beleilleszthetők.

A hírszerzés és kémkedés eszközei című fejezetben az olvasó megismeri az árokszigeteket, a hírszerzőtisztok, a gyalogsági- és tüzérmegfigyelők, a felderítő- és propaganda-járőrök hivatását, a léggömbök, a repülőgépek és a szikratávíró használatát a hírszerzésben, azután a távbeszélőhallgatás lényegét, a zsákmányolt okmányokból stb.-ből merített hírek nagy hasznát, a hadifoglyok, az átfutók, a hadszíntér lakosai vallomásainak igen nagy fontosságát a hadvezetőség számára.

Az utolsó fejezet az európai semleges államok szerepét ismerteti a világháború hírszerző- és kémtevékenységében.

A *III. kötetben* a rejtjelezésről, a nők szerepéről a kémkedésben, az ipari kémkedésről, a szabotázsról, a propagandáról, az Északamerikai Egyesült Államokról és a sajtóról lesz szó, végül pedig az orosz államhatalom támaszairól fogunk írni, mint amelyeknek ugyancsak hely jutott a hírszerzés és kémkedés történetében.

A befejező fejezet a kémelhárítást fogja röviden ismertetni.

Budapest, 1936 október hava.

A szerzők.

A HÍRSZERZÉS ÉS KÉMKEDEÉS
TÖRTÉNETE

Országos Széchényi Könyvtár

A HÍRSZERZÉS ÉS KÉMKEDEÉS AZ ÓKORBAN.

A kémkedés alkalmasint olyan régi, mint maga az emberiség, amelynek veleszületett és nemzedékről nemzedékre szálló sajátsága, vagy méginkább gyarlósága az, hogy annyira kíváncsi a mások ügyes-bajos dolgaira. Bizonyára már az ősebernél is megnyilvánult az a törekvés, hogy jó vagy rossz szomszédja tetteit és szándékait észrevétlenül kifürkéssze, ami tulajdonképpen nem volt más, mint a kémkedésnek kezdetleges fajtája.

Természetes, hogy ez a puhatolódzás csak akkor kezdett szélesebb mederben mozogni s csak akkor vált igazán fontossá, amikor az első, valóban államnak mondható alakulatok megszülettek. Most már nem csupán egyes személyek, családok, vagy törzsek, hanem az állam közös érdeke kívánta, hogy minden állam folytonosan szemmeltartsa a szomszédját; idejekorán megtudja rejtett ellenséges szándékát s kilesse a maga hódító tervének kedvező időt és alkalmat.

Az eleinte kétségkívül csak egyféle és nagyon egyszerű kémkedés, az állami élet szakadatlan fejlődésének következményeként, szükségképpen tagozódni kezdett. Lassacskán elkülönült a katonai kémkedés a politikaitól, bár ezután is gyakran találkoztak közös színpadon. Maga a politikai kémkedés is hovatovább külsőre és belsőre szakadt. Az elsőnek az idegen államok szüntelen megfigyelése volt a feladata, a másodiknak az elégtelen s a fennálló állami rend felforgatására törő belföldi elemeket, valamint a külföldről belopódzó kémeket kellett szemmeltartania. A belső politikai kémkedés tehát fokozatosan kémelhárítószolgálatá is bővült.

Manapság a katonai kémkedésben különválasztjuk a felderítést s a velezáró híradást, a voltaképpeni kémkedéstől. Az előbbit kisebb-nagyobb katonai osztagok végzik, szükség esetén a harctól se riadva vissza; az utóbbi ellenben rejtve fellépő és dolgozó, a fegyveres erő kötelékébe legtöbbször nem is tartozó egyének dolga. Azonban az ókor történetében ez a két azonos célú működés annyira egymásba fonódik, hogy nem is lehet őket egymástól elkülöníteni. Ezért a következő összeállításban is abból az alaptételből kellett kiindulnunk, hogy az ókorban a kémkedés és a felderítés tulajdonképpen egyet jelent; annyival inkább, mert a felderítésnek napjainkban alkalmazott módszereit és segítőeszközeit hajdanában nem ismerték.

A kémkedés közegei.

Már kezdettől fogva nagyon fontos volt, hogy az, akit a fölötte kényes és veszedelmes kémszolgálatra alkalmaztak, teljesen megbízható legyen, mert máskülönben sokkal több kárt okozhatott, mint amennyi hasznot hajthatott. Nem szorul bizonyításra, hogy az ilyen — mondjuk — hivatásos kémnek megbízható, nagyon ügyes embernek is kellett lennie, hogy a kikémlelendő fél figyelmét és gyanúját magára ne terelje, mindamellett feltűnés nélkül kinyomozhassa mindazt, amit megbízója tudni akart. Természetes, hogy az efféle szolgálatot busásan meg is kellett fizetni, mert annak az élete, aki ilyesmire vállalkozott, egy pillanatig sem lehetett biztonságban.

Könnyebb volt a kém dolga akkor, ha egyszeremind árulóvá is vált, vagyis az ellenség szolgálatába szegődött, saját hazája ellen. Ilyenkor magától elesett jókora része azoknak a nehézségeknek, amelyekkel az idegenből jövő kémnek okvetlenül meg kellett birkóznia. Az is eléggé gyakran megtörtént, hogy a kém, bizonyos időre, annak az országnak szolgálatába szegődött, amelynek területén működnie kellett s dolga végeztével újból visszatért a maga hazájába.

Az ilyen hivatásos, állandónak mondható kémeken kívül, már az ókori népek a maguk kémszolgálatába állítottak egyéb, az államnak különben alá nem rendelt elemeket is. Itt elsősorban a kereskedőkre kell gondolnunk. Nem olyanokra, akik folytonosan egy helyhez kötve úzték a foglalkozásukat, bár fecsegő emberektől, akárcsak ma is, eleget hallhattak. A kémkedés igazi közegei az országot-világot járó, messze vidékek, sőt más földrészek áruforgalmát lebonyolító, jóformán mindig vándorúton levő kereskedők voltak, akik foglalkozásuk révén úgyszólván mindenüvé bejuthattak s ha nem csupán üzletemberek, hanem más téren is ügyesek és szemfülesek voltak, sok fontos dolgot megláthattak és kiszimatolhattak, a nélkül, hogy feltűnően kérdezősködtek volna.

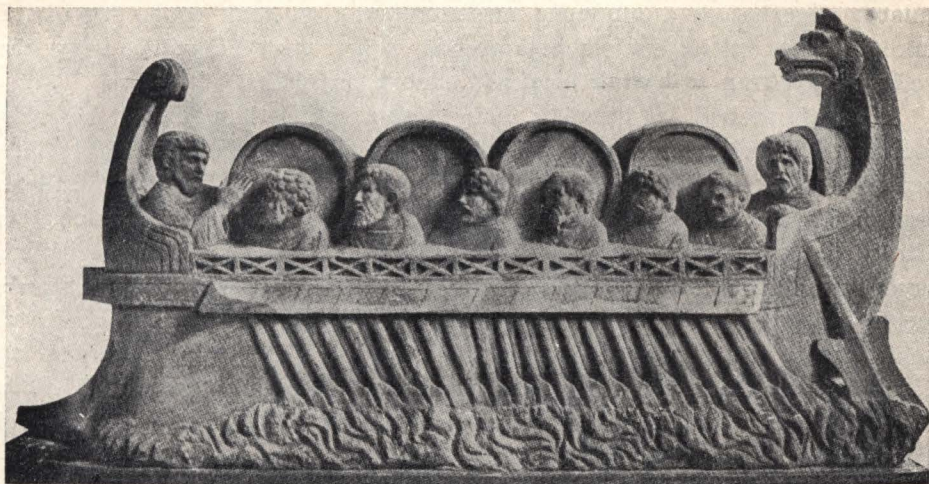
Szolgálatuk nem csak politikai természetű volt, hanem, bármilyen szokatlanul hangzik is, katonai térre is átterjedt, s itt főként a távoli vidékek földrajzi felderítése volt a feladatuk. A dolog természetéből következik, hogy már az ókorban is nagyon fontos volt a háború színteréül kiszemelt ország földrajzi viszonyainak lehetőleg pontos ismerete. Ezt legegyszerűbben a vándor kereskedők útján lehetett megszerezni. Valóban megfigyelhetjük, hogy az ókori népeknek távolabbi országokra vagy vidékekre vonatkozó földrajzi tudása nagyrészt az ilyen világjáró kereskedők híradásain épült fel.

Katonai szempontból nagyon kívánatos volt a megtámadandó ország útviszonyainak, folyó- és állóvizeinek s az előbbieik átkelőhelyeinek, valamint

a hegyszorosoknak és hágóknak ismerete, a lakosság elhelyezkedése és természete, a támadó hadsereg ellátásának lehetősége és még sok más olyan dolog, ami a kereskedőnépség rendes ide-oda járása közben, minden nagyobb nehézség nélkül megtudhatott. Természetes, hogy voltak olyan katonai kérdések, amelyekhez a kereskedők nem szólhattak, ezért gyakran adtak melléjük a hadimesterségben jártas kémeket, akik a hiányos hírszerzést kiegészíthették.

Azzal azonban számolni kellett, hogy a vándor kereskedők, útjuk közben, jó pénzért mindenkinek elmondották azt, amit láttak és tapasztaltak, tehát valósággal nemzetközi hírszerző- és kémvizsgálókat végeztek.

Ismeretes, hogy az ókori hadakat mindenféle, hozzájuk szorosan nem is tartozó népség kísérte. Azok a markotányosok, akik mindenütt a hadak

Római kereskedőhajó. (Egy borkereskedő síremlékéről.)

nyomában jártak, továbbá a zsákmányt megvásároló és elszállító kereskedők, nagyon gyakran az ellenség kémei voltak, s ezért állandó felügyelet alatt állottak s ha gyanúba kerültek, rövid úton végeztek velük. A rómaiaknál a hadakkal járó kereskedők rendes postaszolgálatot tartottak fenn a hátszaggal s ezek a postajáratok néha politikai híreket is továbbítottak.

A kémkedésnek úgyszólván mindenütt felhasznált közegei voltak a rabszolgák is, akiknek gazdáik elleni gyűlöletét nagyon jól lehetett a hírszerzés és a kémkedés céljaira kamatoztatni; annyival inkább, mert igen régi tapasztalás bizonyítja, — s ma is csak úgy van — hogy a legtöbb gazda nem eléggé óvatos és éppen cselédsége előtt mond el olyasmit, amit mások jelenlétében gondosan elhallgatna. Ezenkívül a belső szolganépnek a hallgatódzásra is bő alkalmá nyílik s így elég könnyen juttathat bizalmas híreket megbízója kezébe.

Felszabadítójuk iránti hálából sokszor teljesítettek kémvizsgálatot a felszabadult rabszolgák is. Mivel ezek részben külföldről került hadifoglyokból teltek ki, vagy a rendes rabszolgakereskedés útján jutottak gazdáik birtokába, felszabadításuk után hosszabb vagy rövidebb időre régi hazájukba visszatérve, értékes híreket hozhattak, kivált, ha sok pénzt ígértek nekik. Sajátságos jelenség, hogy a római császárság hanyatlásának korszakában éppen a felszabadított rabszolgák jutottak nagy befolyáshoz; leginkább úgy, hogy a császári udvarban hemzsegó félvilági nők kegyeibe férkőztek, s az ő közvetítésükkel a császárokat is megkörményékezték. Ha ügyesek voltak, nagyon sok érdekes és fontos dolgot tudtak meg, s ha pénzvágyuk, hiúságuk, vagy mellőztetésük sarkalta őket, minden lelkiismereti furdalás nélkül eladták magukat az ellenségnek.

A rabszolgákhoz és házi cselédekhez hasonlóan, igen hasznos kémvizsgálatot végezhettek a különféle mesteremberek is, akik éppen foglalkozásuknál fogva voltak sokféle bejáratosak, s így vagy közvetve, vagy közvetlenül, gyakran juthattak bizalmas adatok birtokába.

De nem szabad azt hinnünk, hogy ezek a sokféle kémek csak külföldre szállítottak híreket. Az uralkodóknak is megvolt a maguk belsővizsgálatra beállított kémcsapatuk. Ugyanis életbevágóan fontos volt, hogy az uralkodó tisztán lássa országa helyzetét, vagyis ne úgy, ahogyan környezete elhitette vagy el akarta hitetni vele. Szüksége volt tehát olyan megbízható egyénekre, akik egyrészt a valódi helyzetet tárják fel előtte, másrészt pedig megfigyeljék és le is leplezzék azokat, akik hamis jelentéseket hordottak neki. Annak az igazságnak felismerése, hogy az uralkodó többnyire legkésőbbben tud meg mindent, arra indította Hadrianus császárt (Kr. u. 117—138), hogy birodalmát beutazva, saját szemével győződjék meg a távoli tartományok valódi helyzetéről.

Viszont az uralkodókat is jólszervezett kémhálózat vette körül, amint a középkorban, a velencei dogek példáján olyan szembeszökően láthatjuk.

Akár csak napjainkban, hivatalos kémvizsgálatot teljesítettek az állandó vagy időszakos követségek, de nem mindig a maguk személyzete, hanem szerződött bizalmi embereik útján is. Az ilyenformán gyűjtött anyagot az egymással jó barátságban élő államok követségei kicserélték egymás között. Nem szorul bizonyításra, hogy az ilyen hírcserével elég kárt is okozhattak, mert a politikában igen ritka a tartós barátság. Aki ma még szövetségeseünk, holnap már esküdt ellenségünk lehet s eladja új szövetségeseének mindazt, amit a barátság örve alatt tőlünk megtudott. A követségek személyzete az ó- és középkorban is, bizonyos «területenkívüli» védettségben részesült, s így, még ha kémkedésen kapták is, nem lehetett úgy elbánni vele, mint a másfajtájú kémekkel, akiknek büntetése halál, vagy legalábbis megcsontítás volt.

Kémvizsgálatot végeztek az ellenségtől átszökött katonák vagy polgári egyének is. Ezeknek híradásait azonban megfelelő óvatossággal kellett fo-

gadni, mert nem egyszer megtörtént, hogy készakarva terjesztettek hamis híreket.

Ahol csak lehetett, felhasználták hírszerzésre a tengeri kalózokat is. Ezek nagyon sokat vitorláztak keresztül-kasul a tengereken. Útközben, jó vagy rossz szándékkal, a kikötővárosokat is felkeresték, elég alkalmuk volt tehát a kémkedésre.

A kémkedéssel foglalkozó nők különösen alkalmasak voltak arra, hogy szószátyár udvarlőikat beugrassák valami olyan elszólásba, amelyet aztán megfelelő helyen értékesíteniök lehetett. Ugyancsak jó segítőeszköze volt a kémszolgálatnak a levelek elfogása, vagy pedig vigyázatlan embereknek levélírással csábítása és reakövetkező elárulása is.

Amit idáig a katonai kémkedéssel kapcsolatosan említettünk, inkább a háború előkészítésére vonatkozott, s csak kisebb részben érintette a már megindult hadviselést. Ha azonban kenyértörésre került a sor, a már felsorolt közegeken kívül egyéb kémekre is volt szükség. Ezeknek egyik legfontosabbika már a régi egyiptomiaknál is szereplő «vezető» volt, aki már korábbi felderítő- és hírszerzőszolgálatára révén jól ismerte azt az országot, ahová a hadsereget kalauzolni kellett. Ügyességétől és jártasságától nagyon sok függött, mert ha nem volt eléggé tájékozott, könnyen veszedelembé vihetette a helyismeretére bízott hadsereget.

Az ilyen vezetők szolgálatát kiegészítették az idegen földön esetről-esetre felfogadott pásztorok és más, szabadban élő egyének, különösen olyankor, amikor kevésbé ismert, járatlan ösvényeken kellett valamely meglepetés-szerű hadmozdulatot, például megkerülést, rajtaütést stb. végrehajtani. Ilyenkor azonban számolni kellett a lehetőséggel is, hogy az effajta pótvezetők árulást követhetnek el és csapdába juttatják azt, aki utánuk indul.

Mivel a hírszerzés és kémkedés szükségessége már a legrégebb népek hadvezérei előtt is kétségtelen volt, természetesnek kell tartanunk, hogy a hírszerzés és kémkedés története egyidős magának a hadviselésnek történetével. Az ókori történetíróknál lépten-nyomon találunk adatokat, amelyek bizonyítják, hogy a keleti népek, médek, perzsák, babilóniak, egyiptomiak a hadi műveletek során állandóan alkalmaztak kémeket és hírszerzőket, de egyúttal megállapíthatjuk azt is, hogy a hírszerzés és kémkedés első szervezett nyomaival a rómaiaknál találkozunk. Lehet, hogy a kémrendszer és a hírszerzés sokféle módszere nem önállóan fejlődött római talajon, hanem külföldi példák nyomán, — hiszen az ókori kémkedés egyes történeti adatait tárgyaló fejezetünkben kiderül majd, hogy a rómaiak nagy ellenfele, Hannibal, valószínűleg művésze volt a hírszerzésnek és kémkedésnek, — mégis bizonyos, hogy a külföldtől eltanult módszereket a rómaiak foglalták először nagy, egységes rendszerbe, ők építették ki és ők használták először úgyszólván modern értelemben.

A hírszerzés és kémkedés közegei a rómaiaknál kétfélék voltak : exploratores és speculatores. Ennek a két névnek magyarul a mai két műszó : a «hírszerző» és a «kém» felel meg.

Az exploratores : hírszerzésre alakult katonai különítmény, amelynek feladata pontos híreket hozni az ellenség állásáról, erejéről, mozdulatairól, szándékairól. Ebben az értelemben alakult ki már a szó jelentése és az exploratorok fogalma Caesarnál, az első, mai értelemben is nagy római hadvezérnél.

Julius Caesar a galliai és germaniai háborúban különösen oly nehézségekkel találkozott, amelyekben semmiféle taktikával és stratégiával, s katonáinak még oly vitéz magatartásával sem tudott volna győzedelmeskedni, ha nem alkalmazta volna rendszeresen a hírszerzés legválogatottabb módjait. Idegen területen mozgott, ellenséges lakosság közt, nem ismerte a vidékek viszonyait, nem voltak térképei, s így egészen természetes, hogy szinte minden lépésénél megbízható hírekre és pontos felvilágosításokra volt szüksége, mert seregével állandóan veszedelemben forgott.

Hogy mégis sikereket tudott elérni ilyen nehéz körülmények között, azt hadvezéri lángeszén kívül elsősorban a pontos és alapos felderítésnek és hírszerzésnek köszönhetette. Maga mondja el a galliai háborúról írt emlékirataiban (Commentarii de bello Gallico), hogy milyen gondosan alkalmazkodott az exploratorok jelentéseihez, mielőtt bármiféle intézkedést is tett volna. Mikor a helvetiusok visszavonulnak előle és már-már úgy áll a dolog, hogy kicsúsznak kezei közül, hírszerzői jelentik, hogy a visszavonuló csapat éppen átkelőben van a folyón : háromnegyedrészre már át is kelt, a negyedik még innen van ; Caesar habozás nélkül megtámadja az innen maradt részt és megsemmisíti, már a korahajnali órákban. Mikor azt a jelentést kapja, hogy az ellenség mintegy 8000 lépésnyi távolságban táborától letelepedett a hegyek alján, azonnal újabb hírszerzőket küld ki, akik jelentik is, hogy a hegy járható ; ez lesz aztán az alapja további hadműveleteinek. Még saját csapataival sem tud mindig érintkezni, s ilyenkor is a hírszerzők dolgoznak s jelentik neki, hogy csapatai milyen mozdulatokat hajtottak már végre. Az exploratorok jelentik neki, hogy Ariovistus seregei már 24.000 lépésnyi távolságban vannak, azok jelentik, hogy a belgák közelednek táborához, mire megteszi óvóintézkedéseit.

Igen érdekes és tanulságos az az eset, mikor egyik galliai helyőrségének létszámát kényszerítő okok miatt (takarmány-szerzés, élelmiszerbeszerzés stb.) csökkenti ; ezt a gallok észreveszik, mindjárt mozgolódni kezdenek, megindulnak és megszállják a hegyeket ; minderről Caesar azonnal tudomást szerez azokból a jelentésekből, amelyeket a hírszerzők hoznak tábornokának, Galbának. Egy ízben hírszerzői jelentik, hogy az ellenség a folyó partján kényelmesen és gyanútlanul táboroz : Caesar azonnal támad és leveri őket. Ugyancsak hírszerzőket küld előre a helyi viszonyok tanulmányozására, valahányszor alkalmas táborhelyet keres. Egyik

legfényesebb győzelmét is éppen a hibátlan felderítésnek köszönheti : mikor a belgák területén jár, belga hadifoglyoktól megtudja, hogy a megszállott terület polgári lakosságából többen átszöktek a belga sereghez s ott elmondták Caesar seregének menetalakulását ; egyben biztatták honfitársaikat, hogy

Julius Caesar.

támadják meg a római sereget, mert az első hadosztály külön menetel, utána a gépek és a poggyászok következnek és csak azután a második hadosztály, úgyhogy ez a második hadosztály nem siethet az első segítségére. A belgák csakugyan támadnak is ez értesülés alapján, de Caesar közben megváltoztatta a menetalakulatot : a két hadosztályt az élre állította, a poggyászt és a gépeket utócsapatnak rendelte és így könnyen elbánt a belgákkal és a

nerviusokkal. Valahányszor éjjel kell előnyomulnia, mindig előtte járnak a hírszerzők; minden alkalommal gondosan kifaggatja a hadifoglyokat és a szökevényeket; így például szökevényektől tudja meg, hogy a Gergovia ellen felvonult ellenség hegyi tábora az egyik oldalon könnyen megközelelhető és elfoglalható; erre a másik oldalon látszattámadást indít, sisakos öszvéreket helyez el a bokrok között, fegyvereket rak szét, nagy hadilármát csap — és az ellenkező oldalon támad teljes sikerrel; az ellenség táborát teljesen megsemmisíti; ekkor történik meg az az eset, hogy a nitiobroxok királya félig meztelenül kénytelen menekülni a táborból, mert a váratlan támadás teljesen készületlenül és gyanútlanul érte. De ugyancsak Caesartól tudjuk, hogy a hírszerzést ellenségei sem hanyagolták el: egy alkalommal nagy ellenfele, Vercingetorix, posványoktól és erdőktől védett helyen, mintegy 16,000 lépésnyire a római tábortól erős állást foglalt; innen küldte ki hírszerzőit, akik pontos jelentést hoztak neki a római csapatmozdulatokról; a jelentések alapján támadott és óriási károkat okozott a rómaiaknak.

Ha azt mondaná valaki, hogy Caesar korában meglepő a hírszerzésnek ilyen fejlettsége, azzal szemben Liviusra hivatkozhatunk, akinek ismételt tanúsága szerint már a pún háborúk idején is gondosan és céltudatosan alkalmazták a római vezérek a rendszeres hírszerzést, sőt talán éppen a pún háborúk idején tökéletesítették ezt az addig nem rendszeresen működő szolgálatukat. Livius említi, hogy a római vezérek a legcsekélyebb megmozdulás hírére azonnal gondos felderítést végeztek; Papirius Crassus diktátor és P. Valerius Publicola lovassági tábornok arról értesültek, hogy a felsőitáliai gallok közt lázadás tört ki; erre azonnal hírszerzőket küldtek ki, akik aztán megnyugtató jelentéssel tértek vissza. Ugyancsak Livius tanúsítja, hogy Scipio, a diadalmas római hadvezér, állandóan hírszerzőkkel és kémekkel dolgozott, de nem hallgatja el azt sem, hogy a rómaiak ellenfelei is, mint Massinissa, nagy számban alkalmaztak hírszerzőket és kémeket. Meglepő Liviusnak az az adata, hogy Hannibal kémei és hírszerzői magában a fővárosban, Rómában dolgoztak; ezek letelepedett kémek voltak, akik már két éve üzték ezt a foglalkozásukat, mikor leleplezték őket; büntetésük az volt, hogy kezeiket levágták és így küldték vissza őket Hannibalhoz, bűntársaikat pedig, akik megvesztegetett rabszolgák voltak, kivégezték. Valószínű, hogy ezek a letelepedett kémek nem rómaiak voltak, hanem pún zsoldban álló görög kereskedők.

Ezek az adatok mutatják, hogy a római hírszerzés a tökéletességnek meglehetősen magas fokán állt már a pún háborúk idejében is; tökéletesnek kellett lennie, ha a római hadvezetés sikerrel akart mérkőzni a nagy pún hadvezér ravasz és fölényes módszereivel. Éppen azért választották a hírszerzőket a sorkatonaság soráiból, mert ezeknek nem csupán alkalmi híreket kellett hozniok az ellenség egyes mozdulatairól, állásáról, erejéről, hanem rendszeres hírszolgálatot kellett végezniök, ami a műszaki felderítésre is kiterjedt: ki kellett vizsgálniok az út- és talajviszonyokat, meg kellett álla-

pítaniok a táborverésre alkalmas helyeket. Az ebben a szolgálatban tanúsított hanyagságot vagy eredménytelenséget katonai szigorúsággal büntették. Mindazonáltal nem szabad azt gondolnunk, hogy az exploratores külön, önálló csapatot volt: csupán néhány válogatott emberből állt az ilyen különítmény, egy-egy kipróbált és tapasztalt vezető alatt. Hyginus szerint három légióra 200 explorator esik, ami nem nagy szám; beosztásuk szerint az első cohors állományába tartoztak és sátraik a táborban a lovasság sátrai mellett voltak. Ebből arra következtethetünk, hogy szolgálatukat általában lóháton végezték, bár vannak adataink arra, hogy gyalogos exploratorok is voltak.

A Kr. u. II. század óta az exploratorok önálló csapatteket alkottak (explorationes), parancsnokaik voltak a praefecti vagy praepositi. Az ilyen önálló csapatteket stratégiailag fontos pontokon helyezték el, ott, ahol a római helyőrségeknek a legtöbb veszélytől kellett tartaniok (Britannia, Gallia, Germania, Afrika, a Duna-vonal). A régészeti kutatás nagyjából felderítette az állomáshelyeiket is; minket különösebben érdekel, hogy fontos hírszerzőcsapat állomáshely volt például Novae (Kolumbács), Transdierna (Orsova), Taliata (Milanovac) és Zmirna. Afrikában az Exploratio Mercurius nevű állomáshelyről maradtak adataink.

A katonai állományba tartozó hivatásos hírszerzőkkel ellentétben «speculatores» néven nevezték a rómaiak a kémeket, akik nem csoportosan, hanem egyesével végezték szolgálatukat, egészen a mai értelemben vett kémek munkájához hasonló módon. Az exploratorok munkája is nagy óvatosságot igényelt; a kémek, speculatorok munkája azonban mindig titkos volt és legtöbbször nem is válogatott az eszközökben, akár csak ma, mert semmiféle katonai tekintet nem feszélyezte. A rendes katonai hírszerző különítményeken kívül maga Caesar is alkalmazott kémeket, akiknek a híreit azonban rögtön ellenőriztette az exploratorokkal. A speculatorok polgári személyek voltak vagy polgári ruhába öltözött katonák; a legrégebbi időkben erre a szerepkörre majdnem mindig csak rabszolgákat alkalmaztak és pedig részben állami, részben pedig magánrabszolgákat (servi publici, servi privati). Ha elfogták őket, majdnem kivétel nélkül halállal büntölték. Említettük a Rómában elfogott karthagói kémek esetét; hasonló eset történt a hispaniai háborúban, mikor Caesar hívei a II. légió táborában elfogtak egy ilyen kémeket, bűntársaival együtt; a kémeket agyonverték, katonabűntársaikat azonnal lefejezték, három rabszolgabűntársát pedig keresztre feszítették.

Bár a speculatorok ezt a kémszerepüket mindvégig megtartották, idők folyamán a hadseregben működő kémek jelentősebb szerepre is jutottak; már Caesar idejében alkalmaztak egyes különösen ügyes speculatorokat küldönci szolgálatokra; így a hispaniai háborúban az egyik ütközetben Caesar ki sem mozdult hadvezéri sátrából, hanem minden parancsát ilyen

speculatorokkal küldte ki az ütközet folyamán ; megállapítható tehát, hogy ezek már ebben az időben parancsörtszti szolgálatot teljesítettek. A császárkorban a főhadiszálláson, a vezérkarhoz beosztva, minden légióban 10 speculator működött, altiszti rangban (*principalis*). Ezeket a legmegbízhatóbb emberek közül válogatták ki s így történhetett meg, hogy a császárság első századának második felében már a praetorianus cohorsokban találkoztunk velük, azokban a válogatott csapattestekben, amelyekből hamarosan a császári gárdatestőrség alakult. Nero halála után Otho császár trónraemelésében már jelentékeny szerepük volt. Mint említettük, altiszti rangban voltak (*Principalis*, *tesserarius*, *optio*), gyakran futárszolgálatot teljesítettek és éppen ezért megkülönböztető része volt egyenruhájuknak a futárcsizma (*speculatoria caliga*). Közülük nem egynek síremléke is fennmaradt, s ezeknek felirataiból kiderül, hogy különös tekintélyre emelkedtek, s nem egyszer a császárok megkülönböztetett nagyrabecsülését és elismerését élvezték (*Valerius Paternus speculator exercitus Britannici*; *Caius Antistius Severus*; *Lucius Cadius speculator Augusti* stb.). Érdekes még, hogy a speculatorok egyesületekbe tömörültek ; az ilyen kollégiumoknak feje a curator volt ; ilyenféle egyesületek lehettek azok az iskoláknak nevezett intézmények, amelyekkel a speculatorokkal kapcsolatban ismételten találkozunk (*Scholae speculatorum*) ; a *schola speculatorum* nem volt egyéb, mint az egy helyen vagy közel egymáshoz állomásozó légiók speculatorainak egyesülete ; ilyen *schola* működött Aquincumban is. Ezek tehát nem voltak kémiskolák a mai értelemben, bár bizonyos, hogy nem csupán a kari érdekek megvédésére alakultak ezek az egyesületek, hanem arra is, hogy a tagok tapasztalataikat kicseréljék s így egymást mesterségükben tökéletesítsék. Olyan értelemben vett kémiskola, aminőt például ma az angol «*Intelligence Service*» fenntart, az ókorban még ismeretlen volt.

Hogy azonban már az ókorban sem csupán gyakorlati szempontból foglalkoztak a kémkedés és hírszerzés módszereivel, hanem elméletileg is igyekeztek megalapozni a hadviselés tudományának ezt a fontos szolgálati ágát, arra élénk biznyság Flavius Vegetius Renatus kézikönyve, amelyben elméletileg összefoglalja és gyakorlati példákkal megvilágítja a hadviselés művészetének s általában a haditudománynak alapelveit. A nevezetes munka (*Épitome rei militaris*), amelyet szerzője a Kr. u. IV. sz. utolsó éveiben adott ki és magának Nagy Theodosius (vagy III. Valentinianus) császárnak ajánlott, lépten-nyomon hangsúlyozza a kémkedés és hírszerzés rendkívüli fontosságát a hadviselésben és egészen aprólékos utasításokat ad a hírszerzés és kémkedés módszereire vonatkozólag. A munka azért is érdekes, mert nem önálló, hanem a régibb hadtudományi írók műveinek kivonata s így tanúságot tesz arról, hogy a rómaiak már a régibb időkben is foglalkoztak a kémkedés és hírszerzés elméletével is (Cato Censorius, megh. Kr. e. 149 ; Cornelius Celsus, a Kr. u. I. században ; Frontinus, megh. Kr.

u. 105). Vegetius hangsúlyozza, hogy a jó hadvezérnek mindenről értesülnie kell : ismernie kell az utakat, a völgyeket és emelkedéseket, szóval az egész terepet, alaposan meg kell ismernie az ellenség szándékait, erejét, módszereit, szokásait, tudnia kell, mikor dolgoznak az ellenség katonái, mikor pihennek, mikor étkeznek, ki kell lesni az alkalmakat, amikor vigyázatlanok, és különös gondot kell fordítani a terep olyan megismerésére, hogy éjjel is bármikor menetelhessen vagy megütközhessek bármilyen terepen. A vezér feladata a hírszerzőszolgálat olyan megszervezése, hogy minden pillanatban mindenről tájékozva legyen, nehogy egyetlen kedvező alkalmat is elszalasszon ; ebből a célból legyen gondja rá, hogy minél több árulót vonjon

Római speculator szolgálati úton.

szolgálatába és minél több szökevényt kivallasson, ha kell : erőszakos eszközökkel is ; ugyanígy kell elbánnia a hadifoglyokkal is, mert ezek értékes adatokat közölhetnek, ha egyszer szóra bírják őket. Az ókori hadviselési viszonyok magyarázzák meg azt az utasítást, hogy a tábori jelszót sohasem szabad túlságosan hangosan közölni egymással, mert az ellenségnek a közelben ólálkodó kémei meghallják s ezzel a vigyázatlan katonák az egész tábor vesztét okozhatják ; az ellenség kémeit meg kell tévesztetni, lehetőleg naponta változtatni kell a jelszót s ily módon a hangos jelszó-továbbadással esetleg meg is lehet tévesztetni őket. Ha észreveszi, hogy a táborban ellenséges kém lappang, azonnal parancsot kell adnia, hogy mindenki foglalja el helyét a sátrában : így az, aki hely nélkül marad, nyilván kémnek bizonyul. Az

ókori kémesetek sorában alább látni fogjuk ennek az utasításnak gyakorlati példáját is. Legyen a vezér terve és parancsa mindig szigorú titok; a sereg akkor biztos, ha az ellenség nem is sejti, hogy hol van és merre menetel; de az ellenség kémei ügyesek, megszimatolják, esetleg meg is lesik, hogy felkerekedik a tábor, ezenfelül árulók is vannak, kémek is, szökevények is, úgyhogy a katonákat szüntelenül a legnagyobb óvatosságra kell figyelmeztetni. Ha a vezér a táborral meg akar indulni, a legügyesebb és legmegbízhatóbb lovas hírszerzőket kell kiküldenie, hogy minden irányban szemügyre vegyék a terepet és a csapatot megóvják az esetleges ellenséges lesvetéstől. A kémek és hírszerzők éjjel általában biztosabban dolgoznak, mint nappal. A kém főként arra vigyázzon, hogy el ne fogják, mert önmagát árulja el az a hadsereg, amelynek kémeit elfogták. Az a vezér, aki csatát veszít, mentegetheti magát a balszerencsével, de akit törbe csal az ellenség, az csak magára vessen, mert alkalmas kémek felhasználásával elkerülhette volna a szerencsétlenséget.

Vegetius utasításainak van néhány olyan érdekes adata, amely mutatja, hogy bár a mai hírszerzésnek is ezer meg ezer ága-boga van, az ókori hírszerzésnek és kémkedésnek tízezernyi olyan kezdetleges nehézséggel kellett megküzdenie, amely ma már ismeretlen fogalom a hadviselésben. Az ókorban nem álltak a hadvezér rendelkezésére vezérkari térképek s ezért adja Vegetius azt az utasítást, hogy a jó hadvezér minden vidékről, ahol a harc folyik, szerezzon megbízható útikalauzt (itinerarium); az ilyen ókori Baedekerekben, amelyekből néhány ránk is maradt, fel voltak tüntetve az egyes helyek közti távolságok, a hegyek és folyók, a fogadók, az utak minősége stb. Azonban ezek az útikalauzok nem a hadviselés, hanem a kereskedelmi és az utasforgalom céljaira készültek s ezért Vegetius azt a további tanácsot adja, hogy a vezér az ilyen útikönyvek alapján rajzoltasson és festessen jó térképeket, továbbá az egyes vidékek vezető embereitől és hatósági személyeitől győződjék meg az adatok helyességéről. Ha kalauzokat alkalmaz, azokat tartsa mindig szigorú megfigyelés és őrizet alatt: így vezessék a sereget, nehogy árulás történhessék; a kalauz önállóan egyetlen lépést se tegyen és világosan adják tudtára, hogy ha becsületesen és sikerrel vezeti a sereget céljához, nagy jutalmat kap, ellenkező esetben azonban feltétlenül halál a büntetése.

Hasonlóképpen érdekes az az ajánlata, hogy ostrom esetén a falakon kopókat helyezzenek el, mert ezek a kutyák megszimatolják az ellenség közeledését és így az őrség megszabadul minden rajtaütés veszedelmétől; utal itt a capitoliumi ludakra, amelyek a gall támadás idején gágogásukkal felverték az őrséget, amelynek ily módon sikerült elhárítania a gallok betörését. Nem kevésbé érdekes a kémhajókra vonatkozó utasítása; a flotta nagy egységei mellett voltak az ókorban fürge és gyorsmozgású kis hajók, amelyeket kémhajóknak (naves speculatoriae) neveztek; feladatuk volt a tengerészeti hírszerzés. Vegetius figyelmeztet munkájában, hogy a kém-

hajókat a fehér vitorla és árboc könnyen elárulja s ezért azt ajánlja, hogy a kémhajók vitorláit és kötélzetét fessék kékre, valamint a viaszt is, amellyel a hajót kenni szokták, a matrózok is öltözzenek kék ruhákba, hogy így a hajónak és személyzetének színe egybeolvadjon a tenger kék színével. Ezt a mimikri-elvet a mai hadviselés is teljes egészében magáévá tette.

Valóságos melegágya volt a kémkedésnek már az ó- és középkorban

Római kémhajó. (Dombormű Traianus császár oszlopán.)

is a polgárháború. Különösen az elején, amikor a helyzet még nem alakult ki kellőképpen s ennek folytán napirenden volt a sok ide-oda pártolás. Ezzel természetesen karöltve járt a fontos és bizalmas híreknek egyik féltől a másikhoz való hordozása is. De nem csupán a polgárháborúba keveredett két fél, hanem a szomszédság is kedvező alkalmat kapott a hírszerzésre, mert az egymással hajbakapott pártok gyakran fordultak külföldi segítséghez s ilyenkor alaposan felvilágosították mindenről pártfogójukat.

Mindaz, amit az ó- és középkori kémkedésről tudunk, azt bizonyítja, hogy már akkor is tele volt minden ország kémekkel, akik ellen tehát védekezni is kellett s ez a kémelhárító szolgálat lett a jobban megszervezett államokban működő titkos politikai rendőrségnek egyik fontos feladata.

Nagyon valószínű, hogy Kelet hatalmas ókori államaiban is volt már ilyenféle testület s onnan vették a mintát a görögök, majd a rómaiak is, akiknél a császárság kezdetén bukkan fel a maihoz hasonló politikai titkos rendőrség, amelynek tagjai azonban nem csupán rómaiak, hanem részben görögök és zsidók is voltak.

II.

A híradás eszközei.

A hírközlés módjai, vagyis a híradás eszközei az ókor óta lényegileg alig változtak; a legjelentősebb változás a hírközlés gyorsaságában van, ami természetes is. A kezdetleges ókori közlekedési viszonyok lehetetlenné tették a hírközlésnek mai szédületes gyorsaságát s mindenekfelett a modern távíró feltalálása és főleg a villamosság alkalmazása a mai technikában olyan gyorsaságot eredményezett, amilyenről az ókor nem is álmodhatott. Érdekes azonban megfigyelnünk, hogy — mint Wolfgang Riepl megállapítja «Das Nachrichtenwesen des Altertums» című nagyfontosságú munkájában, amelyet a következőkben bőven felhasználunk — míg a modern államok hírszolgálatának formái és módszerei az elképzelhető legtökéletesebbek, addig a hírközlés ősi formái mai napig is élnek bizonyos primitív népeknél, például az óceáni szigeteken, Marokkóban, Abesszíniában s még Európában is: Montenegróban és Albániában. Megállapítható ebből, hogy a hírszerzőszolgálat fejlődésének valóságos alaptörvénye, hogy az ősi és egyszerű eszközök és módszerek a modern technika tökéletes módszerei és eszközei mellett is fennmaradnak és azokkal párhuzamosan használatban is vannak. Érdekes például, hogy mikor Chavez pilóta 1912-ben átrepülte a Simplont, a modern idők legnagyobb csodája, a repülőgép, az Alpések nehéz terepviszonyai között az őskor egyik közkeletű híradó eszközét, a füstjelzést használta tájékoztató eszközként.

Ha erre az imént kifejtett elvi álláspontra helyezkedünk, akkor a hírszerzés történetében, különös tekintettel a hírszerző eszközök fejlődésére, öt korszakot különböztethetünk meg. Az első a hírek szóbeli közlésének kora; ebben a korban a szóbeliséghez csatlakozik bizonyos korlátozott mértékben a jel is, mint a hírközlés eszköze: ide tartoznak a barlanglakók rajzai, amelyek valószínűleg gyakorlati célokat szolgáltak, nem pedig az esztétikai kielégülés szükségérzetét. A második az írás korszaka; ez már addig nem is sejtett távlatokat nyitott a hírközlés terén. Természetes, hogy az írás mellett az élőszó és a kép, vagyis jel is megtartotta fontosságát: aminthogy ma, a technikai eszközök tökéletes fejlettsége idején is rendkívül nagy szerepe

van a hírszolgálatban a képnek, különösen a fényképnek. Bizonyos tekintetben egybefolyik az írás korszakának megindulásával az észszerű munkamegosztás korszaka, amikor feltalálták annak a módját, hogy a fontos híreket szakaszonként, váltott futárokkal juttassák el rendeltetési helyükre. Ez a staféta-futárrendszer a perzsáknál fejlődött először, aztán a görögöknél volt nagy mértékben használatos, de éppígy egész rendszerré fejlődött a legtávolabbi országokban és világrészekben, Kínában, Indiában, Dél-Amerikában is. Rómában meglehetősen későn, csak a császárkorban térnek át erre a rendszerre a császári posta (cursus publicus) intézményével, amelynek tökéletes szervezete a hírközlés gyorsaságát az akkori időkhöz képest hihetetlen mértékben tökéletesítette. A modern időkben a munkamegosztás jellemző példája a hírközlés terén a nyomtatott újság, amely órák alatt a hírek ezreit juttatja el a millió és millió olvasóhoz. A híradó eszközök fejlődésének negyedik korszaka a távíró kora. Ennek a kornak gyökerei is mélyen lenyúlnak az ókorba, hiszen a távolba jelek útján való hírtovábbításnak első adatai még a mondai és a homerosi korból maradtak ránk; a tűztávíró volt a mai távíró őse és ezt a tűztávírót a Kr. e. II. században Polybios, a híres történetíró, legalább is elméletileg, tökéletes rendszerré fejlesztette. Éppen ezért sajátságos, hogy ez a híradó eszköz körülbelül kétezer évig semmit sem tökéletesedett és csak a francia forradalom ideje táján kapott, természetesen modern alakban, új életre. Ez az új élet ma is tart, de különös, hogy a távíró a mai hírszolgálatban éppenséggel nem a legjelentősebb tényező: a telefon, majd a szikratávíró meglehetősen háttérbe szorította a szótávíró fontosságát és használhatóságát. Még a hírközlés fejlődésének harmadik korszakába kell sorolnunk a mai hírszolgálat egyik jelentékeny eszközét: a könyvnyomtatást, amelynek feltalálása révén az újkor elején a hírszolgálat hatalmas lendületet vett, hogy aztán a XIX. század második felétől kezdve, a négyszázéves fejlődés eredményeként, az újkor egyik legfontosabb hírközlő szervévé emelkedjék. Végül a híradó eszközök fejlődésének történetében döntőfontosságú a villamosság feltalálása; ez a technikai vívmány előbb a távírót modernizálta, aztán a telefon és a szikratávíró, újabban pedig a képtávíró s általában a rádiószolgálat révén eddig egészen elképzelhetetlen tökéletességre emelte a hírszerzőszolgálatot s a híryanag közlésének szinte fantasztikus lehetőségeket biztosított.

Polybios.
(Arkádiai dombormű.)

Az ókori hírközlés szempontjából természetesen elsősorban a fejlődés kezdetlegesebb fokait kell szemügyre vennünk, tehát mindenekelőtt a hang, az írás és a jel szerepével kell foglalkoznunk az ókori hírszolgálatban.

A legkezdetlegesebb forma a hírek szóbeli közlése; ez az ősidőktől fogva mindmáig használatban van, mindaddig, amíg egyszerű híryanagnak kis távolságra eljuttatásáról van csak szó és a mai hadviselésben is fontos, azért, mert a le nem írt jelentés sohasem juthat az ellenség birtokába.

Azonban már az ősidőkben is igen fontos szerepük volt a hírközlésben a különféle jeleknek, és pedig elsősorban a hang- és fényjeleknek. Ezek a jelek többfélék lehetnek. Vannak közvetlenül érthető, vannak szimbolikusan értendő és vannak előre megbeszélte és megállapított jelek. Az első csoportba tartoznak azok, amelyek bizonyos meghatározott és előre megállapítható esetre vonatkoznak; vannak aztán bonyolultabb, összetett jelek, amelyek több előrelátható és előre meghatározott eshetőség közlésére alkalmasak; s végül vannak a szabályszerűen ismétlődő eshetőségekre előre megbeszélte, esetleg nagyobb népközösségek körében is általánosan használatos jelek. A három csoport egyikébe sem tartoznak azok a jelek, amelyeknek segítségével tetszés szerint mindenféle, akár előre nem látott híreket is lehet közölni; ebbe a csoportba tartozik a távíró. Ha már most a távolság szerint osztályozzuk a hírközlés eszközeit, akkor megkülönböztethetünk közeli szülő jeleket és távolra szülő jeleket, amelyeknek segítségével, esetleg közbeeső állomások beiktatásával, tetszésszerinti távolságra közölhetünk híreket. A híryanag tartalma szempontjából vannak katonai jelek és jelzések, amelyeknek segítségével taktikai és stratégiai jelentéseket továbbíthatunk, és vannak pusztán hírközlő jelek, amelyek polgári hírek közlésére is alkalmasak.

A közvetlenül érthető jelek sorába tartoznak az intések, kéz- és karmozdulatok, amelyeknek használatára az ókorból számos példánk van. Az ilyen jeleknek legnagyobb hibájuk, hogy könnyen félreérthetőek vagy bizonyos körülmények közt érthetetlenek. Például Jeruzsálem ostrománál Titus hiába intgetett katonáinak: a híres templom kigyulladt és a fővezér azt akarta értésükre adni, hogy oltsák el a tüzet, hogy megmenthesse a kincseket érő templomot; a katonák nem értették az intgetést és így a templom porrá égett. Ilyen közvetlen jel volt az ókorban az intgetés pálmáágakkal, a hüvelykujjak lefelé fordítása, — amivel a közönség a legyőzött gladiátor ledöfését követelte — a kendők lobogtatása, harcok idején a pajzs ütögetése dárdával; a pajzsok egyidejű ütögetése egyúttal a győzelmes hadsereg ujjongásának is kifejezője volt. Különösen fontos az ókori íróknak az a tudósítása, hogy azok az árulók, akik az ellenséghez át akartak szökni, ezt a szándékukat úgy jelezték, hogy pajzsukat fordítva tartották (mint Ammianus Marcellinus írja), vagy fejük fölé emelték, vagy hátuk mögé rejtették. Az egész sereg egyszerre felhangzó csatakiáltása rohamjelnek számított, néha

pedig, különösen ködben, arra szolgált, hogy a szomszédos csapattesteket tudósítsák saját csapatuk jelenlétéről.

Az előre meg nem beszélt fényjelek közé tartozik: a tábortűz, őrtűz, különösen éjjel, továbbá a füstoszlop, a porfelhők, a fegyvercsillogás és a hadijelek (sasok, zászlók stb.). Az égő tábortüzek gyakran leplezték a tábor kiürítését. Hannibal még fokozta ennek az eszköznek hatásosságát: a tábortüzeket égve hagyta s úgy tett, mintha elvonult volna, de lesben maradt. Mikor az ellenség észrevette a csejt, észrevétlenül csakugyan elvonult, de az égő tábortüzek most már leköttették az ellenséget, amely abban a hiszemben volt, hogy Hannibal csakugyan szemben áll vele. Hannibal abban is kitűnő volt, hogy mindig számított a rómaiak babonás félelmére (mint később Caesar a germánoknál); ezért például, miután kémeitől értesült a rómaiaknak erről a gyenge oldaláról, száz meg száz ökor szarvai közé égő rözsecsomót kötöztetett és a csordát nekierezttette a római tábornak, amivel óriási pánikot okozott. Nemcsak az ellenség megtévesztésére, hanem hírszerzésre is kitűnő eszköz volt a mesterséges porfelleg támasztása az úton vonszolt gallyakkal; a porfelhő védelme alatt a kémek könnyű szerrel előremerészkedhettek. A híradásnak egészen barbár és visszataszító formáját választotta Claudius Nero római hadvezér: a hispaniai pún felmentőereg megsemmisülését úgy adta tudtára Hannibalnak, hogy a tábori őrszemek elé dobatta a sereg vezérének, Hasdrubalnak levágott fejét.

Hannibal, pún hadvezér.

A szimbolikus értelmű hírközlő jelek sorába tartozik például a babér, amelyet a győzelmet hírülvivő futárok lándzsájuk hegyére tűztek, vagy amellyel a kézbesítendő levelet körülkötötték. Egyébként a futárok a gyorsaság jelképéül tollat viseltek a sisakjukon vagy kalapjukon. A modern parlamentairek fehér zászlójának az ókorban az ünnepi ruházat és a hírnöki pálca felelt meg, ami a kiküldöttnek sérthetlenséget biztosított. Ugyanez volt a jelentősége annak is, ha valaki olajfaággal közeledett. Szimbolikus

jelentősége volt a római követek gyűrűjének is: ez biztosította számukra a területenkívüliség jogát. Ebbe a sorba tartoznak az egyes katonák, valamint egész csapattestek kitüntetései is; a hadijeleken látható csapatkitüntetések egyúttal biztosan tájékoztatták az üzenetek átadásával megbízott hírszerzőket és parancsörtiszteket is.

A katonai hírszerzés és híradás szempontjából különösen fontosak az állandó jellegű, előre megállapított értelmű jelek, amelyek közt tárgyunk szempontjából legjelentősebbek a katonai jelzések, hadijelek és zászlók. A katonai hang- és fényjelzések rendeltetése az, hogy helyettesítsék a parancsot és azt, különösen az ütközet zajában, nagyobb távolságra is érthető alakban

Kürtösök Titus diadalívén.

eljuttassák. Az ókori közelharc fülsüketítő fegyverzajában az emberi hang teljesen felmondta a szolgálatot, éppen ezért szükség volt a jelzésekre; szükséges volt továbbá, hogy ezek a jelzések egyszerűek, világosak és könnyen észrevehetőek legyenek. E mellett, mint az egyik görög taktikus, Aelianus megjegyzi, még mindig fennfrott az a veszély, hogy az ütközet forgataga, lármája, az esetleges köd, eső, por vagy hóvihár, néha pedig a vakító napsütés ezeknek a jelzéseknek az észrevevését és megértését is megghiúsította.

A katonai hangjelzés eszközei voltak: az egyenes harsona (tuba), a köralakú rézkürt (bucina) és a bivalyszarvból készült s ezüsttel pántozott trombita (cornu). A hírszerzőknek természetesen pontosan kellett ismerniök

Hajóhídon átvonuló római gyalogság ; elől labarumok és egyéb hadijelek. (Traianus-oszlop.)

a katonai hangjelzéseket; a tuba adott jelt a támadásra, az indulásra és a visszavonulásra; az egyes kisebb csapattek számára a cornu vette át az ütközet hevében a tuba jelzéseit; ez a két fúvóhangszer mindig együtt működött. Ugyanezek adták az ütemet menetelés esetén is; Ammianus Marcellinus egyik adatából tudjuk, hogy a római seregek a harsonák és trombiták anapaestus-ütemére meneteltek. A kürtöt a tábori szolgálatban, különösen őrsváltáskor használták. A tábornoki díszjelet mind a három hangszerem egyszerre fújta; ez a díszjel szólalt meg az étkezés idején, továbbá a takarodó alkalmával, valamint az ütközet kezdetét is jelezte. A rómaiak hangjelzései igen egyszerűek voltak. A taktikai hangjelek közül Vegetius csak kettőt említ; egyik az «Indulj!» — másik az «Állj!» Mind a kettőt a trombiták adták.

Fontosabbak voltak a hangjeleknél mind a stratégiai mozdulatok, mind pedig a hírszerzők tájékoztatása szempontjából a fényjelek. Ezek közt első helyen kell említünk a hadijeleket, amelyeknek az ókori nyílt ütközetekben sokkal nagyobb volt a szerepük, mint a világháborús rejtett, lövészárk-harcokban. A csapatmozdulatokat általában a hadijelekkel irányították, a parancsokat is a jelvényvivők és zászlótartók kapták; ezért van az, hogy az ókori ábrázolásokon (Trajanus-oszlop) a trombitások mindig a jelvényvivők (signifer) mellett szerepelnek. A római hadijelvények közül meg kell említünk a sast, amely Marius óta a légiók szimbolikus jelvénye; a zászlóalj, század és szakasz jelvényei különféle időkben különfélék voltak; ezek közt szerepel a szénacsomó (manipulus), vagy a nyitott tenyér, tovább a sárkány, a lószőr-, strucc toll- és egyéb színes sisakforgók, végül a lovasságnál az apró zászlók (flammulae). Valamennyi közt legjelentékenyebb, főleg taktikai szempontból, mint jelzőzászló, a vexillum (lobogó): a zászlórúdra erősített kereszt-rúdról lefüggő vászon- vagy selyemzászló, olyan, mint a mai templomi zászlók. A vörös vexillum felvonása riadójel volt, éppúgy, mint a vezénylő tábornok vörös katonaköpenye. A rómaiaknál bukkan fel először a hadtörténelemben a különböző színű zászlókkal való jelzés; Appianus említi, hogy Numantia ostrománál (Kr. e. 133, Scipio Africanus) először történt, hogy riadó alkalmával a gyalogosok a vörös, a lovasok a kék vexillum alatt gyülekeztek. Nagy veszély esetén, mikor nem volt kéznél vexillum, a katonaköpeny lengetése vagy lobogtatása is a riadó jele volt. Ammianus Marcellinus említi, hogy mikor egy alkalommal (Kr. u. 359) a mezopotámiai Amudis mellett az ellenség egy különítménye már a sarkában volt, köpenyének lobogtatásával figyelmeztette a közelben táborozó bajtársait a veszedelemre; «ez — teszi hozzá — az ellenség közeledésének szokásos jelzése». Éjjel ezt a jelzést égő fáklyák ide-oda csóválása helyettesítette.

Különösen fontos szerepe volt a zászló- és fényjelzésnek a haditengerészetnél. Az ókorban minden hajó köteles volt zászlót viselni s ezekről általában meg lehetett ismerni a hajók szerepét és rendeltetését. A tengernagy

hajó vörös lobogót tűzött ki ; a kémhajóknak is könnyen felismerhető zászlóik voltak, s ezekkel tudatták híreiket a flottával, mert a hírszerző útról nem futhattak vissza minduntalan a nagyobb egységekhez, hogy közöljék velük értesüléseiket. Éjjel az őrtornyok és világítótornyok fényjelzése pótolták a zászlójeleket, továbbá az üveggel, vagy hólyaggal zárt lángú lámpák ; fáklyákat a gyúlékony fahajókon sohasem használtak. A hajók jellegét könnyű volt felismerni arról, hogy a hadihajók egy, a teherszállító hajók két, a tenger-nagyi hajók pedig három lámpát tűztek ki éjjel. Ezek a fényjelzések, valamint a zászlójelzések is, nemzetközi-leg elismertek és használatosak voltak. A zászlók alakja és színe (kerek, három- vagy négyszögletű, fehér, kék vagy vörös), a fényjelek elhelyezése a hajón és az árbocokon már népek szerint különböző volt és ez megkönnyítette a hírszerzők és a vezérek tájékozódását. Plutarchos említi, hogy Kleopatra az actiumi döntő tengeri ütközetben arannyal átszőtt biborvitorlát vonatott fel vezérhajójára ; kétségtelen, hogy ez nem csupán gazdagságát és pompaszeretetét akarta kifejezni, hanem hadijelzés céljaira is szolgált, éppen úgy, mint Nagy Sándor indiai flottájának színes és pompás vitorladíszje, amelyről a természettudós Plinius tesz említést.

Rendkívül fontos volt az ókorban a hírszerzés szempontjából a jelszó is. A jelszót, amely az ókori népeknél általánosan használatban volt, rendszerint a főparancsnok adta ki és pedig naponta, és a törzstisztek, továbbá az alantas tiszték és altiszték útján tudatta az egész sereggel. A jelszót és a rendszerint szokásos ellenjelszót többnyire reggelenként adták ki ; bizonyos népeknél szokásos volt a jelszót hang- vagy fényjelekkel párosítani (dárda földbetűzése, kiáltás, a fej befedése stb.). Appianus révén ismerjük például a pharsalosi csata jelszavát és ellenjelszavát Caesar seregében (ütközet Caesar és Pompejus között, Kr. e. 48) ; a jelszó volt : «Győzelmetadó Aphrodite», az ellenjelszó pedig : «Győzhetetlen Herakles». A jelszó nemismerése vagy elfelejtése,

German szökevények Marcus Aurelius császár előtt. A képen két labarum is látszik.

mint Plutarchosnak egy Pompeiusról feljegyzett érdekes és valóban megtörtént kis esetéből tudjuk, még magát a főparancsnokot is kellemetlen és veszélyes helyzetbe sodorhatta.

A fényjelzések terén akkor következett be a lendületesebb fejlődés, amikor a mozdulatlan fényjelek (tábortűz) stb. helyébe a tetszés szerint mozgatható fényforrás (fáklya, lámpa) lépett; az ilyen fényforrásokat tetszésszerűen módon és időközökben lehetett eltakarni vagy mozgatni és így mód nyílt arra, hogy a legbonyolultabb jelentéseket is eljuttassák rendeltetési helyükre, sőt közbeeső állomások beiktatásával tetszésszerűen távolságra is. Ez a módszer természetesen feltételezi, hogy a fényjelek értelmezésében a felek előzetesen megállapodjanak.

A fényjelzések használata a görögöknél már a homerosi korban ismeretes. A Danaos-mondában Lynkeus és Hypermnestra előzetesen megállapított fáklyajelekkel értesítik egymást, hogy megmenekültek Danaos bosszújától; az Argonauták ismeretes mondájában ugyancsak szerepelnek az előre megbeszélt füst- és tűzjelek. Az ilyen jelzések ismeretesek voltak ugyan már a perzsáknál, egyiptomiaknál és föníciaiaknál is, de valószínű, hogy a görögök egyik néptől sem vették, hanem maguk, önállóan jöttek rá használatukra. Herodotostól tudjuk, hogy a karthagói kereskedők, valahányszor áruikkal Nyugat-Afrika partjaira érkeztek, füstjeleket adtak hajóikról, mire a bennszülöttek a partra tódultak, odahordták a megfelelő súlyú aranyat és annak fejében átvették az árut.

Valószínű, hogy a Franciaországban talált ősi monumentális megalitikus kövek (bauta-kövek) is a gallok tűzjelzőhelyei voltak. Livius tanúsítja, hogy mikor Hannibal átkelt az Alpeseken, a gallok tűzjelzésekkel értesítik egymást hegyi erődeikből az ellenség közeledéséről és fényjelekkel adnak parancsot a gyülekezésre. Xenophon tanúsága szerint a kaldeusoknál, Frontinus szerint pedig az araboknál is megvolt a fényjelzéseknek ez a rendszere. Aischylos görög tragédiaíró korában (Kr. e. V. század) a görögök már ismerték a nagy távolságokra szóló fényjelzés rendszerét, amelyet valószínűleg a perzsáktól tanultak el. Nem lehetetlen, hogy a perzsák csakugyan kénytelenek voltak ezt a távfényjelzést alkalmazni, a görög szigetek közbeiktatásával, minthogy hazájuktól óriási távolságra viseltek háborút.

Aischylos egyik tragédiájában a mondai idők, a trójai háború korára alkalmazza ennek a távfényjelzőrendszernek az ismeretét, mikor elmondja, hogy Agamemnon Trója elfoglalásáról, közbeiktatott állomások segítségével, fényjelekkel küld tudósítást feleségének, aki, előzetes megbeszélés szerint, éjjel-nappal őrt állott a palota tetején, hogy bármely pillanatban felfoghassa férjének üzenetét. Aischylos elképzelését nem szabad anachronizmusnak tekintenünk, mert ugyancsak a trójai mondanokörből tudjuk, hogy az áruló Sinon fényjelekkel értesítette a Tenedos-szigetnél megbújt görög hajóhadat, hogy a falovat sikerült bejuttatni a városba

s ennél fogva jöhetnek a görög seregek, mert nyitott kapukat fognak találni. Aischylos leírása oly jellemző, hogy szükségesnek tartjuk egész terjedelmében ideiktatni:

Hephaistos az Idáról küldve fényugárt,
 Láng láng után repült s futá a pályatért.
 Lemnos Hermes-hegyére küldte fényt Ida,
 S harmadszor e sziget hatalmas lángjelét
 Zeusnak hegyfoka, az Athos vette át.
 Őrsége nyomba kész volt messze küldeni
 És híradó tüzet égig lobogtatá ;
 A tenger hátát is végig világítá,
 Akkép haladt a vándor tűz vígan tova
 Arany-ragyogva, mint az égi napsugár,
 Fényét jelentve a Makistos ormain ;
 És ez se késett, álom sem vett rajt erőt,
 A híradásnak tisztét híven végező.
 Nagymessze szállt a fény az Euripos felé
 Hír-vinni a Messapios őrségeinek.
 Azok viszonzva küldötték a fényt tovább,
 Halomba gyujtva száraz hanga-lombokat ;
 Szökellt a láng erősen, lankadatlanul,
 Miként a holdvilág, Asopos síkjain,
 Úgy érkezék meg a Kithairon ormira
 S a hirdető tűz új sorát nyitá meg ott.
 A Gorgopis taván is áthatott a fény
 S midőn az Aigioplanktos csúcsához jutott,
 Az őrszemekkel nagy tüzet gerjesztetett.
 Azok tüzet rakván, a lángnak üstökét
 Útjára küldik, az meg a Saron-öböl
 Kiötlő szirtfokát is általszárnyalá.
 Ragyogva szállott villámként a fény tovább
 Arachnaios hegyére, mely szomszéd velünk.
 Onnét az Atridák házára szállt a láng,
 Ida tüzének el nem fajzott magzata.
 Így rendezém be, íme, fáklyaversenyem,
 Így végező felváltva egy a más után —
 És győz az első, győz a legvégső futó.
 Nos, elbeszéltem ezt bizonyosságul neked,
 Hallád, a férjem Trójából mint küldte hírt.

(Aischylos : Agamemnon ; Csengery János fordítása.)

Klytaimnestra elbeszélése szerint a Trója melletti Ida-hegy és a mykenei királyi palota közt hét közbeeső állomás volt az üzenet közvetítésére : 1. Idától a lemnosi Hermes-hegyig (150 km), 2. A Zeus-csúcs az Athos-hegyen (70 km), 3. Makistos őrállomása Euboia szigetén (180 km), 4. A boiotiai Messapios-hegy az Euripos mellett (30 km). 5. A boiotiai Kithairon (25 km). 6. Az Aigioplanktos-hegy Argolisban (50 km). 7. Argosig az utóbbi 50 km-ből 20 km esik. Az állomások átlagos távolsága a leírás szerint mintegy 80 km,

azonban az első és második állomás közt 150, a harmadik és negyedik közt 180 km a távolság, ilyen messzire pedig még oly hatalmas tűzjelzés sem látszik el. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy az örökké derült görög ég alatt, a ritka és átlátszó levegőben egészen mások a fény terjedési viszonyai, mint egyebütt. Appianus beszéli, hogy Mithridates király Zeus tiszteletére hatalmas áldozati tüzet gyújtatott egy hegytetőn s a tűz 1000 stadionnyira látszott (187 km). Tehát a trójai híradás tárgyi szempontból sem lehetetlen.

Ókori adatok tanúsítják, hogy a perzsa birodalmat a jelzőállomások valóságos hálózata fonta be; ezek az állomások sugáralakban futottak össze a két királyi székhely, Susa és Ekbatana központjába és oly sűrűn sorakoztak egymás mellett, hogy hangjeleket is tudtak adni egymásnak, éjjel pedig fényjelekkel továbbították az üzeneteket s egyúttal postavonalul is szolgáltak; így a király óriási birodalmának minden eseményéről még aznap értesülhetett. Ugyancsak ókori adatokból tudjuk, hogy a plataiai csatáról (Kr. e. 479), amelyben a görögök döntő győzelmet arattak a perzsákon, a kisázsiai Mykale görög lakossága a görög szigeteken keresztül néhány óra alatt értesült. A közbeeső állomások segítségével létesített híradó vonalrendszert az ókori írók adatai szerint jól ismerte és használta Antigonos, III. Fülöp makedon király, fia Perseus, a híres pontusi király Mithridates. A természettudós Pliniustól értesülünk, hogy Hannibálnak Hispaniában és Afrikában valóságos toronyrendszere volt az ilyen hírközlés céljaira, sőt Livius bizonyítja, hogy Dél-Itáliában is létesített ilyen vonalakat.

Több mint egy évezreden át foglalkoztatta az ókor haditudósait és technikusait az a kérdés: hogyan lehetne olyan megoldást találni, amelynek segítségével nemcsak előre megbeszélte üzeneteket, hanem előre nem látott eseményeket, az események részleteit, sőt bármely tetszés szerinti közleményt lehetné továbbítani az ilyen vonalakon. Sajnos, olyan megoldást, amely gyakorlatilag is bevált volna, nem sikerült találniok. Azt a módszert, amellyel Aischylos szerint Agamemnon Trója elstét közölte feleségével, a legkezdtelegesebbnek kell mondanunk. De a perzsa háborúk korában, mikor Aischylos írt, a hírközlés technikájának már okvetlenül fejlettebbnek kellett lennie, különben a görög vezérek nem tudták volna elérni seregeiknek és hajóhadaiknak páratlan mozgékonyágát. Adataink vannak rá, hogy ebben az időben a nyugodt fényjelzés (zászló vagy fáklya) annyit jelentett, hogy saját csapatok közelednek, míg ha a zászlót vagy fáklyát ide-oda mozgatták, az ellenséges csapatok közeledését jelezte; ez nemcsak a görög államok közösen megállapított jelzése volt, hanem valószínűleg nemzetközi érvényességgel is bírt. Ellenséges hadiflotta közeledését a jelzőeszközök körbefogatásával adták hírül. Csak ezer évvel később próbálkozik egy bizánci taktikai író olyan rendszerrel, amelynek segítségével a jelzőtárgyak mozgásának számából következtetni lehessen az ellenséges vagy saját haderő létszámára is; gyakorlatilag ez a rendszer sohasem állta ki a próbát. Míg a későkori hadíró ilyen meddő elméletekkel kísérletezik, addig Aeneas Tacticus (Kr. e. 360) már nem sokkal

a perzsa háborúk után olyan utat jelölt meg a további fejlődésre, amely később csakugyan bizonyos eredményekhez vezetett. Ő volt az első, aki felvetette azt a gondolatot, hogy előzetes megállapodás alapján a jelzőtárgyak időnkinti eltakarása és újramutatása révén bonyolultabb üzeneteket is lehetne

A tűztávíró vonala Trójától Mykenai-ig.

közvetíteni. Ez a rendszer az alapja a mai optikai táviratozásnak (világítótoronyok jelzései) és éppen ezért csodálatos, hogy az ókorban nem ismerték fel ennek a gondolatnak életrevalóságát: Julius Africanus (Kr. u. III. század) volt az első, aki jelzőrendszert épített erre a gondolatra.

Két olyan esetét ismerjük a bonyolultabb fényjelzésnek az ókorból, amelyek ennek a hírközlő módszernek fejlettségére rávilágítanak. Az egyikről Herodotos tudósít: Kr. e. 480-ban a thessaliali partvidéken tíz perzsa gyorscirkáló megtámad három görög állomáshajót, kettőt elfog s mind a kettő legénységét levágja. A harmadik hajó, az athéni Phormos kapitány parancsnoksága alatt szándékosan zátonyra fut a thessaliali Peneios-folyó torkolatában, a legénység kiszáll, az üres hajót zsákmányul hagyja az üldöző perzsáknak, maga pedig Thessalián át Athénbe vonul. Az athéni flotta ebben az időpontban Euboia-sziget északi csúcsánál, Artemision-hegyfok mellett állomásozik s az onnan néhány kilométernyire fekvő Skiathos-szigetről egyszerre fényjelzéseket kap. A sziget őrsége nyilván előretolt őrállomások révén összeköttetésben volt a thessaliali partvidékkel s ezektől az őrállomásoktól kapta az esemény hírét, amelyet azonnal továbbított, fényjelekkel, az Artemisionnál álló flottához. A skiathosi őrségnek nyilván az volt a feladata, hogy ha a kiküldött kis felderítőrajjal valami baj történik, azonnal jelentse. Az őrállomás ezt a jelentést meg is tette s ehhez, mint Herodotos előadásából kiderül, mindössze néhány megállapított jelzésre volt szüksége. A nagy hajóhadnak mindennél fontosabb volt megtudnia a helyzet lényegét: azt, hogy 10 perzsa hajó 2 görög felderítő hajót megsemmisített, ezt pedig néhány egyszerű jellel közölte. A többi részlet a nagy flottánál teendő intézkedések szempontjából alárendelt jelentőségű volt. Az esemény leírásából kiderül, hogy az összetett fényjelzés rendszere ebben az időben kifogástalanul működött.

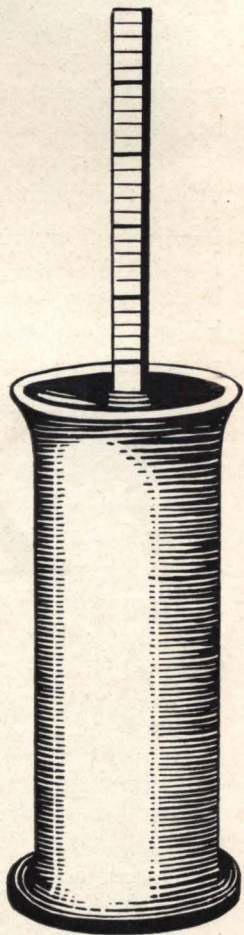
A másik eseményt Thukydides előadásából ismerjük. A peloponnesosi háborúban (Kr. e. 431—404) Alkidas, a peloponnesosi flotta tengernagya hirtelen rajtaüt Kerkyra- (Korfu-) szigetén, déli részét elpusztítja, de ekkor fényjelzést kap Leukas-hegyfokról, mire gyorsan elvitorlázik. A fényjelzés jelenti, hogy 60 athéni hadihajó közeledik Kerkyra felé Leukas irányából. Ez a jelentés már bonyolultabb, mint az előbbi, mert kétségtelenül megállapítható, hogy három fontos adatot közöl: a közeledő hajók számát, irányát és nemzetiségét. Alkidas kétségtelenül számított rá, hogy rajtaütésének tervét Athénben idejében megtudják és erős flottát küldenek ellene; így tehát eleve megtette óvintézkedéseit. A hármas jelzés kifogástalan működése annak tulajdonítható, hogy a jelzéseket az őrséggel előre megbeszélte.

Ugyanilyen, viszonylagosan tökéletesített alakban jelentkezik a fényhíradószolgálat III. Fülöp makedon királynál, akinek híradórendszeréről Polybios tudósít bennünket. Fülöpnek az volt az erőssége, hogy az egyes jelzőállomásokkal külön-külön más és más jelzésekben állapodott meg, mint-hogy mindegyiket más és más feladattal bízta meg. Ennélfogva mihelyt bármelyik állomás jelentkezett, azonnal tudta, hogy melyik ellenséges csapatról fog hírt kapni. Ha például egymásután lobbant fel három fényjel, vagy ha egyszerre egymás mellett lobbantak fel, egyszer, kétszer, vagy háromszor, a megállapodás és az állomás alapján pontosan tudta, hogy rómaiakról,

aitolokról, pergamoniokról van-e szó, hogy partraszálltak, támadtak, zsákmányoltak, vagy ostromot indítottak-e. De elérhette azt is, hogy parancsa és a megállapodások szerint az állomás egy, két vagy három fáklyát lobbantott fel, és pedig egyszerre vagy egymásután, s így a bonyolultabb hírközlésnek még tágabb lehetőségeit teremtette meg. Így történhetett aztán, hogy sohasem érthette meglepetés: táborából a lehető legnagyobb gyorsasággal azonnal ott termett, ahol veszedelem volt. Az ókori hírszerzési gyakorlatnak III. Fülöp rendszere egyik legtökéletesebb jelentkezése.

Az ókori híradószolgálat tökéletesítésére irányuló szüntelen kísérletezést bizonyítja az a körülmény, hogy a fényjelzőszolgálatot nem egyszer egybekapcsolták a futárszolgálattal: bizonyos távolsáig fényjelekkel továbbították a híreket, aztán futár vitte tovább az üzenetet, akár rendeltetési helyére, akár a következő jelzőállomásig, ahonnan megint fényjelekkel adták tovább. Ezt a módszert a perzsák a postaszolgálatban is alkalmazták.

Még érdekesebb kísérlet volt az, amely ugyancsak a már említett Aeneas Tacticus nevéhez fűződik, s amelyet Polybios révén ismerünk: ez abban áll, hogy vízórával kapcsolja össze a fényjelzéseket. Két, egymással összeköttetésben álló állomáson vízórákat állítanak fel; a vízórák tartályán párhuzamos körök futnak keresztben s mindegyik kör mellé oda van írva valamilyen hadi eshetőség neve: ellenséges betörés, gyalogság, lovasság, könnyűfegyverzetűek, flottatámadás, lószér, élelmiszer, szóval minden olyan fogalom, amivel hadviselés esetén számolni kell. Körök helyett néha parafán lebegő függőleges és az említett jelzésekkel ellátott lapos fapálcikát alkalmaztak. A két vízóra teljesen egyforma méretű s mindegyiknek nyílásában pálcikával keresztülszúrt parafadarabot helyeznek el a víz színén. Mind a két vízóra fenekén nyílás van; ha egyszerre kinyitják ezeket a nyílásokat az innenső és a tulsó állomáson, akkor mind a két vízórában egyszerre csökken a vízmennyiség s egyforma mélységre süllyed a parafa. Mármost: az egyik állomás fényjelet ad, mire a másik viszonozza a jelzést s mind a két állomáson egyszerre kinyitják a vízórák nyílását; újabb fényjelzésre mind a két állomáson egyszerre elzárják a nyílásokat; a fogadó állomáson megnézik, melyik körig süllyedt a parafa, leolvassák a kör feliratát és máris megértették az üzenetet. A rendszer valóban elmés és használható is — bizonyos esetekben, tudniillik azokban, amelyek a körökön jelezve vannak. Már maga Polybios is kifogásolja, hogy előre nem látott esetekben a rendszer teljesen hasznavehetetlen. Sőt még a

Víztvíró.

jelzett esetekben sem hibátlan a felvilágosítás, mert például nem mondja meg, hogy a csapat saját vagy ellenséges csapat-e, nem közli a létszámot, nem nevezi meg a kívánt élelmiszereket stb. Az is hátránya, hogy rendkívül gyors és pontos kezelést kíván, mert a legkisebb késedelem is végzetes félreértésekre vezethet. Mindenesetre el kell ismernünk annyit, hogy Polybiosnak később szóbakerülő fénytávírójáig Aeneas Tacticus találmánya volt a legjelentősebb lépés az ókori fényhíradás történetében.

Polyaenus görög hadiíró (Kr. u. II. század vége) hasonló fényjelzőrendszerről tudósít, mikor elmondja, hogy a karthagóiak Szicília pusztítása közben úgy biztosították magukat minden eshetőségre, hogy vízórával párosított fényjelzőszolgálatot rendszeresítettek; a vízórák körein ilyen feliratok voltak: hajókat kérünk; teherhajó kell; pénzt küldjete; ostromszerek, élelmiszer, állatok, takarmány, gyalogság, lovasság, fegyver kell stb. A fáklya-jelzés és a vízórák kezelése éppen olyan volt, mint Aeneas Tacticus rendszerében. Minthogy a karthagóiak szicíliai háborúja előbb folyt le, mintsem Aeneas könyve megjelent volna, könnyen meglehet, hogy Polyaenus némi anachronizmust követett el, de az is lehetséges, hogy a vegyes fényjelzés és vízórarendszer már valamivel Aeneas előtt is használatos volt s így nem egészen az ő találmánya. Az előbbi eset a valószínűbb. Egyébként a fényjelzésnek még számos példáját ismerjük az ókorból s ezek egytől-egyig meglehetősen tanulságosak. Ugyancsak az emített Polyaenus írja, hogy mikor a lakedaimoniak megszállták Plataiát, a város védői éjjel támadást intéztek az ostromlók sáncai ellen. A lakedaimoniak vészfáklyákat állítottak fel Théba felé, hogy onnan küldjenek segédcsapatokat. Azonban a plataiak szintén fáklyákat állítottak fel a város falain, amelyek viszont annyit jelentettek, hogy már érkeznek a saját szövetségeseik. Így a thébaiakat sikerült tévedésbe ejteni: a kétféle jelzés miatt nem tudták, mit csináljanak, s így nem is küldtek csapatokat.

A rómaiaknál még a mondai időkben találjuk első nyomát a fáklya-jelzésnek. Polyaenus beszéli, hogy a latinusok Postumius vezetésével felvonultak a rómaiak ellen és azt követelték tőlük, hogy majd ha békét kötnek, a rómaiak adják nekik feleségül leányaikat, mint ahogy egykor ők elrabolták a sabin nőket. A rómaiak fáradtak voltak már, nem szívesen háborúskodtak, de leányaikat sem akarták odaadni. Ekkor egy Philotis nevű gyönyörű rabszolgány azt a tanácsot adta nekik, hogy öltöztessék fel őt más szép rabszolgányokkal együtt s küldjék át a latinusokhoz, mintha az ő leányaik volnának, egyúttal azonban megbeszélte a rómaiakkal, hogy ha az ellenség majd nyugalomra tér, ő fáklyajelet fog adni, ami felhívás lesz a támadásra. A latinusok megtartották a mennyegzőt új feleségeikkel, éjjel azonban, mikor a bor mámorában aludtak, Philotis megadta a fáklyajelet, mire a rómaiak támadtak és levágták az alvó latinusokat.

Már a mondai korban előfordul, hogy hamis fényjeleket adnak, különösen a tengeren, azért, hogy a tengerészeket veszedelembe sodorják. Már Aeneas

Limes-őrházak. (Marcus Aurelius oszlopa.)

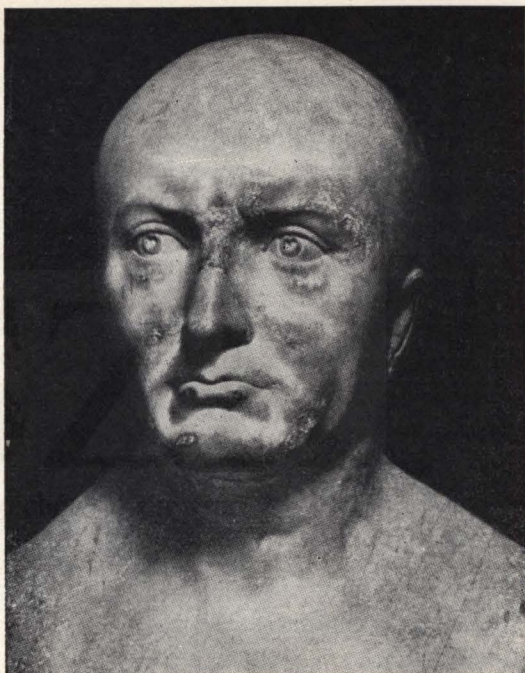
Tacticus közöl bizonyos szabályokat, amelyek az áruló jelzések ellen óvatosságra intik a hadviselőket. Áruló jelzésekre a történeti időkből számos példánk van. Iphikratesről beszél Polyaeus, hogy hamis fényjelzésekkel tíz ellenséges hajót zsákmányolt. Lysias egyik beszédében megemlékezik egy árulóról, aki fáklyajeleket adott az ellenségnek. Az árulást olyképp is el lehetett követni, hogy a megbeszélte jelzést túlkorán vagy túlkésőn adták és ez tör-

ténhetett szándékosan vagy véletlenül. Az athéniek például, mikor Sestos előtt álltak 18 hadihajóval, nem a saját jelzőállomásuk révén értesültek a peloponnesosiak közeledéséről, hanem abból, hogy az ellenségnek egyszerre fellobbantak a fényjelek. A félreértés onnan eredt, hogy az athéniek őrállomása elmulasztotta kellő időben megadni a jelzéseket, mivel az ellenség az állomásra támadt és így menekülniök kellett. Az ellenséges jelzések összezavarásának legérdekesebb példája Plataia ostrománál esett meg és erről Thukydides tudósít bennünket. A város védőseregének egyik része, amely át akar vágni az ellenség, éjnek idején sikerrel kiszökik, de e közben lehull egy téglá és ez elárulja az őrség szökését. Az ostromlók azonnal jelt adnak Thébába, hogy ott résen legyenek és akadályozzák meg a szökevényeket a menekülésben. Azonban a Plataia falain álló őrség észreveszi a jelzéseket, azonnal ellenjelzéseket ad, úgyhogy a thébaiak nem ismerik ki magukat a különféle fényjelekben s így a szökevényeknek elegendő idejük van arra, hogy megmeneküljenek. Kétségtelen, hogy ebben az esetben az ostromlottak már eleve felkészültek arra, hogy az ellenségnek minden fényjelzését ellenfényjelekkel hatástalanná teszik.

Az imént említettük, hogy a rómaiaknál már a mondai időkben találunk példát a fényjelzésre. Éppen ezért sajtáságos, hogy az egész római hadtörténelem folyamán sehol sem találjuk nyomát annak, hogy a fényjelzés a fejlődésnek éppen azon a szerves folyamatán végigment volna, amelyen például a görög a tökéletességnek meglehetősen fokára emelkedett. Egyetlenegy történeti adatot találunk, amely bizonyítja, hogy a közbeeső állomások beiktatásának segítségével alkalmazott fényjelzőrendszer a rómaiaknál is használatos volt és ez az adat arra az időpontra vonatkozik, mikor Tiberius Róma közelében tartózkodott és onnan Capriba több állomáson keresztül fényjelekkel közölte Seianus megöletésének hírért. A kutatók a fényjelzőrendszernek ezt az egyetlen alkalmazását abból magyarázzák, hogy Tiberius uralkodása előtt hosszú ideig tartózkodott Rhodos-szigetén, ahol alkalma volt megismerkednie a görögök fényjelzőrendszerével. Hogy a rómaiak milyen kevés gondot fordítottak a fényjelzőrendszer kiépítésére, bizonyítja Cassius Dionak az az adata, hogy Mutina ostroma alkalmával, ahol rómaiak küzdöttek rómaiak ellen, a magas fákról adott fáklya jeleket a mutinai védősereg egyszerűen nem értette meg. Hasonló eset történt Kr. u. 69-ben, amikor Vespasianus csapatai a Capitolium égését hadijelzésnek értették.

Halikarnassosi Dionysios egyik elbeszélése szerint a volskusok ellen viselt háborúban (Kr. e. 488) a konzulok Latiumban fáklyaállomásokat és öröket állítottak fel, hogy ennek a jelzőrendszernek segítségével mindenről értesüljenek, ami a hadszíntéren történik. Sajnos, bebizonyosodott, hogy a történetírónak ez az adata későbbi intézményeknek a multba vetítése és történetileg nem igazolható. A köztársaság késői korában Caesarnál és Vegetiusnál is találunk adatokat, hogy a rómaiak őrállomásaikról és a városok tornyaiból, továbbá magaslatokról fényjeleket adnak, azonban sehol sem ta-

lálunk olyan adatot, amely azt bizonyítaná, hogy állandó jelzőtornyaik és nagy távolságokra berendezett jelzőrendszerük lett volna. Ez a rendszer a rómaiaknál csak akkor honosodott meg, amikor a birodalom óriási kiterjedése szükségessé tette nagyarányú védőrendszer kiépítését; ebben a késői császárkorban a birodalom határerődítményein, az úgynevezett limeseken, a jelzőtornyok egész rendszere működött. Jellemző az egész római hadtörténelemre, hogy a fényjelzésnek mindig csak a legegyszerűbb módjait alkalmazták. Volt eset rá, hogy a fényjelek alkalmazása bizonyos találékony-ságot és szellemességet árult el; ilyen esetet említ Ammianus Marcellinus, aki elmondja, hogy mikor Mesopotámiában a parthus-portyázók egy alkalommal üldözőbe vették és már alig volt módja a menekülésre, hirtelen az egyik lovára égő lámpát kötött és a lovat eleresztette az éjszakába, éppen az ellenkező irányban, mint amerre ő maga menekült. Az ellenség természetesen a lámpával rohanó ló után vetette magát és így Ammianus megmenekült. Az ilyen helyek beszédesen bizonyítják, hogy a fényjelzések alkalomszerű használatáról van csak szó, nem pedig rendszerről. Annál inkább kitarthatunk e nézet mellett, mert ez az egyetlen hely, ahol Ammianus egyáltalán fényjelzésekről beszél.

Scipio.

Mindazok a történeti adatok, amelyek a rómaiakkal kapcsolatban a fényjelző rendszer fejlettebb állapotáról szólnak, nem magukra a rómaiakra, hanem ellenségeikre, szövetségeseikre, vagy pedig vazallus-államaikra vonatkoznak. Ennek igazolására elég Tarentum árulására hivatkoznunk, amelyet Hanniballal szemben követtek el, továbbá a Locriban szorongatott Mago felmentésére Hannibal által, a Calchis ellen intézett aitol támadás meghiusítására, Fülöp tengernagyának, Antenornak támadására a pergamoni szállítóflotta ellen, Hannibal és Hanno fényjelváltására a második pun háború idején, mikor Hannibal a Rhodanuson (=Rhône) átkelt, és azokra a fényjelző-rendszerekre, amelyeket Mithridates alkalmazott Lucullus ellen. A rómaiak csak meglehetősen későn alkalmazták a közbeiktatott közvetítő állomásokat

a fényjelzés terén. Ennek első nyomát a második pun háború idején találjuk, amikor az ifjabb Scipio Numantia ostroma alkalmával egészen tökéletesen kifejlesztett jelzőrendszert szervezett meg. Scipio rendszerét Appianos tudósításából ismerjük. A hadvezér Numantia körül 50 stadion hosszúságú sánctól és árktól húzatott és a sáncon lévő minden őrtoronynak azt az utasítást adta, hogy mihelyt az ellenség mozgolódik, azonnal adjanak jelzést, még pedig nappal vörös zászlóval, éjjel pedig tűzzel, hogy azonnal segítségükre siethessen. Ezeknek az őrségeknek azt is kötelességükre tette, hogy éjjel és nappal kiáltások útján is szüntelenül érintkezésben álljanak egymással. A rendszer eredményesnek bizonyult, Numantia védői hol itt, hol ott támadtak, azonban legnagyobb meglepetésükre mindig szembetalálták magukat a veszélyeztetett pontokon az ostromlott római sereg zömével. Említésre méltó, hogy itt találkozunk először a vörös vexillummal, mint riadó-jellel. Ugyancsak itt jelentkezik először a zászló vagy tűzzelzés összekapcsolása az őrszemek kiáltásával, és a parancsőrtsztek és altisztek szóbeli jelentéseivel. Ez tehát jelzőrendszer, azonban nem cáfol rá előbbi állításunkra, mert mindössze egyetlen ostromlott város körére szorítkozik, és nem hozható szerves összefüggésbe azokkal a rendszerekkel, amelyeknek segítségével a görögök és a többi keleti népek nagy távolságokra tudtak igen gyorsan üzeneteket közvetíteni. A jelzőrendszerek ilyen alakjával több ízben is találkozunk a római hadtörténelem lapjain; mindig olyankor, amikor a rendszert katonai célokra lehetett alkalmazni. Már Caesar is létesített bizonyos jelzőrendszert, amikor egyes őrállomásai füstjelekkel értesítették egymást, természetesen előre megbeszélte értelemben, a hadi eseményekről. Ugyancsak Caesar volt az első, aki a távoli hírszolgálat céljaira lovaspostát alkalmazott, amikor is a lovasok állomásról állomásra, mint a staféták, adták tovább a szóbanforgó üzenetet. Hogy a rómaiak mily kevés gondot fordítottak szerves jelzőrendszer kiépítésére, annak élénk biznysága, hogy a metaurusi csatáról szóló jelentést csak napok múlva kapták meg és pedig akkor sem közvetlenül, hanem csak a menekülőktől, vagy a Tiberisen lefelé úszó hullák révén, holott elegendő lett volna néhány jelzőállomás arra, hogy a tragikus csata eredményét órákon belül megtudják. Szó sem lehet arról, hogy a rómaiaknál a jelzőrendszer, még közbeiktatott állomások nélkül is, olyan tökéletességre fejlődött volna, mint a görögöknél; egyáltalán nem ismerték az előre megbeszélte jeleknek azt a rendszerét, amelyet a görögök nagy távolságokra szóló üzenetek közvetítésére használtak. Említettük már, hogy az egyszerű fáklyajelzést használták. Sokan a Traianus-oszlop egyik ábrázolásából, amely tornyon kidugott fáklyát ábrázol, arra szerettek volna következtetni, hogy már a rómaiak is ismerték az optikai távirónak azt az alakját, amelyet később Polybios foglalt rendszerbe, hogy tudniillik állomásról állomásra különféleképpen tartott és csoportosított fáklyajelekkel közvetítettek bonyolultabb üzeneteket is. Azonban a tudományos kutatás

megállapította, hogy ennek az egy ábrázolásnak alapján ilyenféle rendszerre a rómaiaknál nem lehet következtetni.

Az ókori fénytávíratkozás legtökéletesebb rendszerét Polybios leírása alapján ismerjük. Azok a rendszerek, amelyekről eddig szóltunk, főleg Aeneas Tacticus találmányai és javaslatai, s mint említettük, a gyakorlatban nem váltak be. Polybios felismerte Aeneas rendszerének hiányait és ezért munkájában más megoldást javasolt, amelynek szerzőségét két egyébként ismeretlen görög feltalálónak, Kleoxenesnek és Demokleitosnak tulajdonítja. Polybios szerint a rendszer lényege az, hogy az ábécét a betűk sorrendjében öt-öt betűből álló sorokra osztjuk, amikor is az ötödik sorba már csak négy

Fáklyajelzés római jelzőtoronyokon. (Traianus-oszlop.)

betű jut, azonban ez nem akadály a rendszer használhatóságának. Már most az a két állomás, amely érintkezni óhajt egymással, a betűknek ezt a sorrendjét hasonló táblázatba foglalja és megállapodik egymással abban, hogy aki valami jelt akar adni, az az égő fáklyát fölemeli és addig vár, amíg a másik viszonozza ezt a jeladást; ez még csak annyit jelent, hogy mind a kettő készenlétben van. Ha már most megbeszélés szerint mind a ketten teljes készenlétben vannak, akkor mind a kettőnek figyelnie kell a másíknak minden mozdulatát. Szükséges volt továbbá, hogy mindegyik állomásnak legyen olyan fala, amelyet hatfogú, vagyis ötrésű párta koronáz. A jelzőfáklyákat ezeken a réseken dugták ki. Most balról jobbra haladva annyi résen dugtak ki egy-egy fáklyát, ahányadik vízszintes sorban az illető

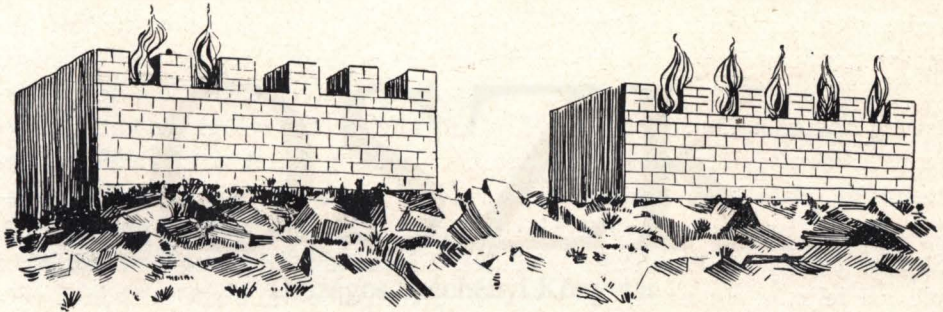
betű volt, azután jobbról balra ugyanígy jelezték, hogy a betű hányadik abban a vízszintes sorban. Például, (a mellékelt táblázat szerint) ha az *M* betűt akarták jelezni, akkor előbb három fáklya kidugásával tudatták, hogy a most következő betű a harmadik sorban van, azután pedig jobbról balra négy fáklya feltűnése jelezte, hogy ez a betű jobbról a negyedik abban a sorban. Kétségtelen, hogy ennek a rendszernek segítségével minden előzetes megbeszélés nélkül mindenféle hírt és üzenetet lehetett közvetíteni, azonban bizonyos az is, hogy a hírközlésnek ez a módja meglehetősen időtrabló volt, ködös időben esetleg teljesen felmondta a szolgálatot, és amennyiben a híreket igen nagy távolságra kellett továbbadni, természetesen nagyon költséges is volt. Bizonyára találtak módokat rá, hogy a híreket a lehetőség szerint a lényeg közlésére szorítsák, és csak a legszükségesebb adatokat közöljék. Például annak az üzenetnek a közvetítéséhez, hogy «néhány krétai katona, körülbelül száz, átszökött az ellenséghez», elegendő volt ennyit közölni: «Krétai, száz, átszökött». Az a rendszer, amelyet Polybios is leír,

<i>I.</i>	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>
<i>II.</i>	<i>F</i>	<i>G</i>	<i>H</i>	<i>I</i>	<i>K</i>
<i>III.</i>	<i>L</i>	<i>M</i>	<i>N</i>	<i>O</i>	<i>P</i>
<i>IV.</i>	<i>Q</i>	<i>R</i>	<i>S</i>	<i>T</i>	<i>U</i>
<i>V.</i>	<i>V</i>	<i>X</i>	<i>Y</i>	<i>Z</i>	—

lényegében megegyezik a mai táviratozás rendszerével, úgyhogy minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a távíró feltalálója Kleoxenes és Demokleitos, első tökéletesítője pedig Polybios, bár nem tudjuk, hogy miben állt az a változtatás, amelyet a két görögnek rendszerén végrehajtott. Bizonyos azonban, hogy ők hárman elméletileg megoldották a táviratozás kérdését. A kérdés gyakorlati megoldása attól függött, vajjon ezt a fáklya-ábécét lehetett-e annyira egyszerűsíteni, hogy a táviratozást nagyobb mértékben is bekapcsolhatták esetleg a polgári és katonai forgalomba. Sajnos, az ókori viszonyokat illetőleg erre a kérdésre tagadólag kell válaszolnunk.

Polybios, hogy távírójának használatát megkönnyítse, felelevenítette és tökéletesítette a közbeiktatott állomások rendszerét, mert egyedül ez tette lehetővé, hogy fáklyatávíróját nagyobb távolságokra is lehessen használni. Ma, a villamos távíró és a szikratávíró korában természetesen minden távolság elenyészik, Polybios korában azonban ez volt a kérdés gyakorlati megoldásának sarkpontja. Polybiosnál a közbeiktatott állomások még meglehetősen közel vannak egymáshoz, s éppen ezért volt a rendszer a gyakor-

latban költséges. Mint emítettük, fénytávírója rendkívül sok időt vett igénybe, ha pedig azt akarták, hogy könnyen kezelhető, könnyen érthető és lehetőleg hibátlan legyen a közvetítés, akkor igen nagy személyzetet kellett alkalmazni, és lehetőleg minél több állomást beiktatni. Ez viszont a veszéllyel járt, hogy minél több volt az állomás, annál több alkalom volt arra, hogy valahol hibát ejtsenek. A hibák egy része abból is eredt, hogy az egymás mellett egyidejűleg kinyújtott fáklyák fénye nagyon könnyen összefolyt, és így optikai csalódást okozhatott. Polybios rendszerében az állomások legfeljebb ezer méternyire vannak egymástól, a fáklyák pedig egy-egy méter távolságra, amikor is fényük még tisztán megkülönböztethető. De ködös vagy párás levegőben már ilyen távolságban is rosszak a látási viszonyok. Ebből arra kell következtetnünk, hogy Polybios rendszere valószínűleg nem talált gyakorlati alkalmazásra. Az idővesztéseget és a költségeket illetően meg kell jegyeznünk, hogy Polybios szerint minden állomáson 10 fáklyára van szükség és megfelelő kezelőszemélyzetre. Minél

Polybios fáklyatávírója. (K betűt jelez.)

kevesebb ember kezeli a 10 fáklyát, annál több idő kell az üzenetközvetítéshez és minél több embert alkalmaznak erre a célra, annál költségesebb. Polybios rendszere akkor lett volna könnyen használható, ha minden fáklyához külön kezelőt alkalmaztak volna, s ezenfelül minden tábla mellé még egy-egy megfigyelőt.

Hosszú századokon keresztül eredménytelenül dolgoztak Polybios rendszerének tökéletesítésén. A rendszer 400 évvel később még egyszerűsített alakban, Julius Africanusnál, aki Szíriából származott, Emmaus püspöke volt, és a Kr. u. III. század elején élt. Julius Africanus úgy beszélt erről a rendszerről, mint amely a rómaiak bámulatraméltó találmányát dícséri, azonban bizonyos, hogy a rendszer eltérései a Polybiosétól az ő egyéni találmányai. Az előbbi rendszerrel szemben jelentékeny haladás nála az, hogy nem egyidejűleg kívánja adni a fáklyajeleket, hanem egymás után. Neki is az volt a baja, hogy nem látta meg Polybios fénytávírójának legfőbb hibáját, és nem tudta kiküszöbölni a fáklyajelzések és az ábécés táblák szoros összefüggését. Az ábécés táblákat háromra korlá-

tozta, ugyancsak összesen három fáklyaállomást kívánt felállítani, azonban egy-egy állomás 10 fáklyája helyett csak hármat akart alkalmazni három emberrel és egy állomásvezetővel. Minthogy nála csak három fáklya szerepelt, a fáklyák fényeinek összefolyása kevésbé volt lehetséges, mint Polybiosnál, a három fáklya akár 10—10 méter távolságra lehetett egymástól, úgyhogy rendszere mellett az állomások 10 kilométernyire voltak egymástól felállíthatók. Száz kilométerre tehát elegendő volt 11 állomás 33 emberrel és ugyanannyi fáklyával, nappal esetleg színes zászlókkal. Ha egy percre 6 fáklyajelet számíthatunk, percenkint átlag másfél betűt lehet közölni, amihez Polybios távirójának 20 percre volt szüksége. Bizonyos körülmények között tehát valóban gyakorlati értéke lehetett Julius Africanus távirójának, hogy azonban gyakorlatilag csakugyan alkalmazták-e, arra nincs megbízható adatunk.

Így tehát az ókori táviró az elméletből sohasem tudott átkerülni a gyakorlati megvalósítás mezéjére. Julius Africanus rendszeréből már az új idők szelleme szól hozzánk, azonban végeredményben az ő rendszere is csak érdekesség, kuriózum maradt. Semmiféle bonyolult rendszer nem tudta feleslegessé tenni az ókorban az egyszerű fényjelet, amelyet a régiek már Homeros és Romulus korában is ismertek, azonban még az ilyen tökéletlen, de gyakorlatilag használható jelzőrendszer sem tudja feledtetni velünk azokat a nagyszerű erőfeszítéseket, amelyeket az ókori tudósok tettek a hírközlés tökéletesítésére, elsősorban Aeneas Tacticus, az ő vizórával összekapcsolt fáklyatávirójával, azután pedig Polybios és Julius Africanus az ő fénytáviróikkal. Sajnos, ezeket az elméletileg kitűnően használható nyomokat a középkor viharai teljesen elmosták, úgyhogy az újkorban a táviró feltalálóinak egészen önállóan kellett megint munkához fogniok.

Nem volna teljes ez a beszámolómk az ókori híradó eszközökről, ha meg nem emlékeznénk még néhány egyszerű módszerről, amelyekre vonatkozólag történeti adataink vannak. Hippiasról, Athén uráról feljegyezték, hogy a hegyekben táborozó csapatai pajzsaikkal adtak fényjeleket egymásnak, úgy hogy a fémpajzsot a nap felé fordították. Ez a híradóeszköz természetesen hamarosan tökéletlennek bizonyult. Akkor, amikor Görögországot a perzsa veszedelem fenyegette és a görögség nemcsak szabadságáért, hanem valóssággal fennmaradásáért küzdött, azt várnók, hogy a görög történetírók a görögség nagyszabású hírszerző szervezetéről fognak bennünket tudósítani. E helyett azonban csak szórványos adatokat találunk arra vonatkozólag, hogy a Xerxes seregében szolgáló ázsiai görögök átszökdöstek az anyaország-beli görög csapatokhoz és így hoztak híreket a nagy király szándékairól. Mindazonáltal, ha kezdetleges formában is, mégis kifejlődött valamilyen hírszerzőszolgálat, amit különösen megkönnyített az Aegei-tengerben elszórt számos görög sziget, amelyeknek lakosai nemcsak személyesen, hanem fényjelekkel is tudtak érintkezni egymással. Egyébként a szökevényeknek már

az ókorban is nagy szerepük volt a hírközlésben, amit az ókori kémkedés története folyamán az alábbiakban példákkal is meg fogunk világítani. Itt csupán a híradásnak néhány érdekes esetére kívánunk utalni, olyan esetekre, amelyek élénken mutatják, hogy a híradás bizonyos módszerei már évezredekkel ezelőtt használatosak voltak, és még a mai technikailag fejlett kor sem tudta őket kiküszöbölni.

Így Polyænustól tudjuk, hogy kisebb távolságra a hírszerzők nyílal kilőtt levél útján érintkeztek megbízóikkal, vagy dárdára kötötték a levelet és úgy dobták be az ostromlott városba. Polyænus beszéli azt az esetet, mikor Caesar a gallusokkal körülzárt Quintus Cicero segítségére sietett, és hogy érintkezésbe tudjon lépni Ciceróval, kiküldött egy katonát azzal a paranccsal, hogy levelét kösse dárdára és éjjel dobja át az ostromlott város falán. A falon álló őrk elfogták a levelet és átadták Cicerónak. A levélben Caesar azt az üzenetet küldte, hogy az őrség tartson ki, mert már jön a segítőcsapatokkal. És csakugyan, nemsokára már mutatkozott is a városhoz vezető úton a por és füst, ami Caesar közeledését jelentette.

Ugyancsak Polyænus beszéli, hogy mikor Artabaszos egy várost ostromolt, sikerült neki a városban tartózkodó sikyoni Timorenost árulásra csábítania, és ez alkalommal abban egyeztek meg, hogy mindegyikük nyílra erősíti levelét és úgy lövi ki bizonyos előre megállapított helyre. Ily módon érintkeztek egymással, és így sikerült Artabaszosnak a város és a védősereg állapotáról mindig pontos adatokat szereznie, úgyhogy végül könnyűszerrel elfoglalta a várost.

Rendkívül érdekes és a hírközlésnek ma is használatos módszereit juttatja eszünkbe az az eset, amelyet ugyancsak Polyænus beszél el. A miletosiak háborút viseltek a naxosiakkal. Ez alkalommal Erythraea lakosai együtt harcoltak a miletosiakkal. Történt, hogy Diognetos, az erythraeaiak vezére nagy zsákmányt ragadott el Naxosból, asszonyokat és leányokat is, és ezek között volt egy Polykreta nevű különösen szép leány. Diognetos beleszeretett és megtartotta, de nem úgy, mint rabszolgányt, hanem úgy, mint feleségét. A sikerült zsákmányolás után a miletosiak serege ünnepet tartott s nagy evés-ivás és lakmározás közben, mikor a hangulat magasra emelkedett, Polykreta arra kérte Diognetost: engedje meg neki, hogy az ünnepi kalácsból testvéreinek is küldhessen Naxosba. Miután Diognetos ezt megengedte, Polykreta ólomtáblát dugott a kalácsba és a küldöncnek meghagyta, hogy testvéreinek mondja meg: senki másnak ne adjanak a kalácsból, hanem egyedül egyék meg kettesben. A két testvér, amint megtörte a kalácsot, megtalálta benne az ólomtáblát, felnyitotta és azt olvasta benne, hogy amint az éj leszáll, azonnal intézzenek támadást a miletosiak és erythraeaiak ellen, mert az egész sereg részeg álomban hever. A két testvér bejelentette ezt az értesülést a hadvezéreknek, akik csakugyan azonnal támadást intéztek és megsemmisítették az ellenséget. Az ellenség vezérei, köztük Diognetos is, fogságba estek. Polyænus elbeszélése itt aztán valóságos regénnyé kerekedik;

elmondja, hogy mikor Polykretát megkérdezték, mit kíván jutalmul, azt felelte, hogy adják neki Diognetost, akit közben ő maga is megszeretett.

A hírközlésnek igen érdekes módjáról értesít bennünket a már említett Julius Frontinusnak egyik elbeszélése. Elmondja, hogy a pun háborúk idején a rómaiak kemény ostromzár alatt tartották a campaniaiak táborát, mert Hannibal pártján voltak. A campaniaiak szökevényt küldtek ki, akit a rómaiak szívesen fogadtak és maguknál tartottak, úgyhogy lassankint sikerült bizalmukba férkőznie. Bizalmukat úgy hálálta meg, hogy a római táborból is megszökött és sikerült átjutnia Hannibal táborába és elvinnie hozzá a campaniaiak levelét, amelyet az egész idő alatt övében őrzött.

Ugyancsak Frontinustól tudjuk, hogy vékony hártýára írott leveleket birkák bőrére és gyapja alá varrtak és így csempészték át.

Frontinus beszéli azt is, hogy Lucius Lucullus értesíteni akarta egy ízben Kyzikos város lakosait, mikor Mitridates a várost ostromolta, hogy tartsanak ki, mert seregével hamarosan segítségükre érkezik. Az értesítést rendkívül nehéz volt a városba juttatnia, mert a városhoz vezető egyetlen út a folyó hídja volt, amelyet igen szigorúan őriztek. Lucullus tehát egyik kitűnően úszó katonáját két egymással összekötött felfujt tömlőre ültette, a tömlőkbe rejtette a levelet és meghagyta a katonának, hogy 7000 lépésnyire a város alatt ússza át a folyót. A katona úzás közben oly ügyesen hadonászott kezeivel és lábaival, hogy az őrség messziről tengeri szörnyetegnek nézte és rá se hederített. Így a katona a levelet szerencsésen eljuttatta a városba, amelynek túlsó oldalán nem állt ellenséges őrség.

Hirtius konzulról mondja Frontinus, hogy mikor Antonius konzul Mutina várát ostromolta, úgy juttatott levelet a városba zárt Decimus Brutushoz, hogy a levelet ólomtáblára írta, a küldönc karjára kötözte, aki így úszta át a Scultenna-folyót és így juttatta el a levelet Brutushoz. Ezt az eljárást több ízben is megismételte.

Ugyancsak Hirtius konzulról beszéli Frontinus, hogy egy várostrom alkalmával galambokat használt hírközlésre. A galambokat napokon át sötétben tartotta és éhezette, azután a levelet szőrszállal a nyakukba kötötte, végül olyan közel vitte őket a várfalhoz, amennyire csak oda tudott férkőzni és ekkor szabadonbocsátotta a csapatot. A galambok fényre és eledelre áhítoztak és így természetes, hogy pillanatok alatt fölrepültek Mutina legmagasabb háztetőire, ahol aztán Brutus magához csalogatta és összefogdosta őket. Később már előre előkészített eledelt bizonyos helyeken és a galambok azontúl rendszeresen ott szálltak le a levelekkel. Így állandóan érintkezésben tudott maradni vezértársával.

Meg kell még említenünk a hírközlésnek néha ma is alkalmazott egyik módját, amelyre már az ókorban is találunk példát. Mikor Miletos tirannusa lázadást tervezett Darius perzsa király ellen, kopaszra nyiratta egyik rabszolgáját és annak a feje bőrére írta üzenetét szövetségeséhez Aristagorashoz. A rabszolgát otthon maradt addig, míg a haja megnőtt, és akkor átment

derül belőle, hogy a skytalet valóban nem tudta elolvasni az, aki vitte, csak az, akinek a megfelelő másik pálcika birtokában volt.

Aeneas Tacticus könyvéből értesülünk, hogy már az ókorban mintegy 16-féle titkos írás volt ismeretes, azonban ezeknek az adatait fenntartással kell fogadnunk, és nagyjából csupán elméletinek kell tekintenünk, mint fentebb említett találmányait. Nem lehetetlen, hogy voltak bizonyos titkos jelek és írások, mint az imént is említettük, azonban a rejtjelírás az ókorban távolról sem volt olyan általános, mint a hírközlés mai rendszerében. Egyébként azokat a ravasz fogásokat és szellemes módszereket, amelyeket a mai kémek alkalmaznak, nagyjából már az ókorban is ismerték; gyakran rejtették a titkos üzeneteket cipőjük talpába, ékszerekbe, lószerszámba, kis olajosüvegekbe, gyakran írtak a viasztáblák fájára és az írást betakarták a viasszal, gyakran fehérrel vonták be a táblára írt fekete betűket, amelyek így láthatatlannokká váltak, és végül gyakran küldtek üzeneteket olyan kockákkal, amelyeknek minden oldalán 6—6 lyuk volt, amelyeknek mindegyike egy-egy betűnek felelt meg. Csupán azt kellett előre megállapítani, hogy melyik lyuknál kezdődnek a betűk és innen bizonyos megállapodás szerint cérnaszál segítségével lehetett megtalálni a betűk értelmes egymásutánját. Mindezek a módszerek, amelyeknek ismertetését Aeneas Tacticus lapokon át látható élvezettel közli velünk, bizonyítják azt a tételünket, amelyet már fent említettünk, hogy bármennyire tökéletesedett is a modern technika, a kémkedésnek és hírszerzésnek ősi formái a villamostávíró és a rádió korában is a régi szívóssággal élnek tovább.

Végül még közlünk két olyan érdekes ókori adatot, amelyek mutatják, hogy semmi sem új a Nap alatt és hogy a modern hadviselés egyes titkos eszközei már az ókorban is használatosak voltak. Az egyik adatot Frontinus őrizte meg, aki elmondja, hogy mikor a sikyoni Kleisthenes a krisaiosok városát ostromolta, a városba húzódó vízvezeték vizébe beléndekmérget kevert, a víztől az egész helyőrség vérhast kapott, mire Kleisthenes könnyen boldogult a várossal. A világháborúban, mint tudjuk, ismételt felhangzott a kútmérgezés vádja és nem alaptalanul, sőt arra is vannak adataink, hogy különösen a francia kémek szervezete bacillusokkal is igyekezett megfertőzni az ellenséges katonákat, vagy a mögöttes ország vízkészleteit.

A másik ókori adat Polyenus könyvében maradt ránk és tipikus példája a szabotáznak. Fülöp makedon király igen nehezen boldogult a rhodosiakkal, akiknek hatalmas flottája állandóan nyugtalanította a makedon hadihajókat. Ekkor kihallgatásra jelentkezett nála egyik műszaki tisztje, a tarentumi Heraklides, és vállalkozott arra, hogy a rhodosiak flottáját egymaga felgyűjtja. Mikor eltávozott Fülöp udvarából, úgy viselkedett, mint akit a király halálosan megsértett, olajfaágat vett a kezébe, az egyik oltárhoz menekült, szájalomért könyörgött, úgyhogy maguk a makedonok is azt hitték, hogy csakugyan valami nagy méltatlanság esett vele. Ezek után gályára szállt,

Rhodosba hajózott és a rhodosi hatóságok előtt azt a mesét adta elő, hogy azért menekült hozzájuk, mert Fülöp gyalázatosan bánt vele. A király méltatlan bánásmódjának okául azt adta, hogy ellenezte a királynak Rhodos ellen tervezett támadását. Hogy nagyobb hitelt adjon szavainak, leveleket nyújtott át a hatóságoknak, amelyekről azt mondta, hogy ezek Fülöp király levelei a krétaiakhoz, akikkel szövetségessé a rhodosiak elleni háborúra. A levelek természetesen hamisítványok voltak, azonban a rhodosiak hittek Heraklides meggyőző szavainak és szívesen fogadták őt abban a hiszemben, hogy a Fülöp elleni háborúban nagy hasznát fogják venni. Heraklides azonban csak kedvező szélre várt és az első alkalmas éjszakán felgyújtotta a rhodosiak egész hadikikötőjét: 13 dokk és a bennük horgonyzó valamennyi hadihajó a lángok martaléka lett. Amint a lángok felcsaptak, Heraklides újra hajójára szállt és visszamenekült Makedoniába, és innen kezdve Fülöp királynak egyik legbizalmasabb embere lett.

A híradás eszközeivel kapcsolatban részletesebben kell szólnunk (itt is W. Riepl már idézett műve alapján) a hírek továbbításáról és a hírközlés gyorsaságáról az ókorban, mert lényegében ez is hozzátartozik a híradás eszközeihez.

Mindenekelőtt érdekes felvetnünk azt a kérdést, vajjon a csapatok, vagy általában az egyes gyalogosok milyen gyorsasággal tudtak haladni. Vegetius szerint a római gyalogos katona teljes felszereléssel és fegyverzettel mai számítás szerint 30 km-t tudott megtenni naponta. A menetidőt úgy kell számítanunk, hogy a csapatok reggel 5—6 óra között indultak és déli 12—1 közt elérték céljukat, úgyhogy d. u. 4—5 óra között már készen volt a megerősített tábor. A rendes menet mellett azonban már a római hadvezérek is ismerték az erőltetett meneteket, amikor 30 km helyett naponta 36 km-t tettek meg a csapatok. Ennél nagyobb teljesítményt csak akkor lehetett várni tőlük, ha könnyítettek poggyászukon, vagy ha a poggyászt egészen levették róluk és szállítóeszközökkel továbbították. Egészen a hannibali háborúig nincsenek pontos adataink a római gyalogság rendkívüli meneteljesítményeiről. Mindössze annyit tudunk, hogy Rómából az albai hegyek keleti lejtőjéig, ami körülbelül 30 km, egynapi menetre volt szüksége a hadseregnek. Cincinnatus, a híres diktátor, öt óra alatt tette meg ezt az utat seregével. Ebben a régi időben a római hadseregnek nem is volt szüksége nagyobb menetteljesítményre; 30 km-nyi távolságon túl a római seregek nem igen viseltek háborút. Mikor aztán Róma kiterjesztette uralmát egész Itáliára, már nem egyszer adódott alkalom arra is, hogy 400 km-es menetteljesítménnyel kellett a csapatoknak megbirkóznuk. Bizonyára túlzott Liviusnak az az adata, hogy a caudiumi csata után a békekövetek Caudiumból Rómába 3 nap alatt jutnak el, tehát a 240 km-nyi utat napi 80 km menetteljesítménnyel teszik meg. Ezt még fegyelmezett és begyakorolt katonáktól sem lehetett kívánni. A pun háborúk elején Sempronius konzul csapatait

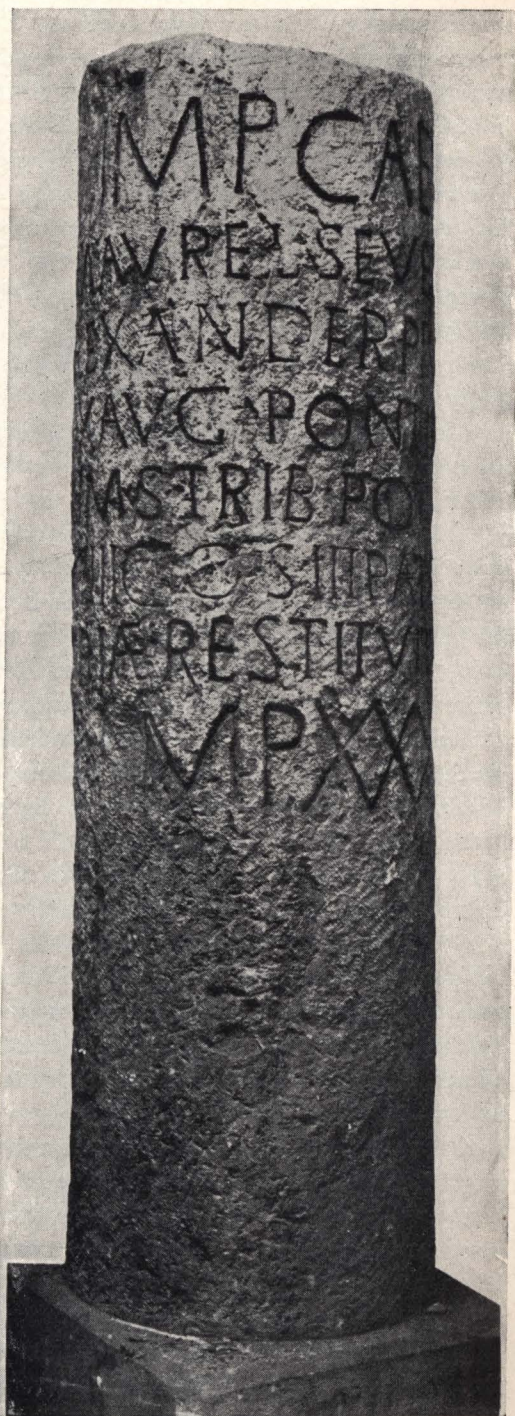
Sziciliából hirtelen Északitáliába rendeli a Po mellékére. Polybios szerint naponta 33—34, néha 38 km-t tesznek meg, természetesen közbeeső pihenőnapokkal. A csapatok természetesen nem zárt rendben menetelnek, hanem Sziciliában útnak engedik őket azzal a paranccsal, hogy a megadott határnapon jelenjenek meg a megszabott helyen. Claudius Nero konzul 6000 főnyi seregével, amelyet észrevétlenül elvont Hannibál elől, gondos előkészítés után 6 napos erőltetett menettel jut el Canusiumból Sena Gallicába, és miután Hasdrubalon döntő győzelmet aratott, ugyanilyen erőltetett menetben visszatért, úgyhogy 6 nap múlva megint szemben állt Hanibállal. Teljesítménye megfelel napi 70—75 km-nek, ami szinte alig hihető, ha számbavesszük, hogy közben győzelmes csatát is vívott. Körülbelül ugyanebben az időben történt, hogy Scipio Africanus 7 napi menettel jut el az Iberustól Carthago Nováig, ami napi 64 km-es menetteljesítménynek felel meg. Kár, hogy nem maradtak ránk adatok, amelyek Hannibal csapatainak menetteljesítményeiről adnának fogalmat, mert valószínű, hogy a római hadvezérek tőle tanulták a gyors mozgást, a meglepetésszerű megjelenést és rajtaütést, hiszen talán éppen ebből a módszeréből magyarázható, hogy honfitársai a Barkas (Villám) melléknévvel tisztelték meg.

Julius Caesar, mint kommentárjaiból és a későbbi magyarázók írásaiból kiderül, sikereit nagyrészt meglepő gyorsaságának köszönhette. A kitűnő hadvezér mindig a legmagasabb követelményeket támasztotta csapataival szemben. Mikor Gergoviából a lázadó aeduusokhoz indult négy légióval, 24 óra alatt 75 km-nyi utat tett meg és közben 3 óras éjjeli pihenőt is tartott. Mikor csapatait összpontosította, Crassus, hogy Cicero csapatait felmentse a zár alól, légiójával éjfélről reggel 9 óráig körülbelül 37 km-t tett meg, azután Caesarral egyesült és még 37 km-t menetelt, és mindezt téli időben. Caesaron túl a római császárság idején nem fokozódott a csapatok menetteljesítménye, bár voltak egyes katonacsászárok, mint például Septimius Severus, akik igen rövid idő alatt óriási távolságokra jutottak el csapataikkal. Tergeste (a mai Triest) közeléből a császárkorban egy erőltetetten menetelő csapat 10 nap alatt Róma falai alá juthatott.

A perzsa háborúk idején a nehézfegyverzetű és teljesen felszerelt görög hopliták természetesen csak kisebb teljesítményeket tudtak végezni, azonban olyan körülmények között, amidőn a segédc csapatok vitték a katonák poggyászát, naponta átlag könnyűszerrel meg tudtak tenni 50 km-t. Makedoniái Fülöp szorgalmas gyakorlatozás révén mint maximumot elérte csapataival azt, hogy napi 56 km-t tudtak megtenni. Nagy Sándor, aki rendes körülmények között megelégedett kisebb napi teljesítményekkel, valahányszor az ellenséget üldöznie kellett, éppúgy, mint Caesar, a csapatok minden képességét kiaknázza, hogy minél gyorsabban nyomon kövesse és utólérje az ellenséget. Ilyen esetekben napi 60 km volt a csapatok teljesítménye, de ezt a nehéz fegyverzetűektől természetesen nem kívánhatta, hanem ilyenkor könnyen mozgól különleges csapatokat használt, néha lóra ültetett gya-

logosokat. Ezekkel a fegyverekkel napi menetteljesítményét bizonyos esetekben 80 km-re is tudta fokozni. Ez természetesen kivétel volt. Nagy Sándor utódai közül Ptolemaios Lagi naponta körülbelül 70 km-es menetteljesítményt tudott elérni csapataival; Antigonos Kappadokiától Pamphiliáig két nap alatt 160 km-nyi utat tett meg. Nagy Sándor utódai korában az ilyen menetteljesítmények már egyáltalán nem voltak szokatlanok és éppen ezért rendkívül meglepte a rómaiakat az ellenség gyors mozgása, mikor Pyrrhus epirusi királlyal háborúba keveredtek és látták, sőt a saját bőrükön érezték az ellenség egészen szokatlan menetteljesítményeit. III. Fülöp makedon király ugyancsak méltó utóda volt Nagy Sándornak. Kortársai bámulták csapatainak vilámgyors mozgását. Egy ízben 24 óra alatt 90 km-t tett meg csapataival. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a legnagyobb menetteljesítmény, amelyet valaha is gyalogság elért, és ez kimeríti egyúttal az emberi teljesítőképesség minden erejét. Ezt a rendkívüli menetteljesítményt kivételes esetekben III. Fülöpön kívül csak Nagy Sándor érte el és Demetrios Poliorketes. A római csapatok legnagyobb teljesítménye Caesar galliai háborúja idején napi 75 km volt.

A gyalogos hírnök általában felülmúlta gyorsaságban a menetelő csapatokat. A gyors távgyaloglás inkább a pásztor- és

Római mértöldkő.

vadásznépek jó tulajdonsága, a magasműveltségű népeknél a gondos atlétikai képzés eredménye. Ez volt az eset a görögöknél, akiknél a futás és a távgyaloglás a nagy nemzeti játékok egyik fontos alkotórésze volt és ennél fogva bámulatatos tökéletességre fejlődött. A görög gyorsfutók (hemerodromos), akikből általában a hírnökök kikerültek, éppen kétszer akkora menetteljesítményt tudtak elérni, mint a katonai csapatok. Egy Phidippides nevű görög gyorsfutó Athénből Lakedaimonba futott, hogy sürgős segítséget kérjen. Herodotos szerint két nap alatt 220 km utat tett meg. Egy Euchidas nevű gyorsfutó 1 nap alatt 190 km-t tesz meg, mikor Plataiából Delphibe fut a szent tűzért, amelyet még aznap meg is hoz. Ugyancsak 1 nap alatt tették meg Nagy Sándor gyorsfutói az utat Sykiontól Elisig, ami már sokkal kisebb teljesítmény, mert mindössze 90 km.

A rómaiak, mint földművelő nép, természetüknél fogva kevésbé voltak hajlamosak a gyorsfutásra, mint a vadász- és pásztornépek. Inkább nehézkesek és kényelmesek voltak, ami együtt jár a földművelő foglalkozással. Sőt a rómaiaknál olyanféle felfogás vert gyökeret, hogy a szabad ember méltóságával nem fér össze az ilyen sportteljesítmény. Azok a tudósítások, amelyek elmondják, hogy a cirkuszban például Kr. u. 59.-ben egy 8 éves fiú déltől estig 112 km-t futott, vagy az olyan adatok, hogy egy-egy cirkuszi futó 1 nap alatt a közönség szeme láttára 240 km-t tett meg magában a cirkuszban, semmiesetre sem vonatkoznak rómaiakra, hanem görögökre, afrikaiakra, vagy más idegen nemzetbeliekre. A rómaiaknak csupán egyetlen alkalmuk volt a futásban gyakorolni magukat, éspedig a katonai kiképzésben. Appianus feljegyezte Pompeiusról, hogy személyesen vezette csapatainak lovagló- és gyorsfutó gyakorlatait, sőt maga is résztvett azokban, nem ritkán pedig katonai sportgyakorlatokat is tartott. Livius említi, hogy Valerius Corvus, az egyik előkelő római család sarja, a katonai játékokban résztvett a gyorsfutási versenyben. Ez az adat természetesen nem rendes katonai kiképzésre vonatkozik. Ugyancsak Livius jegyezte fel, hogy Papirius Cursor korának legkiválóbb futója volt az egész világon, szóval világbajnok. Viszont Ammianus Marcellinus a késő császárkorban panaszkodik, hogy mint szabad ember sehogyan sem tud hozzászokni a megerőltető gyalogmenetekhez. Appianusnak egyik megjegyzése, hogy egy római tiszt, mikor üldözőbe vette Mithridates pontusi királyt, folyton a sarkában volt, mint valami rabszolga, végül utolérte és megsebesítette, igen figyelemreméltó, mert ismét kiderül belőle, hogy a gyorsfutást szabad emberhez méltatlannak tartották. Ebből következik, hogy a gyors hírközvetítésre a rómaiak szabad embert nem alkalmazhattak. Viszont ez azt eredményezte, hogy a rabszolgákkal küldött üzenetek nem értek mindig rendeltetési helyükre, vagy nem értek el kellő időben, vagy éppen áruulás miatt nem egyszer az ellenség kezébe kerültek. Ezért a római hadtörténelemben mindig azt tapasztaljuk, hogy híradószolgálatra katonai személyeket alkalmaznak, akik katonai fegyelemből és hazafias érzésből kifogástalanul teljesítették megbízatásaikat. Ezeknek a

híradóknak gyorsaságára vonatkozó néhány adatot találunk a római íróknál. Livius például elmondja, hogy az a híradó, aki Kr. e. 315-ben Aquiloniából hírt visz Comminiumba, a 60 km-es távolságot 24 óra alatt teszi meg, úgyhogy nappal megy és éjjel visszajön. Ennek a gyors híradásnak volt az eredménye, hogy a két sereg vezérei, Papirius és Carvilius konzulok szoros és sűrű érintkezésben maradtak egymással. Sőt Livius tudósításából kiderül, hogy a 30 km-es utat a hírnök nem 12 óra alatt tette meg, hanem sokkal hamarabb: az odafelé való utat a kora reggeli órákban megtette már, mert Papirius konzul a hajnali órákban adja meg neki utasításait, viszont a hírnök akkor ér Carviliushoz, amikor az a kora délelőtti órákban kivezeti csapatait a gyakorlótérre. Az a gyorsfutár, aki a második pun háborúban Fregellae-ből éjjel és nappal siet Rómába, hogy a városba megvigye Hannibal közeledésének híret, 100 km-es utat volt kénytelen megtenni 24 óra alatt, amennyiben ezen a ponton Livius tudósítását hitelesnek tarthatjuk.

Valószínű, hogy a legrégebb időben a rabszolgák sem tudtak elérni nagyobb menetteljesítményt, mint maguk a szabad rómaiak, mert hiszen ezek a rabszolgák akkor még ugyancsak itáliai törzsekből származtak, tehát maguk is a földművelők sajátságaival bírtak. Lényegesen megváltozott ez a helyzet akkor, mikor a rómaiak rabszolgái a meghódított nyugati-keleti és déli népek soraiból kerültek ki. A köztársaság virágzása, de főleg a császárság idején, görögök, gallok, ligurok, dalmaták és numidák váltak ki gyorsaságukkal a rómaiak rabszolgái közül, főképpen pedig a liburnusok, akiknek gyorsasága közmondásossá vált. Természetes, hogy innen kezdve ezek közül válogatták a gyorsküldöncöket.

Világos képet kapunk a gyalogos küldöncök gyorsaságáról Cicero levelezéséből, tehát abból az időből, amely közvetlenül megelőzte az állami postarendszer megszervezését. Cicero tusculumi birtokáról oly gyorsan mentek és jöttek a levelek, hogyha például Rómában reggel föladtak számára levelet, arra a választ este már olvashatták a városban. Ugyancsak még aznap megkapta Cicero a Rómából írt leveleket Antiumban is, tehát 52 km távolságban a várostól. A valamivel messzebb fekvő Atinában egy levelet másnap, egy másik levelet pedig 3 nap múlva kap meg, azonban ebben az utóbbi esetben kétségtelen, hogy vagy nem tudták elküldeni a levelet a megírás napján, vagy pedig a hírnöknek más útjai is voltak. Az Atinánál még távolabb fekvő arpinumi birtokán Cicero rendszerint másnap kapta meg a Rómából írt leveleket. A campaniai birtokain, Nápoly közelében, rendszerint harmadnapra érkeztek meg a Rómából írt levelek; ez tehát átlagban megfelelt a levélvivő napi 60 km teljesítményének. Az a körülmény, hogy bizonyos esetekben Cicero levelezése egészen rövid távolságokra is 3—4 napos időközöket igényelt, mutatja, hogy nem vetett túlságosan nagy súlyt a levélváltás gyorsaságára. Ez ismét azt bizonyítja, hogy a rómaiaknak nem volt különösebb érzékük az idő felhasználása és általában a gyors-

saság iránt. Voltak természetesen esetek, amikor sürgős volt valamely levél és ilyenkor külön jutalmat tűzött ki a levélvivőnek. Máskor azonban semmi kifogása sem volt ellene, hogy Rómából Athénig 20 napra volt szüksége küldöncének, hogy kézbesítse a levelet. Ilyen körülmények között a gyalogos küldönc, továbbá a lovas vagy a kocsin utazó küldönc napi teljesítményét meglehetősen magasnak kell tekinteni: rövid távolságokra bizonyos esetekben 80 és 90, nagyobb távolságokra 70 és 80, egészen nagy távolságokra pedig 60 és 70 km az a napi teljesítmény, amelyet a magányos hírnöktől várni lehetett. Cicero barátja, Lupus, egy ízben Mutinából (Rómától 475 km) Brutus levelével 6 nap alatt ért Rómába, tehát napi 80 km-t tesz meg; ezt már nem lehet pusztán gyalogos teljesítménynek tekinteni, hanem valószínűnek kell tartani, hogy az út egy részét lóháton vagy kocsin

Lovasfutár a váltóállomáson. (Aeserniumi relief.)

tette meg. Ugyanígy kell elbírálnunk annak a levélnek a gyorsaságát is, amely Hirtius konzul győzelméről hozott hírt, és ugyancsak az előbbivel majdnem azonos távolságról 6 nap alatt jutott el Rómába. A mutinai csata híre 8 nap alatt ért a fővárosba, északi Galliába 15 napra volt szükség egy levél eljuttatására, bár tudjuk, hogy Caesar megöletésének híre 12 nap alatt elért a gallokhoz. Az ókori íróknak a küldöncök szokatlan gyorsaságára vonatkozó adatait úgy kell érteni, hogy útközben bizonyára lovat vagy kocsit is használtak, és nem szabad sohasem figyelmen kívül hagynunk, hogy ezek az adatok mindig állami vagy katonai teljesítményekre vonatkoznak, valahányszor az író ezeket különösebben kiemeli. A magánküldöncök gyorsasága sokkal kisebb volt, mint már Cicero eseteiben is említettük. A gyalogos hírnökök teljesítménye jelentékenyen az ókor óta sem emelkedett. Herodotos említi, hogy a kitűnően megépített perzsiai utakon a futárok általában napi 40 km-t tettek meg. Adataink vannak arra, hogy Görög-

országban sem volt ennél nagyobb a sebességük. Liviustól tudjuk, hogy Karthagótól Zamáig, ami körülbelül 150 km-es út, 4 napi utazásra volt szükség; viszont Polybios említi, hogy Róma és Clusium közt három napra volt szüksége a gyorsfutónak, ami napi 55 km teljesítményt jelent. Philostratos Apollonios-regényének egyik hőse, Damis, Rómából Puteoliba 3 nap alatt teszi meg az utat, ami napi 70 km-t jelent; ennyit a legkitünőbb modern turista is csak kivételes esetekben tud megtenni.

Görögország terepviszonyai nem engedték meg, hogy a lovasfutárok gyorsaságukat különösebben fokozhassák. Egy adatunk szerint Lasthenes Thébából Koroneáig, ami 35 km távolságot jelent, lassabban jutott el ló-

Római lovasság megfutamít barbár felderítőlovasokat. (Traianus-oszlop.)

háton, mint gyalog. Azt hinné az ember, hogy az állattenyésztő rómaiak ebben a tekintetben előnyösebb helyzetben voltak, azonban, ha megvizsgáljuk az ókori adatokat, tapasztalnunk kell, hogy éppen lóállományuk meglehetősen csekély értékű volt. Már a királyok korában is kénytelenek voltak Etruriából beszerezni lovaikat, később pedig galliai, hispaniai, nubiai és keleti lovakat importáltak, természetesen nagyrészt a kocsiversenyek céljaira. Egyáltalán nem lehet a rómaiakról azt állítani, hogy lovasnemzet voltak. Bizonyos, hogy jelentő lovasok, stafétalovasok és járőrlovasok már a legrégebb időben is voltak, azonban gyorsaságukról semmi említésreméltó adat nem maradt fenn. Annyit tudunk, hogy nem egy esetben megosztották a híradás feladatát a gyalogos futárokkal. Emlékezetes Liviusnak az az adata, hogy Maharbal a cannaei csatatéren tréfásan meghívja Hannibalt,

hogy 5 nap múlva legyen szerencséje hozzá a Capitoliumon Rómában, ahol szívesen látja lakomára. Ez annyit jelentene, hogy a Cannae—Róma közti, mintegy 400 km távolságot 5 nap alatt kellett volna megtenniök, ami megfelelne napi 80 km lovas-teljesítménynek. A pun lovasságról ezt az egykorú adatok alapján fel is lehetne tételezni, a római lovasságról kevésbé. Az anekdota csattanója hiányzik, mert Hannibalnak komoly okai voltak arra, hogy a meghívásnak ne tehesen eleget: ugyanis az időközben bámulatos gyorsasággal újjászervezett római hadsereg útját állta. Emlékezetes az az ókori adat is, hogy mikor Claudius Nero tábornok az Alpidustól a Metaurusig vonult, lovassága kénytelen lépést tartani a gyalogsággal, vagyis naponta 70 km-t megtenni. Mikor a Metaurushoz érkeztek, Hasdrubal, a pun hadvezér első pillantásra megállapította, hogy ezt a nyomorúságosan tönkretett lovasságot könnyűszerrel le fogja győzni, ami be is következett.

A rómaiak a pun háborúktól kezdve Hispaniából szerezték be lóállományukat és ettől kezdve a csapatok és a híradók teljesítményei is különbeke lettek. Az ifjabb Scipio egy ízben büntető-expedíciót indított, amikor Numantiából a 60 km-nyire fekvő Lutiába kellett jutnia. Délután két órakor indult, reggel megtámadta a várost és napfelkelte előtt már ismét táborában volt. Ha csak 3 órát tartózkodott is Lutiában, akkor is 33 óra alatt kellett megtennie 120 km-t. Lovassága ebben az esetben már körülbelül olyan értékű volt, mint egy modern lovasság, amelytől általában megkövetelik lovasjárőr esetén a napi 100 km-es, lovas hadosztályban pedig a 60 km-es teljesítményt. Para arméniai király, mikor 300 lovasával megszökik Kis-ázsiaiában a rómaiak őrizetéből, két nap és két éjjel alatt eljut az Euphrateshez, ami 400 km teljesítményt jelent. Cornelius Nepos szerint Hannibal ugyancsak két nap és két éjjel alatt lovagol Zamától Hadrumentumig, ami 450 km-t jelent; valószínű azonban, hogy váltott lovakkal utazott. Marcus Porcius Cato fiatalkorában azt a megbízást kapta, hogy Atiliusnak Antiochus királyon aratott győzelmét a Thermopylai-szorostól vigye meg Rómába. Ezt a megbízását úgy teljesíti, hogy ötödnappal megérkezik Rómába Brundisumból, Itália keleti partjáról. Görögország szívéből tehát a lehető leg-rövidebb idő alatt jutott el céljához és ha teljesítményét megvizsgáljuk, meg kell állapítanunk azt, hogy átlagban napi 115 km-t tett meg. Ez oly bámulatos és kivételes teljesítmény volt, hogy az ókori történetíró méltán teszi hozzá: «Úgy ment Rómába, mintha repült volna». Aemilius Paulus Delphiből ugyancsak 5 nap alatt jutott el lóháton Makedoniába, ami 600 km-es út.

Általában azt hiszik, hogy a kocsi használata régibb, mint a lovaglás. Bizonyos, hogy a kocsit már a mondai korban is használták a mondai népek, azonban általában csak mint harci- vagy versenykocsit, közlekedésre viszont csak sokkal későbbi időben kezdték alkalmazni. A rómaiak valószínűleg a galloktól vették át a kocsi használatát, de a királyság korában nagyobb-

részt csak maguk a királyok vagy egészen előkelő személyek használták, és pedig méltóságuk jelzésére vagy a játékok alkalmával, esetleg szállítási célokra, mindenesetre a harcokban; és végül kocsiba ültek akkor is, ha betegek voltak, de a régiebb időkben nem jutott eszükbe azért használni a kocsit, hogy gyorsabban megtegyenek valamely utat. Természetes tehát, hogy a híradás céljaira még kevésbé használták. Nem is egészen bizonyos, hogy az ókori útviszonyok mellett a kocsi használata előnyösebb lett volna a hírközlésben, mint a gyalogos vagy lovas híradás. Kitűnő utak csak azóta voltak Itáliában, mióta Róma uralma kiterjedt az egész félszigetre és a római hadvezetőség tervszerűen törekedett arra, hogy a birodalom egész területén kitűnő stratégiai úthálózatot tartson fenn. Magától értetődik, hogy a vonuló hadsereget minden alkalommal kocsitábor kísérte, amely a poggyászt,

Utazókocsi. (Mesambriai márványrelief.)

az élelmiszereket és a lövészert szállította. Azonban mosolyognunk kell az ókori írónak azon az adatán, hogy ettől a poggyászkaravántól megkívánták a hadsereg vezetői, hogy legalább akkora utat megtegyen mindig, mint a gyalogság. Cicero idejében a kocsik gyorsasága már jelentékenyen emelkedett. Tőle tudjuk, hogy 50 nap alatt sikerült beutaznia egész Szicíliát, ami feltételezi, hogy meglehetősen gyorsan járó kocsikat használt. Ebben az időben már adatunk van arra is, hogy a római követek vagy hatósági személyek, ha hirtelen és gyorsan el kellett utazniok valahova, kocsit rekviráltak, amiből következik, hogy kocsin mégis csak gyorsabban jutottak el céljukhoz, mint lóháton. Valamivel Cicero után Horatius megírta híres brundisiumi utazását, amelyből megtudjuk, hogy kocsin átlagban napi 60 km-t tudtak megtenni. Cicerótól származik az az adatunk, hogy egy Glautia nevű szabadonbocsátott rabszolga Ameriából Rómába (85 km) egyetlen éjszaka, vagyis 10 óra alatt jutott el. Ez világrekord volna az ókorban, ha nem kel-

lene okvetlenül feltételeznünk, hogy váltott kocsikkal utazott. Ugyancsak ezt kell feltételeznünk Caesar megbizottairól is, akik a Róma és Ravenna közti 375 km-nyi utat oda-vissza 6 nap alatt megtették.

A tengeri hajók ókori gyorsaságára vonatkozólag alapvető adatunk az, hogy óránként átlag 10 km-t tudtak megtenni. Így például Thukydides szerint Abderától a Duna torkolatáig 4 nap és 4 éjjel lehetett eljutni, ami pontosan megfelel ennek az óránkénti 10 km-es átlagnak. Ugyancsak ezt az átlagot bizonyítják többi ókori adataink is. Homeros adatai szerint Argosból Lesbosba 3 nap alatt lehetett eljutni, Malea hegyfoktól Ithakába pedig 7 nap alatt, úgyhogy itt is a napi 105 km-es teljesítmény a mérték. A régi phoeniciaiak Krétából Egyiptomba 5 nap alatt jutottak el, tehát teljesítményük jóval felülmúlja a görögök átlagteljesítményét, amennyiben ez a távolság körülbelül 850 km-nek felel meg. Xenophon mint az ókori hajók gyorsaságának és a tengerészek kiválóságának különleges példáját említi, hogy egy miletosi hajó Lampsakosból a spártai tengerpartig 3 nap alatt ér el, ami körülbelül 800 km távolságot jelent. Ugyancsak Xenophon mondja, hogy egy phoeniciai kalóz, a Rhodos és Tyrus közti 1000 km-es távolságot oda-vissza 3 nap és 3 éjjel alatt megtette. Az egykorú adatok azt mutatják, hogy a phoeniciaiakat a tengerészet mesterségében jóval felülmúlták gyarmatosaik és tanítványaik, a karthágóiak. Skylax, aki a Kr. e. IV. században tengeri utikönyvet szerkesztett, adatokat közöl arról, hogy Karthágótól Herkules oszlopaiig (Gibraltár) 7 nap és 7 éjjel alatt lehet eljutni, ami pedig több, mint 7000 km-t jelent.

A római tengerhajózás nem önállóan fejlődött, hanem elsősorban a görögök és a karthágóiak hajózásának nyomait követte. Még mielőtt a rómaiak a punokkal háborúba keveredtek volna, megtanulták az illíriai kis kalóz-államoktól az úgynevezett liburni gyorshajók használatát, amelyek aztán a tengerészeti híradószolgálatban később is rendkívül fontos szerepet játszottak. Amennyiben az ókori történetíróknál a pun háborúk előtti időkre vonatkozólag a rómaiak hadiflottájáról van szó, az mindig úgy értendő, hogy görög hajók szerepeltek a római flottában. Mikor aztán a rómaiak a karthágóiakat legyűrték és a Földközi-tengeren kizárólagos uralmukat biztosították, a római tengerészet egészen rövid idő alatt bámulatos tökéletességre fejlődött, úgyhogy mikor Pompeius a szenátus megbízásából elindul hajóhadával, hogy a Földközi tengert megtisztítsa a kalózoktól, flottájával hol itt, hol ott bukkan fel és olyan gyorsaságot fejt ki, hogy az egykorú írók nem győznek bámulattal adózni nagyszerű tengerész tulajdonságainak. Erre a célra alkalmasabbak voltak a mozgékony kis hajók, mert a kalózoknak is ilyen hajóik voltak, mint a nehezen mozgó, hatalmas 3—4 és ötsorevezős hadihajók, amelyeknek segítségével a rómaiak az első pun háborút győzelmesen befejezték. Érdekes, hogy már ebben az időben tanúi vagyunk annak a jelenségnek, amely a modern időkben ismét felmerül, tudniillik, hogy a

tengerészállamok egyre-másra lemondanak az óriáshajók építéséről, és inkább a könnyen mozgó kisebb típusokra térnek át. Az actiumi tengeri ütközetet (Kr. e. 31) az döntötte el a rómaiak javára, hogy többnyire könnyű liburni hajókat használtak, míg Antonius és Kleopatra nehéz egyiptomi és phoeniciai hajókolosszusokkal szállt csatába, amelyek közül nem egy 2500 tonnás volt. A későbbi időben az ilyen típusú hajókat már csak teherszállításra használták, esetleg utasszállításra, de a tengerészeti hadiszolgálatban innen kezdve már csak a könnyű hajók szerepelnek. Nagy három- és négysorevezős hajókat

Eraviscus kocsis és lovas-postás.

még Caligula császár is építtetett ugyan, de pusztán szórakozási célokra, kéjutazásra és tengeri ünnepélyekre. Ilyen hajóknak képét Trajanus oszlopán is látjuk. Ezzel szemben a császárkorban a híradó- és kémhajóknak legalább ötféle típusa volt ismeretes.

Ami a római tengeri hajók gyorsaságát illeti, arra vonatkozólag számos adatunk maradt az ókorból. Az első pun háborúban Publius Claudius konzul hajóhada 40 km-es tengeri utat éjjeltől napfelkeltéig megtett. Ugyancsak a pun háborúk idején Sempronius konzul, akit Lilybaeumból hirtelen az észak-itáliai vizekre rendelték, 10 hajóból álló flottájával az itáliai part mentén nem egészen 40 nap alatt jutott el Ariminiumba (Rimini). A pun háborúk idejéből származik az az adatunk is, hogy Scipio gyorsan vitorlázó massiliai

cirkálókat használt felderítésre. A massiliaiakat (Marseille) bátran nevezhetjük az ókor genovai hajósainak. Az ókori írók tanúsága szerint ők érték el az elképzelhető legnagyobb gyorsaságot fürge hajóikkal, bár ez a gyorsaság sem igen haladja meg a napi 100 km-es teljesítményt. Massiliai származású volt Pytheas, aki Kr. e. 300-ban felfedező utakat tett s valószínűleg elsőnek hajózta körül Britanniát, és eljutott nemcsak az Északi-, hanem a Keleti-tengerre is. Scipio majdnem kizárólag massiliai hajókat és tengerészeket alkalmazott, és valahányszor sürgős tengeri útja volt, átlagban 63 km-es sebességgel tudta elérni célját. Mikor át kellett hajóznia Afrikába hatalmas flottájával, amelyben természetesen nehéz hadihajók is voltak, Lilybaeumból reggel hajózik el és másnap napfelkeltekor már megpillantja az afrikai partokat. Ugyanebben az időben Nikander, Antiochus király követe, 1000 km-es utat 12 nap alatt tesz meg, ami bizony meglehetősen csekély teljesítmény. Jellemző, hogy mikor Fülöp király követet küld Hannibalhoz, és egyidejűleg levelet küld Rómába, a két egymástól távoleső helyre a követek és a levél majdnem egyidőben érkeznek meg, mert a levelet szárazföldi úton viszik Rómába, míg a követeket gyorsvitorlás hajók szállítják. Érdekes az az ókori adat is, hogy Róma kikötőjéből, Ostiából 3 nap alatt jutottak el a személyszállító hajók Puteoliba, a nápolyi öbölbe. Karthago és Róma között azonban ugyancsak 3 nap alatt sikerült megtennie a tengeri utat Marcus Portius Catonak, ami megfelel napi 200 km-es teljesítménynek. A császárkorban a Róma—Karthago közötti út mindössze két napot vett igénybe. Az itáliai déli kikötőkből Alexandriába, ami 1600 km-es távolság, Galerius és Babilus 7 nap alatt, illetőleg 6 nap alatt jutottak el, ami megfelel napi 228, illetőleg 266 km teljesítménynek. Pliniusnak ezek az adatai az ókori tengerhajózás világrekordjait jelentik.

A tengerészeti szolgálatban természetesen rendkívül értékesek voltak az olyan gyorshajók, amelyek ekkora sebességet tudtak kifejteni. Ezzel szemben más ókori adatok világosan bizonyítják, hogy a kereskedelmi hajózás sohasem tartott igényt ekkora gyorsaságra, a kereskedők mindig lassan és kényelmesen utaztak, részben azért is, mert útközben számos kikötőben partraszálltak. Adatunk van arra, hogy Massiliából Alexandriába kereskedelmi hajóval 30 napig tartott az út, holott Plinius egyik adata szerint például Valerius Marianus, aki Puteoliból 9 nap alatt jutott Alexandriába, Massiliából 12 nap alatt odajuthatott volna. Mindenesetre számba kell venni, hogy az ókori távolsági és időszámítás adatait ma már rendkívül nehéz ellenőrizni. Tudjuk ugyan, hogy voltak eszközeik, amelyekkel a távolságokat mérték, de kétséges, vajjon mennyire voltak ezek megbízhatók. Vitruvius említi, hogy a hajókon volt olyan szerkezet, amely az utat mérte; ez abból állt, hogy a hajón lapátos kereket szereltek fel, amelynek alsó fele a vízben volt; menetközben a víz forgatta a lapátot, a sebesség szerint lassabban vagy gyorsabban, mikor is a lapát tengelye bizonyos áttételekkel fogaskerekeket forgatott meg, amelyek közül az utolsó felnyitotta egy doboz nyí-

lását, mire a dobozból golyó hullott egy alsó tartályba. A golyók számából meg tudták állapítani a kerékforgások s ezzel a megtett mérföldek számát. Ugyanezen az elven alapult a szárazföldi ókori útmérők szerkezete is. Ilyen útmérőket (hodométer) kocsikon is alkalmaztak, tudomásunk szerint nagyobb mértékben az állami posta kocsijain. Szerkezetük alapelve megfelelt a modern taxaméterek szerkezetének. Tagadhatatlan, hogy az ókori hadviselésben ennek a segédeszköznek is megvolt a maga fontossága.

Ha egy pillantást vetünk a római birodalom császárkori térképére, azonnal meggyőződhetünk róla, hogy a tengerészeti hírszolgálat rendkívül fontos szerepet játszott a katonai felderítésben, hiszen a birodalom bizonyos részeiben szárazföldi úton csak hosszasan kerülőkkel lehetett eljutni. Ókori adataink bizonyítják, hogy a római hírszolgálat tökéletesen megfelelt a kor követelményeinek és hivatása magaslatán állott, sőt meg kell állapítani azt is, hogy a hajózás gyorsasága a rómaiaktól a XIX. század közepéig nem fejlődött jelentékenyen. Mindenesetre meg kell említenünk, hogy a római tengerészet teljesítményei annál nagyobbak, mert olyan akadályokat kellett leküzdenie, amelyeket a mai hajózás nem ismer. Leginkább megbénította a hajózás biztonságát és gyorsaságát az iránytű hiánya; ez volt az oka annak, hogy általában a parti hajózás volt szokásban, valamint annak is, hogy éjjel rendszerint horgonyt vetettek a hajók. Magától értetődik, hogy ütközetek idején és felderítés szükségessége esetén a sötétség sem gátolta a tengeri hajókat működésükben.

Az ókori hírközlés fejlődésének jelentékeny tényezője volt annak a rendszernek bevezetése, hogy a hosszabb távolságokat kisebb szakaszokra osztották, a hírnökök munkáját több hírnök közt osztották el, közbeiktatott állomásokon felváltották őket és így feltétlenül nagyobb gyorsaságot tudtak elérni. Bizonyos, hogy a futár, aki az első órában 10 km-t tesz meg, a következő órákban egyre csökkenő erővel végzi feladatát, így ellenben annak a futárnak, aki csak egy szakaszt kénytelen megtenni, nincs szüksége pihenésre, alvásra, nincs szüksége lóra, úgyhogy ebben az esetben a hírközlés költségei is csökkennek. A hírközlés gyorsasága mindenesetre attól függ, hogy milyen sűrűn lehet felállítani a váltóállomásokat, ennek pedig az a feltétele, hogy az állomások felállítására szükséges összegek rendelkezésre álljanak. Ennek a rendszernek alapján állította fel Augustus császár Suetonius adatai szerint az állami postát (Cursus Publicus), amely valóságos hálózattal kötötte össze egymással a birodalom főbb pontjait. Ebben az állami postahálózatban voltak olyan állomások, amelyeken a futárok lovat vagy kocsit váltottak (mutatio), és voltak olyanok, amelyeken éjjeli szállást kaptak (mansio). Ez a két állomásfaj meglehetősen sűrű sorban szegélyezte a római közlekedési utakat, elsősorban a hadiutakat, és érdekes, hogy valamennyi gondosan be volt jegyezve azokba az utikalauzokba (itinerarium), amelyek abban az időben a vezérkari térképeket helyettesítették. Ha példát

akarunk felhozni ennek az állami postának működésére, megemlíthetjük, hogy a Róma és Lugdunum (Lyon) közti úton 30 állomásra volt szükség, hogy a hír a lehető legnagyobb gyorsasággal jusson el. Természetes, hogy az ilyen állomásokon állandóan készenlétben kellett állniok a gyalogos vagy lovas gyorsfutároknak. A nagy távolságoknak ez a szakaszos beosztása nem a rómaiak találmánya: Kr. e. 2300-ban III. Amenemhat egyiptomi király már ilyen szakaszos futárszolgálat alapján kapott naponta hírt a Nilus vizének állásáról a birodalom legdélibb részeiből is. Tudjuk azonban, hogy a perzsa királyok a szakaszos hírközlés, vagyis a posta intézményét (angaria) már a legrégebbi időkben ismerték.

Figyelembe kell vennünk, hogy a római úthálózat elsősorban katonai szempontból épült. Az ókorban az út elsősorban nem a közlekedés, hanem a hadviselés eszköze volt. Így az állomások berendezése főleg katonai szempontokból történt, úgyannyira, hogy a mansio szó a későbbi nyelvhasználatban a katonaság napi menetteljesítményét jelenti. A mansiók felállításának az volt az alapelve, hogy napi 5 órai gyalogmenet távolságban legyenek egymástól. Ezekben a mansiókon a császárkor későbbi idejében a császári testőrség parancsörtisztjei és altisztjei (speculatores) teljesítettek szolgálatot. Az ilyen katonai futárnak két mansio közötti út megtevésére nem volt szüksége öt órára, mint a fegyveresen és poggyással menetelő csapatnak, úgyhogy öt egymást váltó parancsörtiszt vagy altiszt 24 óra alatt öt állomást futott, vagyis 150 km-t megtehetett. Ezen az alapon feltehető az is, hogy mikor Augustus az állami postajáratokat rendszeresítette, eleinte a posta alkalmazottai is csak gyalogosan közlekedtek az állomások között és csak a sürgős futárszolgálatot végezték lovas küldöncök.

A katonai hírszolgálat és a posta szervezete szempontjából a ló- és kocsiváltó-állomások másodrendű fontosságúak voltak és nagyrészt nem a katonai szolgálat, hanem a forgalom érdekeit tartották szem előtt. A posta jelszava általában az volt, hogy lehetőleg hosszú szakaszokat állapítson meg és kevés személyzetet tartson, mert nem volt szüksége kivételes gyorsaságra. Egészen másképp állt a dolog természetesen a katonaságnál, mert hadviselés idején rendkívül fontos volt a hírek gyors közlése. A híradás váltott lovakkal először az Antiochos elleni háborúban bukkant fel, mikor Tiberius Sempronius Gracchus Amphissából Pellába vágat Lucius Scipio konzul megbízásából, hogy hirtelen megjelenésével értesülést szerezzen Fülöp király magatartásáról. Az ókori írók szerint a 430 km-es utat hihetetlen gyorsasággal tette meg. Ha összevetjük teljesítményét az ókori lovasteljesítményekkel, akkor meg kell állapítanunk, hogy felülmúlja az átlagos futárgyorsaságot, amennyiben naponta több mint 120 km-t tett meg. Ebből is megállapítható, hogy minden valószínűség szerint váltott lovakkal nyargalt, mert egyetlen ló sem bírta volna ki ezt az iramot. Utána Caesarnál hallunk váltott lovakkal történő hírközlésekről. Caesar a polgárháborúk idején Vibullius nevű bizalmi emberét Pompeiushoz küldte. Ez a Vibullius az előbbivel majd-

nem azonos távolságot még rövidebb idő alatt teszi meg. Feltűnő, hogy ez is, mint Gracchus teljesítménye, makedon utakon zajlott le. Az ókor lovas teljesítményeinek egyik legérdekesebb adata Liviustól származik. Ha Livius adata nem túlzás, akkor Hannibal volt korának lovas világrekordere, mert egyetlen éjszaka alatt, tehát 12 óra alatt 225 km-t tett meg lóháton. Livius elmondja, hogy Hannibal alkonyatkor díszegyenruhában két szolgája kíséretében surrant ki a kapun és a megbeszélten lószállt, mivel pedig menekülése pontosan elő volt készítve, egész útján mindenütt bizonyos távolságokban friss lovak álltak rendelkezésére. Hatalmas vágóban még az éjszaka folyamán elérte Byzaciumot és másnap kora reggel Thapsusba érkezett, ahol a már ott várakozó hajóra szállt, amelyen még aznap elérte Cercina-szigetét. Afrikának említett vidékein kitűnőek voltak az utak, de hogy vágatása közben hány lovat tett tönkre, arra nincs adatunk. Bizonyos csak annyi, hogy Afrikában voltak ebben az időben a világ legjobb versenylovai és Hadrumentumban volt a lóverseny-sport központja. Ebben az esetben Hannibal azért lovagolt ebben az őrült iramban, mert mindenáron meg akarta menteni életét abban a reményben, hogy egyszer még leszámolhat a rómaiakkal. Fontos volt, hogy semmiféle római híradás utól ne érhesse és meg ne előzhesse. Hogy ezt az éjszakát kibírta, azt elsősorban edzett fizikumának köszönhetette. Miután tehát a 100 km-es tengeri utat megtette és Cercinába érkezett, asztalhoz ült ottani kereskedőbarátaival, akiket még az ivásban is legyőzött. Az egész idő alatt valószínűleg csak a tengeri úton alhatott néhány órát.

Érdekes még néhány ókori adat a szakaszos híradás története szempontjából. Az a hírnök, aki Aquileiából Maximinus császár halála hírért megviszi Rómába, váltott lovakon 4 nap alatt ér a fővárosba (200 km). Mithridates váltott lovakon állítólag 1 nap alatt megtette ezt a távolságot; Tiberius császár pedig, mikor beteg öccséhez Drususához sietett, a 300 km-es utat állítólag ugyancsak 1 nap alatt tette meg. Elméletileg váltott lovakkal lehetséges volna 24 óra alatt 400 km távolságot megtenni, állandóan vágóban, vagyis óránként 25 km-t, abban az esetben, ha a váltóállomások igen közel volnának egymáshoz. Azonban az ókorból kevés olyan adatunk van, amelyből arra következtethetnénk, hogy az állomások igen sűrűn érhatték volna egymást. Egészen kivételes esetekben, különösen olyankor, ha vártak valami fontos közlésre,

Castricius altiszt sírköve.

előre gondoskodtak sűrű váltóállomásokról, és ezzel természetesen meggyorsították a híradást. Azonban az ilyen egyes esetekben alkalmazott váltóállomások segítségével sem sikerült nagy átlagban napi 200 km-nél nagyobb gyorsaságot elérni.

Egyes adatok rávilágítanak arra, hogy váltóállomások segítségével milyen gyorsan járta meg az utat a levél például Róma és Britannia közt. Cicero tanúsága szerint a Britanniában augusztus 10-én feladott levél szeptember 13-án, a szeptember 1-én feladott levél szeptember 27-én volt Rómában, tehát a közlekedés gyorsasága meglehetősen változó volt; egyes esetekben 27, máskor 34 nap alatt jutott a levél Rómába. Azok a levelek, amelyekről Cicero beszél, Caesar postájával érkeztek, tehát szabályszerűen berendezett szakaszos futárszolgálat útján. Britannia és Róma közt lehetett híreket közvetíteni tisztán szárazföldi úton és részben tengeri, részben szárazföldi úton. Mindenesetre rövidebb volt az üzenet útja, ha a futár átvágott Gallián, azután Marseilleben hajóra szállt és úgy hozta meg az üzenetet. Minél nagyobb volt a távolság, annál nehezebb és lassúbb volt a közlekedés, a forgalom, az üzenetközvetítés irama. Ebben a tekintetben elég egyetlen adatra hivatkoznunk: Alexandriából Indiába az ókorban rendszerint három és fél hónapig tartott az út.

Arra a kérdésre, hogy a legtökéletesebben megszervezett futárszolgálat segítségével melyik volt a legnagyobb gyorsaság, amelyet az ókorban el tudtak érni, azzal kell felelnünk, hogy 24 óránként maximum 335 km. Ez az a gyorsaság, amelyet adatokkal is tudunk bizonyítani. Említettük, hogy elméletileg lehetséges volna napi 400 km-t, sőt egyesek szerint a napi 600 km átlagot is elérni, azonban ilyesmire sohasem történt kísérlet. A gyorsított hírközlés igazi szervezete a császárkorból származik, és még a császárkorban sem fejlődött ez a szervezet egészen egyenletesen, mert nem minden császár tartotta egyformán fontosnak a gyorsaságot. Ahhoz, hogy egy futár a szokásosnál nagyobb gyorsasággal haladjon, és ennél fogva több ló vagy kocsi álljon rendelkezésére a napnak és éjnek bármely órájában, külön császári engedélyre (diploma) volt szükség. Úgy látszik, hogy Róma nem vetett különös súlyt a tempóra, valamint a jelzőrendszerek és a fénytávíratkozás nevezetes találmányait is csak immel-ámmal, esetenként és rendszertelenül alkalmazta. Említettük már azt is, hogy régebbi időben a gyors hírközlést annyira nem tartották fontosnak, hogy egyes fontos eseményekről, döntő ütközetekről, csak a menekülőktől, vagy a Tiberisen úszkáló hullák révén értesültek. Az ókori Rómában nem volt különös eset, hogy a menetelő hadsereget a gyorsfutárok elérték, sőt el is hagyták. A vezérnek az erőltetett menetek idején mindig módjában van idejében jelentéseket küldeni előre, értesítéseket és utasításokat eljuttatnia oda, ahová csapatával jutni akart. Éppen ezért egy ókori hadvezértől rendkívüli teljesítmény, ha előbb sikerül rajtaütnie az ellenségnek, mielőtt felvonulásának híre odaérkezett volna.

Az ilyen meglepetéseknek Hannibal volt nagymestere ; azonban Hannibal ezeket a sikereit nemcsak annak köszönhette, hogy kitűnő futárai voltak, hanem annak is, hogy csapataitól is átlagon felüli teljesítményeket követelt. A római hírszerzés a második pun háború kezdetén még meglehetősen szervezetlen állapotban volt ; a római követek, hírszerzők és kémek mindenhová későn érkeztek, az ellenség rendszerint megelőzte őket, csak hibás értesüléseket tudtak szerezni, vagy pedig a hiteles értesülésekhez is későn jutottak.

A római hírszerzés ebben az időben teljesen csődöt mondott volna, ha ki nem segítették volna őket igen ügyes és mozgékony barátaik és szövetségeseik, a massiliabeliek. A római hírszerzők jelentik, hogy Hannibal még nem jött át a Pyreneusokon, holott már a Rhodanus (Rhône) folyónál állt.

Sziciliában mozdulni sem tud a római hírszerzés szövetségeseik Hiero nélkül.

Hogy a szicíliai hírszolgálat milyen kitűnő volt, annak bizonyossága, hogy Henna lakóinak lemészárlását egy nap leforgása alatt az egész szigeten megtudták.

Hogy a karthagói hírszolgálat milyen kitűnően működött, annak élénk bizonyossága, hogy mikor Laelius római tengernagy hajóhadával az afrikai parton kiköt, a fővárosban, tehát a kikötőtől 250 km-nyire, még aznap tudomást szereznek róla.

Csak a második pun háború folyamán fejlődik a római hírszolgálat annyira, hogy mérkőzhetik a punokéval.

Ha Livius tudósítása hiteles, akkor ténynek vehetjük, hogy a trasi-

menusi, hajnalban lefolyt csata híre még napfelkelte előtt Rómába érkezett (180 km).

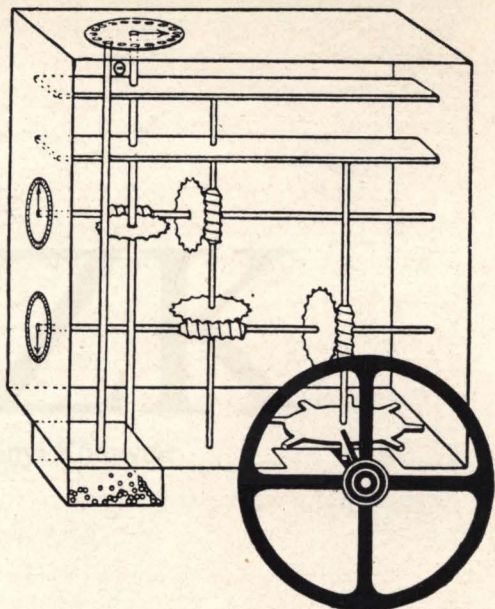
Viszont voltak esetek, amikor hírszolgálatuk egyáltalán nem működött : a cannaei vereség hírének például senkisémet üzent meg Rómába ; a fővárosba sokkal előbb futottak be a magánértesülések, mint a hivatalos jelentések.

Igaz ugyan, hogy az óriási vereség után a római fővezéreknek fontosabb dolguk volt a csapatok romjainak összegyűjtése, mint a híradás.

Marcellus római hadvezérről jegyezte fel Livius, hogy mikor Canusiumnál vereség érte, szándékosan késleltette a híradást abból a célból, hogy a vereség híre csak akkor érkezzék Rómába, amikor egyúttal a másnapra remélt győzelem hírének is megküldheti.

Viszont feljegyezték Fülöp makedon királyról, hogy hírszolgálati hálózata rendkívül kiterjedt volt és igen kitűnően működött.

Általában a keleti, ázsiai és afrikai uralkodók, főképp Jugurtha, sokkal jobban értették és sokkal

Vitruvius hodometerere.

és sokkal jobban értették és sokkal

nagyobb mértékben alkalmazták a hírszerzőszolgálatot, mint a rómaiak. Tudunk róla, hogy Mithridates pontusi király élénk és állandó összeköttetésben volt Sertorius hispaniai hadvezérrel.

Az állami posta intézményének létesítésével annyiban változtak a hírszerzési és híradási viszonyok, hogy minden különösebb előzetes intézkedés nélkül bármikor a legrövidebb úton lehetett küldeni sürgős és fontos üzeneteket. Augustus korában rendkívül fontos volt ennek az intézménynek tökéletes működése, mert a katonai hírszerzésen kívül politikai szempontból is fontos volt, hogy a császár az egyes tartományok állapotáról és a kormányzók magatartásáról minél előbb és minél hitelesebben értesülhessen. Az ilyen értesítések közvetítésére a futárok mindig diplomát kaptak. Az ókori adatok alapján minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a császári posta kizárólag a politikai és katonai célok szolgálatában állt, míg a magánlevelezéseket rendszerint rabszolgák, vendégbarátok, alkalmi utasok és főképpen kereskedők útján bonyolították le.

Érdeemes ezúttal felsorolni néhány adatot az ókori hírszolgalat biztonságára vonatkozólag is. A polgárháborúk ideje óta a levélforgalom és ezzel a híradás biztonsága is meglehetősen megrendült. Hadvezérek, császárok és ellencsászárok egész kémhálózattal rendelkeztek, amelynek az volt a feladata, hogy ellenségeik levelezését megszerezze. Nem egy alkalommal megtörtént, hogy az ellenfél futárját megölték, csak hogy a levelek birtokába kerüljenek. A Caesar halála után bekövetkezett zavarok idején halljuk a panaszt, hogy valaki egy futárt 9 napig feltartóztatott, természetesen szándékosan, úgyhogy a mutinai harcok híréből Asinius Pollio csak későn kapott hírt. Ez a csiny Lepidus műve volt, akinek érdekében állt ez a késedelem. Egy másik levelében ugyancsak ő írja, hogy az ellenfelek mindenféle kémeket és előőrsoket állítanak fel, akik a futárokat elfogják, kikutatják, feltartóztatják és elveszik tőlük a leveleket, amelyeket néha ugyan visszaadnak, de ekkor már értéktelenné válik a bennük foglalt híradás. Ezekkel a tényekkel szemben lovagiasnak mondható Caesar eljárása, aki, mikor a pharsalosi csata után birtokába jutottak Pompeius levelei, azokat olvasatlanul elégette. Több ízben panaszkodnak a vezérek a polgárháborúk idején, hogy még parancs-örtiszteket is feltartóztatnak és kikutatnak ellenfeleik, sőt Decimus Brutus dicsekedve tudatja Ciceróval, hogy sikerült elfognia Antonius leveleit, amelyekből fontos értesüléseket szerzett. Lentulus kormányzó írja Kisásziából a szenátusnak, hogy elfogta Dolabella egyik levelét, amelyből értékes híreket tudott meg. Mindazonáltal túlzás volna azt állítani, hogy már az ókorban működött olyan intézmény, mint amilyen a későbbi időkben a Cabinet Noir volt. Efféle intézmény Rómában csak a császárkor idején fedezhető fel, amikor is azonban inkább belpolitikai célokat szolgált. Legfontosabb feladata a császári kabinetirodának vagy a császári kegyencek irodáinak az volt, hogy minden érkező és kimenő levelet elfogjanak, átvizsgáljanak és minden

értésülést ellenőrizzenek, s ezen a réven esetleg az eseményeket tetszésük szerint irányítsák. Bár a belpolitika mellett gyakran külpolitikai üzemek is keveredtek az ilyen irodák tevékenységébe, megállapítható, hogy ezek az ókori Cabinet Noirok semmiféle összefüggésben nem álltak a katonai hírszerzéssel és kémkedéssel.

Számos adatunk van az ókorból arra, hogy a hírszolgálat biztonsága, különösen zavaros időkben, meglehetősen gyenge lábón állt. Titkos levelezéseket, főleg összeesküvők híradásait, csak a legnagyobb óvatossággal lehetett keresztülcsempészni a postautakon, sőt a perzsa királyok korából tudomásunk van arról is, hogy a királyi palotába, főleg a király színe elé semmiféle írásnak nem volt szabad eljutnia. Mint említettük, a levelek elfogása, visszatartása és elkobzása különösen háborúk idején volt rendkívül fontos a hírszerzés szempontjából, amikor a hadvezetőség, illetőleg annak kémei még a polgári levelezésekkel sem tettek kivételt. Mint látjuk, a hadviselésnek és különösen a hírszerzésnek ezt a mai korban is nélkülözhetetlen eszközét már az ókorban is rendkívül fontosnak tartották és széltében alkalmazták. Már a királyok korából tudomásunk van róla, hogy a római kémek elfogják az elűzött Tarquiniusok levelezését, a Catilina-féle összeesküvés idején pedig, mint Sallustius-tól tudjuk, Cicero még a követek területenkívüliségét is megsértette azzal, hogy az allobroxok követeit letartóztatta, a náluk lévő leveleket elkobozta, és így sikerült lelepleznie az összeesküvést. Úgyszólván nyílt színen, a forgalmas Via Appián is megtörtént, hogy egy futárt elfogtak, megsebesítettek és kiraboltak, az utasok szemeláttára.

Különösen veszélyeztette a híradás biztonságát a rengeteg rablóbanda, amely az ókorban Itáliában és más országokban is, különösen a hegyekben és a forgalmas, mondjuk nemzetközi utak mentén garázdálkodott. Cicero több ízben panaszkodik, hogy Kisázsiaiban rablóbandák elfogják futárjait; ugyanez megtörtént ismételtelen Hispaniában is. A leghíresebb római rablóvezér Bulla, a Krisztus u. III. század elején 600 főből álló rablóbandájával egész Itáliát rettegésben tartotta. Éppen olyan típus volt, mint a későbbi betyárromantika hősei, akik a gazdagokat kirabolták és a szegényekkel mindig jól bántak. Csak így sikerülhetett, hogy éveken át semmiképpen sem tudták kézrekeríteni. Végül asszony juttatta hóhérekre. Bulla hírszolgálatára oly kitűnő volt, mint Cassius Dio mondja, hogy mindent pontosan tudott: tudta, ki és hova távozik Rómából, ki érkezik Itáliába, milyen árut hoz, mennyi pénz van nála stb. Azonban, míg ezek a rablók egyrészt veszélyeztették a közbiztonságot, másrészt számos esetben igen jó szolgálatokat tettek a hadviselő feleknek, különösen azon a réven, hogy kifogástalanul ismerték a terepet, főleg pedig a hegyvidékeket, ahol pedig legnehezebb a hadseregek tájékozódása. A szárazföldi rablóbandáknál még több bajt okoztak, főleg a kereskedelemnek, a tengeri rablók, a kalózok, akik úgyszólván lehetlenné tették a hajózást a Földközi-tengeren, nem egyszer Róma kikötőjébe, Ostiába is bemerészkedtek, mindaddig, míg Pompeius ki nem irtotta őket. Rájuk

vonatközlő is érvényes az, amit a rablókról mondtunk: bármennyi kárt okoztak is a tengeri kereskedelemnek, tengeri háború esetén a tengerészeti hírszolgálatban, úgyszólván, nélkülözhetetlenek voltak.

Egyébként a tengeri hadviselés éppúgy mint a kereskedelmi forgalom, a tél beálltával, úgyszólván, lehetlenné vált és ilyen időben bizonyos helyekkel egyáltalán nem lehetett érintkezésbe lépni. Szárazföldön és tengeren egyaránt bizonyos óvintézkedéseket tettek abból a célból, hogy fontos hírek még kedvezőtlen körülmények között is eljussanak rendeltetési helyükre, és így történhetett, hogy például tél idején egyes hadviselő felek még a kalózokat is felhasználták fontos üzenetek közvetítésére. Igen életrevaló óvintézkedés volt az, hogy fontos leveleket egyszerre több példányban irattak meg és több futárral küldték el abban a helyes feltevésben, hogy valamelyik mégis csak célhoz ér.

A szárazföldi hírközvetítésnek, a rablók garázdálkodásán kívül, igen súlyos akadályja volt ugyancsak a tél, az esős idő, a hegyekben beállott havazás, amikor nem egyszer vadállatok is megtámadták a futárt. Plutarchos beszél el egy érdekes esetet, amikor Timokrates Syracusából futárt küldött Itáliába fontos jelentéssel. A futár már útjának jelentékeny részét megtette, amikor az egyik tengerparti városban egy ismerőseivel találkozott, aki éppen levágott áldozati állatot vitt. Az állat húsból egy darabot a futárnak ajánlódzkodott, és az a húst a levél mellé tette táskájába. Mikor kiért a hegyekbe, a fáradtságtól lepihent és elaludt. Arra ébredt fel, hogy egy farkas áll mellette, letépi oldaláról a táskát, mert megszimatolta benne a húst és a táskával, szóval a fontos levéllel együtt eliramodik. A fontos üzenet így sohasem érte el a címzettet, a futár pedig a büntetésből való félelmében sohasem mert többé visszatérni Syracusába.

Míg béke idején a postaszolgálat az országutakon és egyéb utakon bonyolódik le, addig háborúban természetesen más utakat kell választania a hírszolgálatnak. Gyakran ez a körülmény is megnehezíti a hírek közvetítését. Az ókori adatokból tudjuk, hogy a római hadifutárok sikeresen küzdöttek meg ezekkel a nehézségekkel és ebben a tekintetben a római hírszolgálat megbízhatónak bizonyult, de megbízhatóknak bizonyultak maguk a híradók is. Általában elmondhatjuk, hogy a hírszolgálat biztonsága békében és háborúban egyaránt a futárok személyi megbízhatóságától függött. Mint említettük, biztonság kedvéért gyakran, több futárral küldték el ugyanazt a levelet; háborúban ehhez hozzájárult még az, hogy a futárnak szóbeli utasításokat is adtak, úgyhogy végső esetben, ha a levél elveszett, vagy elvették tőle, mégis át tudta adni a fontos üzenetet. Sokat panaszkodnak az ókori írók, hogy egyes megbízhatatlan híradók miatt fontos hírek nem jutnak kellő időben rendeltetési helyükre. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a futárok többnyire rabszolgák voltak, és így a politikai híradásban csakugyan előfordulhatott, hogy becsstelen, megbízhatatlan vagy kíváncsi rabszolgák idegen kézre játszották a levelet, elolvasták vagy elhanyagolták kézbesítését.

Augustusról tudjuk, hogy egyik titkárát, Thallust megcsonkíttatta, mert tekintélyes pénzüsszegért kiszolgáltatta egyik levelét ellenfeleinek. Árulók ellen természetesen sohasem lehetett egészen sikeresen védekezni, valamint hamis levelek terjesztése és írása ellen sem. A védekezés egyik módja az volt, hogy a híradónak, mikor a levelet átadta, egyúttal valami titkos és előre megbeszélt jellel vagy mozdulattal kellett bebizonyítania, hogy valóban attól jön, akitől az üzenetet várták. Hannibálnak volt egy igen megbízható tyrusi kémje, Aristo. Mikor ezt egy ízben Ephesusból Karthagóba küldte, Aristo ilyen titkos jelekkel és jelszavakkal bizonyította be, hogy csakugyan Hannibaltól jön. Ugyancsak Hannibal alkalmazta igen gyakran azt a mód-

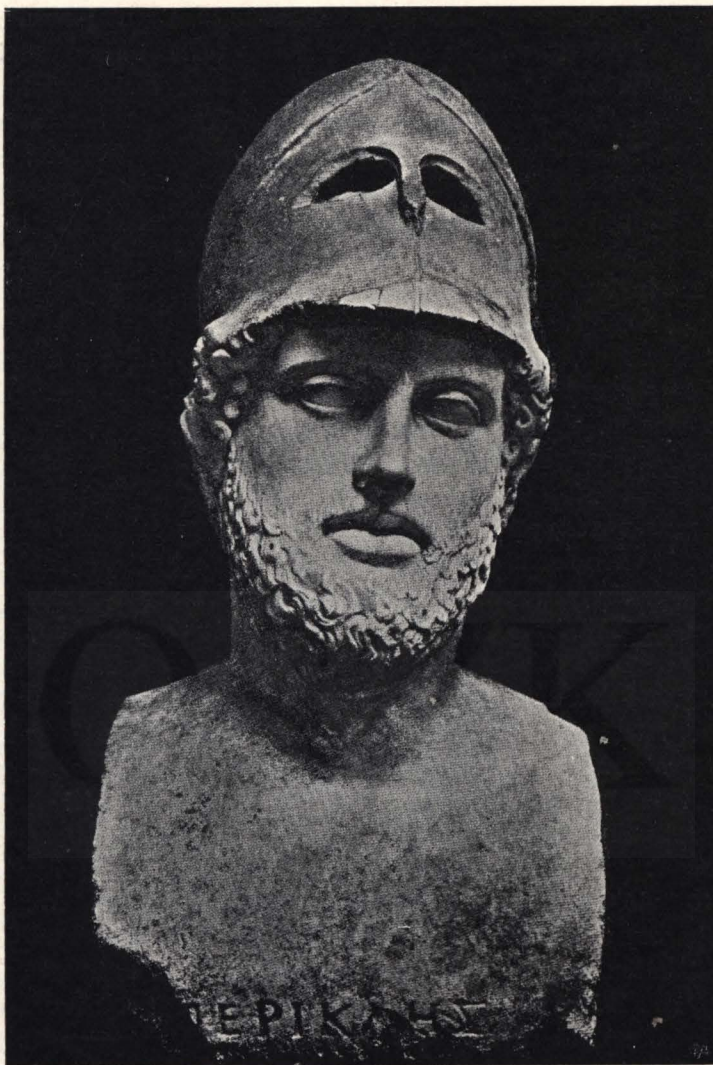
Via Appia.

szert, hogy nem is küldött levelet, hanem egyszerűen rábízta Aristóra a szóbeli üzenetet, amelyet az minden esetben hibátlanul átadott. Caesar több ízben azt a módszert követte, hogy nem latinul írta levelét, hanem görögül; így tett akkor, mikor Quintus Cicerónak értesítést küldött, hogy felmentő seregével közeledik. Ha a barbárok el is fogták a levelet, nem értették meg, de nem értette a futár sem, úgyhogy még belőle sem tudták kivenni a levél titkát.

Említettük Hannibal esetét, aki megszerezte az elesett Marcellus pecsétgyűrűjét és annak segítségével hamis levelekkel akarta elárasztani az itáliai városokat. A pecsétgyűrűvel való visszaélés és a pecsétgyűrűhamisítás általánosan használatban volt az ókorban. Mikor Demetrios fogságba kerül,

titkos úton azonnal értesíti híveit, hogy semmiféle levélnek és pecsétnek ne higgyenek, ami tőle jön, mert az mind hamisítvány. Levelek, okmányok, és üzenetek hitelesítője az ókorban nem az aláírás, hanem a pecsét. Minden rómainak volt pecsétgyűrűje és mindent lepecsételtek, nemcsak végrendeleteket és leveleket, hanem még az ellenséges vezér levágott fejét is, mikor átküldték honfitársainak táborába. Cicerótól származik az a kedves adatunk, amely szerint édesanyja még az üres borosüvegeket is lepecsételte, hogy ha netalán valamelyik rabszolga egy-két üvegből kiissza a bort, ne mondhassa, hogy az illető üveg már üres volt. A pecsétgyűrű használata különösen a császárkorban vált fontossá, de éppen ebben az időben követték el vele a legtöbb visszaélést is. A császár néha kénytelen volt kiadni kezéből a pecsétgyűrűt, minthogy nem pecsételhetett le mindent személyesen. Augustus pecsétgyűrűjén előbb egy sphinx volt, később a saját mellképe, és utána a többi császárok is mellképüket vésték pecsétgyűrűjükbe, ami természetesen könnyen utánozható és hamisítható volt. Hamisították is a császári pecsétgyűrűt már Augustus korában, hiszen maga a császár is három példányt tartott pecsétgyűrűjéből, amelyek közül az egyik állandóan Maecenasnál, a másik pedig Agrippánál volt.

A levéltitok iránt már az ókorban is volt érzék és többször az ókorban sem sértették meg ezt, mint a későbbi időkben. Sőt talán elmondhatjuk, hogy az ókorban még nagyobb gonddal ügyeltek arra, mint ma, hogy a levél csak az illetékesnek kezébe kerüljön. Különösen háború idején tettek a parancsnokok olyan intézkedéseket, amelyek azt célozták, hogy a levelek egészen bizonyosan a címzettek kezébe kerüljenek, nem egyszer kikötötték, hogy csak bizonyos körülmények közt vagy bizonyos időpontban szabad felbontani a leveleket. Cato Hispaniában minden törzshöz egyszerre küldött levelet és a futárokat úgy indította el, hogy parancsa szerint valamennyien ugyanabban az órában adják át a leveleket rendeltetési helyükön. A levelekben az a parancs volt, hogy a levél vétele után azonnal rombolják le falaikat. Az intézkedés és parancs célja az volt, hogy a törzsek ne tudjanak egymással érintkezésbe lépni; így mindegyik azt hitte, hogy a másik teljesíti a parancsot és ennél fogva egyik sem akarta kivonni magát és magárazúdítani a római hadvezér haragját. Octavianus, a későbbi Augustus császár, a polgárháborúk befejezése után minden hadsereghez lepecsételt parancsot küldött, amelyet minden hadsereg illetékes parancsnoka ugyanazon a napon és ugyanabban az órában tartozott felbontani. A parancsban az volt, hogy azonnal fogdossák össze a háborús zavarok közben megszökött rabszolgákat. Ennek az intézkedésnek is az volt a célja, hogy a rabszolgák ne érintkezhessenek egymással, ne menekülhessenek és esetleg ne verődhessenek csapatokba, amelyek talán újabb háború veszedelmeibe sodorhatták volna Rómát. Mithridates pontusi király egy ízben parancsot adott és ezt a parancsot is csak ugyanabban az órában volt szabad felbontani minden helyen: így történhetett, hogy egyetlen nap körülbelül 80,000 itáliait mészároltatott le Kisázsiaiban. A Kr. u. IV.

Perikles.

században élt Julianus császár ugyancsak lepecsételt parancsot ad titkos megbízottjának Philagriusnak, amelyet csak akkor szabad felbontania és elolvasnia, ha már a Rajnához érkezik, és érintkezésbe jut Vadomar germán vezér seregével. A parancsban az volt, hogy Vadomart minden áron kézre kell kerítenie.

Azok a módszerek, amelyeket a modern híradó- és kémiszolgálat használt, hogy híreit és üzeneteit titkos úton eljuttassa megbízóihoz, nagyjából már az ókorban is használatosak voltak. Herodotos egyik elbeszéléséből

tudjuk, hogy Harpagos egy ízben nyulat küldött Cyrus perzsa királynak, és ebbe a nyúlba varrta be titkos üzenetét. Említettük már a susai Histiaios cselét, aki úgy küldött üzenetet Aristagorasnak, hogy rabszolgája fejbőrére írta az üzenetet. Csak ezen a módon sikerült a Perzsiában fenntartott szigorú ellenőrzés mellett eljuttatnia ezt a fontos üzenetet Miletosba; az üzenet célja lázadásra való felhívás volt. Demaratos, a Xerxes udvarában élő görög, aki tulajdonképpen kettős kém volt, úgy adott hírt a perzsák hadikészülődéseiről, hogy a viasztábla fájára írta az üzenetet és azután kente a táblára a viaszt, amely így üresen maradt és nem is kelthetett gyanút.

Érdekes, hogy a szerelmesek titkos levelezése, amelyről Ovidius ad nekik kimerítő tanácsokat, Aeneas Tacticus, a hadiíró figyelmét is felkeltette, aki a szerelmi levelezésnek nem egy módját ajánlja a titkos hírszolgálat és kémjelentések céljaira. Ezek közt legérdekesebb az a tanácsa, hogy tejjel kell írni a jelentést, amelyet a címzett úgy tud elolvasni, ha faszénport hint rá.

Futólag és egyes esetek kapcsán megemlékeztünk már az ókori követek kémkedéséről, azonban erre vonatkozólag érdekes lesz még néhány fontos adatot közölni, amelyek szerint a követeknek az ókorban is éppen olyan fontos szerepük volt a hírszerzés és kémkedés terén mint napjainkban, csak annyiban volt nehezebb a feladatuk, hogy nem állomásoztak állandóan az idegen államban. Ezzel szemben megvolt az az előnyük, hogy egy-egy követjárás időtartamát tetszés szerint kiterjeszthették, úgyhogy idegen követek például Rómában gyakran hónapokig is tartózkodhattak a nemzetközi jog védelme alatt. A követek természetesen sérthetetlenek voltak, különféle kiváltságokat és megtiszteltetéseket élveztek, de hivatalos megbízásuk mellett mindig feladatuk volt az is, hogy az idegen ország helyzetéről, főleg haderejéről megbízható tudósításokat küldjenek. A görögöknél és a rómaiaknál a követség rendszeren három tagból állt, de kíséretük száma gyakran igen jelentékeny volt. Így tehát akkor is, mint ma, bőséges alkalmuk nyílt a megfigyelésre és kémkedésre. Háború idején természetesen szünetelt a követjárás az egymással ellenségeskedő népek között, legfeljebb oly módon volt lehetséges, hogy az ellenséges csapatok megbízottai hírnökök segítségével keresték egymást és léptek érintkezésbe, mert háború idején csak az olajfa- és pálmaággal, vagy fehér kendővel jelentkező hírnök, hadikövet közelíthette meg büntetlenül az ellenséget. A peloponnesosi háború idején a spártai követséget közvetlenül a háború kitörése előtt már nem is engedik be Athénbe, sőt a tanács Perikles indítványára kimondja, hogy mihelyt a háború megindul, nemcsak követséget, de még hírnököt sem eresztenek magukhoz vagy az ellenséghez. Az elutasított spártai követség azt a parancsot kapja, hogy még az nap lépje át a határt és távozzék az ország területéről. Ez volt a szokás a rómaiaknál is és ez a szokás ma is. Az intézkedés célja az, hogy az idegen követség ne szerezhessen értesüléseket az ország hadikészülődéseiről.

A követségek jelentései mellett rendkívül nagy szerepe volt már az

ókorban is a félhivatalos bizalmas és titkos hírszerzésnek, különösen politikai és katonai tekintetben. Ennek a bizalmas hírszerzésnek igen sokfélék voltak az eszközei. Mindenekelőtt a hivatalos követségek maguk látták el ezt a félhivatalos, bizalmas és titkos szolgálatot. Míg Perikles egyik beszédében büszkén említi, hogy az athéniak nem félnek a kémektől (bár a spártai követek kiutasítása ennek ellentmond), Thukydides egyik megjegyzéséből arra következtethetünk, hogy a hivatalos követségek bizalmas és titkos hírszolgálatát és kémkedését már az ókorban is természetesnek tartották. Egyetlen modern állam sem ringatja magát abban az illuzióban, hogy a területén tartózkodó külföldi követek csupán országuk hivatalos képviselői, és gondosan óvakodnak attól, hogy nyitott szemmel kísérjék figyelemmel a helyzetet és az ese-

Követség III. Salmanassar király előtt. (Relief.)

ményeket. Ez volt a helyzet az ókorban is. Különösen kellemetlen helyzetben voltak e tekintetben a rómaiak, akiknek birodalma a császárság idején, úgyszólván, az egész akkor ismert világra kiterjedt. Magától értetődik, hogy az óriási kiterjedésű birodalom minden részéből szárazon és vizen állandóan jöttek-mentek a követségek Rómából és Rómába és ezekkel a követségekkel és bizottságokkal mindenféle illetéktelen ember, olyanok is, akik a követség leple alatt magánüzleteiket akarták nyélbeütni. A római írók tanúsága szerint nem volt nap, hogy a szenátusban idegen követek ne jelentkeztek volna. Habár tehát az állandó követség intézménye az ókorban ismeretlen volt, Rómában mégis állandóan tartózkodott néhány tartomány követsége és így a helyzet majdnem ugyanaz volt, mint ma. A követségek és a velük jött kíséret (kereskedők, kémek, katonák) az ókori írók tanúsága szerint lehetőleg kíméletes formák között, de sokszor meglehetősen nyíltan és szemérmetlenül

állandóan kémkedéssel foglalkoztak. Megtörténik néha, hogy a követek ellen felhangzik a kémkedés vádja, de ilyenkor sem történik különösebb bajuk. A polgárháború idején, amikor két római hadsereg küzdött egymással, az idegen államok mindkét hadseregbe elküldték követeiket. Elképzelhető, hogy ezek a jövő-menő és egymást folyton váltogató követek milyen pontos híranyaggal tudtak szolgálni. Prokopios ókori író beszéli, hogy Majorianus császár (Kr. u. 456—461) befestette haját, álruhába öltözött és maga ment követségbe Geizerich vandál királyhoz, azért, hogy megbízható és alapos kémkedést végezzen. Totilas gót király kémeket küld követek gyanánt Belizarhoz és így kémleli ki hadseregét. A követek sérthetlenségét kölcsönösen biztosították a követküldő felek, azonban a semleges hatalmak nem, sőt az is megtörtént, hogy ha a szembenálló felek semleges államokba küldtek követet, ezekre a követekre a másik fél valóságos hajtóvadászatot tartott. Rómába igyekvő követeket is gyakran ért ilyen végzet, de ezeknek Rómában elismerésül szobrot állítottak. Megtörtént a peloponnesosi háború elején, hogy az athéniak is és a spártaiak is követeket küldtek a perzsa királyhoz és a többi nemgörög államba. Sytalkes trák fejedelem elfogja az egyik spártai követiséget, kiszolgáltatja az athéni követnek, aki a spártai követeket megöleti. Kr. e. 425-ben az athéniak elfogják Artaphernes perzsa követet, aki a király megbízásából Spártába utazott, elkobozzák iratait, tolmáccsal lefordíttatják és megtudják belőlük a tárgyalások menetét és tartalmát, amelyeket Spárta a perzsa királlyal folytatott. Ezeknek a tényeknek ismeretében most már ők maguk küldtek követet a perzsa királyhoz. Igen kalandos volt a sorsa annak a követségnek, amelyet Fülöp makedon király küldött Hannibalhoz, hogy nevében szövetségi ajánlatot tegyen a pun vezérnek. Ezt a követséget a rómaiak elfogják, de a követek igen ügyesek, félrevezetik a rómaiakat, akik aztán katonai kísérettel útnak indítják őket és átvezetik az ellenségtől megszállt területen, majd tengerre szállnak a követség tagjaival együtt. Ekkor már a rómaiak is érzik, hogy a követség félrevezette őket és az ünnepélyes és díszes kíséret célja is hamar kiderül: nyílt tengeren letartóztatják a követséget, kínvallatással fenyegetik meg, végül vallomásra bírják és visszaviszik Rómába. Itt aztán a követek vallomása alapján tisztázzák a helyzetet, megismerik Hannibal és Fülöp terveit és ezekben a nehéz időkben legalább egy évi időt nyernek a készülődésre.

Említettük, hogy a kémszolgálattal foglalkozó követségeken kívül egyéb tényezők is nagymértékben résztvesznek a hírszerzésben és a kémkedésben már az ókorban is. A barátságos és szövetséges államok szüntelenül ellátják szövetségeseiket az idegen gyanus vagy ellenséges népekre vonatkozólag, és ezt szinte természetes kötelességüknek tekintik. Mellettük, mint az alább előadott kémtörténetek mutatják, a száműzöttek, a szökevények és az árulók is nagy szerepet játszanak a kémkedésben. Megtörtént az ókorban ugyan sokszor, hogy a szökevényeket bizalmatlanul fogadták, amire

minden ok meg is volt. A késői császárkorban a perzsa határon állandóan perzsa szökevények és elfogott kémek vallomásaiból tájékozódik a római hadsereg a perzsák készülődéseiből. Viszont római szökevények éppen így tájékoztatják a perzsákat a római hadseregről. Maga Ammianus Marcellinus is elfog egy alkalommal egy katonát, aki aztán kihallgatásakor elmondja, hogy a lovasságnál szolgált és a büntetéstől való félelmében szökött át a perzsákhoz, akiknek számára most kémiszolgálatot végez. Ammianus és alvezére Ursicinus alaposan kikérdezik a kémet, minden szükséges adatot megszereznek tőle s aztán kivégeztetik.

Egy Antonius nevű római, aki előbb kereskedő volt, azután a mesopotámiai kormányzó mellett könyvelő, életének későbbi szakaszában pedig a testőrség tagja, feleségével, gyermekével és minden vagyonával átszökött a perzsákhoz és pedig azért, mert Rómában bizonyos pereskedések folyamán anyagiilag óriási veszteségeket szenvedett. Hogy gyanút ne keltsen, a Tigris-folyó mentén birtokot vásárolt. Ottani tartózkodása alatt mindenféle titkos úton rengeteg értékes adatot gyűjtött a perzsa birodalom minden részére vonatkozólag, feljegyezte a csapatok erejét, elhelyezkedését, a fegyver- és hadiszerkészleteket, megszerezte a mozgósítási terveket, úgyhogy elmondhatjuk róla, hogy egészen modern értelemben vett kémkedést folytatott. Anyagával azután jelentkezett Ursicinus római parancsnoknál. Ammianus Marcellinus mint érdekességet említi, hogy Antonius perzsa ruhában járt, fején tiarát viselt és perzsa módon köszöntötte a római hadvezért. Antonius esete azért is érdekes, mert benne a mai értelemben vett «telepedett kém» ókori típusát láthatjuk. Traianus háborúi idején történt, hogy Decebal dák király az egyik római törzstisztet, Longinust átcsábította magához ; a szökést úgy rendezték meg, mintha Longinus foglyul esett volna. Decebal aztán kifaggatta a római törzstisztet Traianus tervei felől. Longinus, sajnos, tartózkodás nélkül elárult mindent a dák királynak, árulása után azonban kétségbeesésében öngyilkosságot követett

Traianus mellszobra.

idején történt, hogy Decebal dák király az egyik római törzstisztet, Longinust átcsábította magához ; a szökést úgy rendezték meg, mintha Longinus foglyul esett volna. Decebal aztán kifaggatta a római törzstisztet Traianus tervei felől. Longinus, sajnos, tartózkodás nélkül elárult mindent a dák királynak, árulása után azonban kétségbeesésében öngyilkosságot követett

el. Cassius Dio beszéli, hogy mikor Marcus Aurelius császár háborút viselt a germánokkal, egy alkalommal maga elé vezetett egy germán fiút, hogy egyet s mást megtudjon tőle. A fiú hajlandónak is mutatkozott, azonban arra kérte a császárt, hogy mielőtt kikérdezné, előbb adasson rá meleg ruhát, mert nagyon fázik. Miután felöltöztették, természetesen tartózkodás nélkül elmondott mindent, amit tudott. Ebben az esetben nyilván az önkéntelen kémkedés egyik ókori változatát láthatjuk.

Az ókori hírszerzésben és kémkedésben rendkívül nagy szerepet játszott a vendégbaráti viszony. Az ókorban nem csupán egyes emberek, hanem államok és népek is kötöttek egymással vendégbarátságot, ami afféle életre-halálra szóló szerződés volt, hacsak szóbeli szerződés is. A vendégbarátok kötelesek voltak mindenben és mindenáron támogatni és segíteni egymást. Ennek következménye volt, hogy vendégbarátok még akkor sem tagadták meg egymástól a segítséget, ha esetleg államaik háborúba keveredtek egymással, de ezenfelül békében éppúgy mint háborúban, kimeríthetetlen forrása volt ez az intézmény a barátságos és feltűnés nélküli hírszerzésnek. Nem is kell részletes adatokkal igazolnunk, hogy milyen fontos szerepük volt a kémkedésben és hírszerzésben a kereskedőknek. Ezek az emberek állandóan úton voltak, gyanútlanul mozoghattak mindenütt, a világ minden népével érintkeztek, úgyhogy a legértékesebb hírszerzőknek bizonyultak, sőt arról is tudunk, hogy hivatásos kémek gyakran kereskedőknek öltöztek, hogy munkájukat zavartalanabban végezhessék. Mindazonáltal meg kell állapítanunk, hogy az eddig említett hírszerző- és kémszervek egyike sem pótolhatta a hivatásos hírszerző ügynökök és kémek munkáját. Éppen ezért, minden állam, mindig tartott titkos hírszerzőket, vagyis kémeket. Rómának minden idegen államban voltak kémei és Rómában is minden idegen állam tartott kémeket. Már a királyság korában voltak Rómának titkos megbízottai a sabinusoknál. Hannibal, mint ismételtelen említettük, különösen nagymestere volt a kémkedés irányításának, hiszen tudjuk, hogy a pun háború második felében magában Rómában, az ellenséges fővárosban fogják el kémeit. Emlékezetes Jugurthának az a mondanása, hogy «Rómában minden eladó». Fülöp makedon király, az ókor egyik legkiválóbb politikusa és hadvezére, a legnagyobb áldozatok árán tartott kémeket mindenütt, mert fontos érdeke fűződött hozzá, hogy egészen pontos értesüléseket szerezzen a punok és a rómaiak viszályának és háborújának minden mozzanatáról. Mithridates pontusi király pontosan tájékozva volt a római belpolitikai zavarokról és ellentétekről és adatszerűen tudjuk róla, hogy Itáliában, különösen pedig a samnitoknál fizetett ügynököket tartott. Philoipomen görög hadvezér kémei útján előre megszerzi a Görögországba küldött római helytartó titkos utasításait, mielőtt még a helytartó maga megérkezett volna. Perseus király, mint Liviustól tudjuk, elfogja és megöleti a kezére jutott római kémeket. Nyilvánvaló, hogy a hírszerzésnek ez a titkos módja a leg-

veszélyesebb, azonban az is kétségtelen, hogy minden időkből ez volt egyúttal a legeredményesebb is.

Rómában, különösen a császárság korában, rendkívül nagy arányokat öltött a belpolitikai titkos hírszolgálat és kémkedés, amelynek legfontosabb tényezői eleinte a rabszolgák, később pedig a gyakran nagy hatalomra és gazdagságra vergődött felszabadított rabszolgák voltak. Tudjuk, hogy a római polgár szabadon rendelkezett rabszolgájának életével és halálával és innen magyarázható a rabszolgák feltétlen hűsége uraik iránt, mert az uraknak joguk volt akár pusztán gyanú alapján is azonnal kivégeztetni szolgáikat. Ebből a helyzetből következik, hogy a rabszolgák uraik parancsát vakon teljesítették és éppen azért, mert a rengeteg rabszolga Rómában szabadon érintkezhetett egymással és észrevétlenül megtudhatott minden házban olyasmint, ami gazdáját is érdekelhette, a rabszolgák voltak a pletykák és hírek szinte hivatásos hordozói. Abban az időben, amikor különösen a felszabadított rabszolgák egyre jobban gazdagodtak és nagyobb hatalomhoz jutottak, politikai befolyásuk is egyre nőtt. Már a császárság első századában ők az urai az udvarnak, a gyenge Claudius császárt úgyszólván hatalmukban tartják. Elfoglalják a legfontosabb udvari hivatalokat és bizalmi állásokat. Egy Pallas, egy Narcissus, egy Icelus, valóságos történelmi nevet szerzett azzal, hogy úgyszólván a császár helyett uralkodott és a belpolitikai intrikák minden szálát kezében tartotta, sőt belpolitikai üzelmeivel gyakran a külpolitikai és katonai eseményeket is befolyásolta.

Claudius császár. (Róma, Vatikán.)

Nem kevésbé fontos szerepük volt a belpolitikai kémkedésben és hírszolgálatban a császárok asszonyainak. Egy Agrippina, egy Messalina híres volt arról, hogy micsoda zavarokat és bonyodalmakat tudott okozni. Rajtuk kívül azonban valósággal elárasztották az udvart a színészek, színésznők,

táncosok, varázslók, bűvészek és nagyvilági nők. És nem csodálatos, hogy ebben a környezetben a császári testőrség, — amely a késői császárkorban a birodalom egyetlen komoly katonai tényezője volt — ugyancsak elvesztette az erkölcsi talajt lábai alól. Így végeredményben elmondhatjuk, hogy az udvar rothadása, a belpolitikai intrikák, a hálózobai kémkedések, nem egyszer a katonaság lázadásában, a császárok meggyilkolásában és új császárok trónraemelésében robbantak ki. Ez a rendszer sokkal tovább élt, mint a régi és századokon át bevált római intézmények; élt még a bizánci császárok korában is, és mint valamikor Rómát, úgy Bizáncot is sikerült tönkretennie. Ezek az erkölcsileg gyenge vagy egészen romlott férfiak és nők lelkiismeretlenül kereskedtek a hírekkel, gyakran a pletykákkal, valóssággal üzletszerűen közvetítették a jelentéseket, és talán valamennyien megegyeztek abban, hogy éppen a császár volt az utolsó ember, akinek bármit is szabad volt megtudnia. Óriási összegek cseréltek gazdát egy-egy értékes hír fejében és innen érthető, hogy a romlott császárkornak ezek a felkapaszkodottjai óriási vagyonokat tudtak gyűjteni. Pallas, Nero kegyence, száz millió dénáriust hagyott maga után, mikor a császár kivégeztette; Narcissus, Claudius császár kegyence, akinek városok és királyok hódoltak, ugyanilyen dúsgazdag ember volt. A római császároknak az volt a végzetük, hogy vakon hittek ezeknek az önző embereknek és soha senkitől semmiféle tárgyban az igazságot nem tudhatták meg. A császári palotában anya és fiú sem beszélgethetett egymással a nélkül, hogy a következő félórában ne ismerte volna mindenki, akit érdekelt, beszélgetésük tartalmát. A császár fülébe csak a kegyencek hízelgése jutott, vagy pedig néhány hamis jelentés, amit külön az ő számára készítettek.

Az a rendszer, amely kegyencekkel és kegyencnőkkel dolgozott, természetesen előbb-utóbb okvetlenül olyan belpolitikai zavarokhoz vezetett, amelyek végső fokon magát a birodalmat ásták alá. A császárkorban mindvégig különösen nagy szerepük volt a nőknek az események irányításában, és ezt a hatalmas befolyásukat legtöbbször nem a birodalom és a dinasztia érdekében, hanem pillanatnyi önző érdekekből használták fel. A köztársaság korában is tevékenykedtek már nők a hírszerzőszolgálatban, hiszen Cicero maga mondja, hogy híreit és értesüléseit gyakran az előkelő vagy a félvilági nők fogadótermeiben szerezte. Leveleiben gyakran találunk olyan utasításokat barátaihoz, amelyekben igyekeznek rávenni őket, hogy egy-egy nő révén szerezzenek bizonyos dolgokról értesüléseket. Végeredményben a Catilina-féle összeesküvés leleplezése is női kémkedésnek köszönhető, mert Cicero egyik nő-besúgójától tudta meg, hogy az allobroxok követeinél kompromittáló levelek vannak.

Nem hiányzott az ókori Rómában a politikai titkos rendőrség sem, amelynek természetesen nem volt olyan szervezete, mint a mai politikai rendőrségnek, azonban viszonylagos fejlettségét néhány ókori adat eléggé

világosan mutatja. A politikai kémkedésben körülbelül ugyanazok a közegek működtek közre, mint a külföldi kémszolgálatban: barátok és ismerősök, vendégbarátok, fogságból elbocsátott tisztek, ügyesen kikérdezett legénységi személyek, vagy más közvetítők, árulók és szökevények. De már a polgárháborúk idején mindenütt feltűnnek a hivatásos kémek és ügynökök. Rómában is, a tartományokban is, a katonai táborokban is. Már az ókorban is szokásuk volt, különösen a politikai kémeknek, hogy ha bajba kerültek, azzal próbálták igazolni magukat, hogy az ellenségnek csak jelentéktelen híreket szolgáltattak, míg ellenben az ellen-

ségnél értékes ellenkémkedést folytatnak. Antonius, mint Appianos írja, a saját táborában sem érezte nyugton magát; nagyon jól tudta, hogy Octavianus kémei nyüzsögnek körülötte, többnyire kereskedőknek öltözve, akik névtelen röplapokkal és minden egyéb eszközzel lázították katonáit; panaszkodik, hogy semmit sem tud tenni ellenük, bár ismételtten megtizedelte már a kereskedőket és markotányosokat. Már a köztársasági időkből is tudomásunk van róla, hogy minden kiválóbb politikus tartott ügynököket és magán-detektíveket; Caesarnak is voltak titkos rendőrei Rómában, akik őt az ottani eseményekről értesítették. Cicero ügynökei és ügynöknői minden-hova befurakodtak. A tartományokban rendszerint az állami adók és javadalmak bérlői teljesítették hírszerző- és kémszolgálatot. Cicero mondja, hogy a vidéki városokban még a falaknak is füleik vannak.

Ezenfelül nagyon elburjázott Rómában az önkéntes feljelentés rendszere is, annál inkább, mert a feljelentők rendszerint nagy jutalmakat kaptak. A feljelentők fajzata leginkább a köztársaság végén szaporodott el Rómában és a kegyetlen proskripciók nagyobbrészt az ő rovásukra írandók. Voltak köztük olyanok is, akik iparszerűen űzték ezt az aljas foglalkozást, s maga Cicero is tartott ilyeneket; ilyen volt egy bizonyos Vettius, aki mindenáron Caesar ellen igyekezett adatokat gyűjteni. A politikai titkos rendőrség tulajdonképpen ezekből a feljelentőkből fejlődött ki. Rendszeres szervezése a császárkor kezdetére esik. Octavianus (Augustus császár), mikor hatalomra került, a titkos hírszerzés

Augustus császár.

minden eszközét felhasználta. Ő tette meg először, hogy gyanús személyeket feltűnés nélkül megfigyeltetett, sőt feltűnés nélkül el is távolítottatott Rómából. Utódai továbbfejlesztették ezt a rendszert és már a Kr. u. első század közepén az egész császári család a titkos rendőrség felügyelete alatt állt; ez a rendőrség szabályszerű naplót vezetett, nem egyszer azonban a császár ellenfeleit is készségesen kiszolgált. A császári titkos rendőrség igen kitűnően működött; mint az egykorú írók mondják: ezer szeme és ezer füle volt; Róma olyan város, mondja az egyik író, amely csupa szem és fül és még azt is észreveszi és meghallja, ami nincs. Maga Hadrianus császár, egyike a legkiválóbb uralkodóknak, szintén tartott titkos ügynököket barátainak házában és asztalára, mint már az előbbi császárok asztalára is, naponta tucatjával kerültek a titkos jelentések. Érdekes, hogy a titkos rendőrség szervezetébe már kezdettől fogva belevontak katonai személyeket is, lovagokat, tiszteket, altiszteket, sőt közkatonákat is. A császári futárok nemcsak futárszolgálatot végeztek, hanem egyúttal hírszerzőszolgálatot is, sőt mindenütt úgy emlegették őket, mint kémeket. Magától értetődik, hogy a rendszer elburjánzása maga után vonta azt a helyzetet, hogy a kémeket is kikémlték, úgyhogy a titkos jelentéseknek valósággal kibogozhatatlan rendszere keletkezett, különösen a császárság késői korában.

Végül röviden össze kell foglalnunk mintegy egységes képbe mindazt, amit a katonai hírszerzés és kémkedés tárgyában eddig adatszerűen előadtunk. Mint említettük, a római katonai kémkedés tekintetében az ókori források meglehetősen bőséges adatokkal szolgálnak. Ennek a katonai és katonapolitikai hírszerzőszolgálatnak mintegy szerves kiegészítő része a külpolitikai és belpolitikai szolgálat. Ezeknek a szolgálatoknak általában ugyanazok a szervei: szövetséges és barátságos népek, vendégbarátok, követségek, szökevények, száműzöttek, túsok, elfogott levelezések, hivatásos ügynökök és kémek, kereskedők, letelepedett kémek, a táborral együtt járó kereskedők és markotányosok. Mint említettük, különösen ez utóbbiak voltak sokszor rendkívül kellemetlenek a hadvezetőségnek. Scipio Numantiában azzal kezdte munkáját, hogy a markotányosokat, a kéteshírű nőket és a jósokat kikergette a táborból. Mivel a kémkedésnek az a módja, hogy markotányosnak öltözve beférkőzik a kém az ellenség táborába, egyike volt a legeredményesebbeknek. Octavianus markotányosoknak öltöztette ügynökeit és kémeit, akik ilyen alakban könnyen beférkőztek Antonius táborába, hogy ott a katonákat lázítsák. Ismételten említettük, hogy a rómaiak ellenfelei között Hannibal volt a legnagyobb mestere a katonai és politikai kémkedésnek és ezzel egyúttal tanító-mestere lett kitűnő római ellenfelének, Scipio Africanusnak. Külön ki kell emelnünk a hírszerzőszolgálat terén a rabszolgákat, akik a csapatokat a táborban is meglehetősen nagy számban követték, valamint azokat a rabszolgákat, akik az ostromlott várakban bentrekedtek. Az ilyen rabszolgákat annál könnyebb volt árulásra csábítani, mert ha a vár szorongatott helyzetbe került, akkor a

nélkülözés elsősorban őket érte. Ha éhínség tört ki a várban, nekik kellett elsősorban éhezniök, ilyenkor azonban még szorosabb őrizet alatt is tartották őket, nehogy éhségükben átszökjenek az ellenséghez és ha egyébről nem is, de a bekövetkezett éhínségről mindenesetre értesítsék. Ezért van az, hogy az ókori íróknál sűrűn találkozunk olyan adatokkal, amelyek tanúsítják, hogy az ostromlott várakban legkönnyebben a rabszolgák voltak kaphatók áruhársra. A polgárháborúk idején a hírközlés egyik sajátos módja volt, hogy alvezérek vagy törzstisztek, akik hol az egyik párt, hol a másik párt részén harcoltak, megbízásokat vállaltak, mivel jártasak voltak a másik párt viszonyaiban és e megbízatás elvégzése közben természetesen megfelelő híreket tudnak szerezni. Ugyancsak a polgárháborúk idején találkozunk az ellenséges frontokon álló katonák barátkozásának nyomaival is. Hannibal első győzelmei után a rómaiak elfogott szövetségeseit elbocsátja és az ő példáját követik a polgárháborúkban a vezérek, mikor jól bánnak elfogott ellenfeleikkel s közülük különösen az előkelőbbeket fel is használják bizalmas küldetésekben. Többnyire altisztek útján állandóan érintkezett ebben az időben a két párt hadserege egymással, a szenátussal és a vezérekkel. Megesik az is, hogy a csapatok a parancsnokok tudta nélkül érintkeznek és tárgyalnak egymással. Megtörténik, hogy a katonai jelvénytartók megszereznek valamilyen fontos hírt vagy parancsot és azt előbb tudatják a csapatokkal, mint a parancsnokkal. Ilyen visszaélések már a köztársaság idejében is mutatkoztak, és mint Livius említi, mindig rendkívül szigorú intézkedéseket vontak maguk után, mert ilyen módon könnyűszerrel elterjedhetett a táborban minden hamis hír és ezeknek a következménye esetleg a katonák elkedvetlenedése, vagy fegyelmetlensége is lehetett.

Tekintettel arra, hogy az ókorban nem voltak katonai térképek, a katonai hírszerzőszolgálatnak igen fontos ága volt a földrajzi hírszerzés. Már maga az ókor is nagy értéket és fontosságot tulajdonított ennek és a hadvezérek igen bőven jutalmazták azokat a szakértőket, akik katonai földrajzi tekintetben megfelelő felvilágosításokkal tudták őket ellátni. Hannibal átkelése az Alpokon nyilvánvalóan kitűnően vezetett katonai földrajzi felderítés eredménye. Plutarchos beszéli Nagy Sándorról, hogy már kora ifjúságában kifaggatta az atyja, Fülöp udvarában tartózkodó külföldi követeket azok felől az utak felől, amelyek a perzsa fővárosba vezetnek. Az ókorban a földrajzi hírszerzés legfontosabb szervei és forrásai a szövetséges és barátságos államok, törzsek és fejedelmek; ókori íróktól tudjuk, hogy Hannibal átkelését az Alpokon a két Gallia lakosai nagyban elősegítették. Ugyancsak a galloktól szerzett értesüléseket a Róma felé irányuló úthálózat felől. Appianos mondja, hogy Brutus seregének Rhaskuporis trák törzsfő mutatta az utat Makedoniában a philippii csata előtt. Különösen kifogástalanul végezte a katonai földrajzi felderítést Caesar; Britanniára vonatkozó értesítéseit kereskedőktől szerezte, azonban óvatos volt és egyik törzstiszteje, Volusenus vezeté-

sével expedíciót küldött előre, hogy az személyes kutatásával állapítsa meg az adatok helyességét. Caesarnak a galliai háborúról írt könyve tanúsítja, hogy ezt a katonai földrajzi felderítést mindig a leggondosabban elvégezte. Ezen a réven maradt ránk Caesar tollából az ókori Germánia és Gallia tökéletes és érdekes leírása.

Azonban ennek a katonai földrajzi felderítésnek legfontosabb szerve a vezető, a kalauz, aki alaposan ismeri a vidéket. Az a körülmény, hogy a pun háborúk idején Hasdrubal hat lovassal jelentést tudott küldeni Hannibálnak, végig az egész itáliai félszigeten, mikor Róma északon és délen is háborúban volt és hadsereget tartott, arra mutat, hogy kellett evvel a kis csapattal olyan vezetőknek menniök, akik alaposan ismerték az utakat. A hat lovas majdnem céljához ért, csak az utolsó pillanatban sikerült a rómaiaknak kézrekeríteni őket. Hasdrubal két numidiai lovast küldött evvel a fontos üzenettel és mel-léjük négy galliai lovas útikalauzt adott kísérelül és csak így érhető, hogy akadálytalanul végig tudtak lovagolni majdnem egész Itálián. A rómaiak ilyen útikalauzokat adtak Fülöp király követei mellé, akik tulajdonképpen eltévedtek, mert nem Rómába, hanem Hannibalhoz igyekeztek. A Fülöp elleni háborúban Titus Quinctius római konzul kényszerít két görög fejedelmet, hogy csapataival együtt vezessék őt a kívánt irányban. Ammianus Marcellinus perzsa területen a corduenei helytartótól kap útikalauzokat. Ez a perzsa satrapa fiatal korában a rómaiak túsza volt és éppen ezért barátságosan és ügyesen kalauzolja Ammianust, felvezeti egy magas sziklagerincre, ahonnan 50 mérföldnyi körzetben áttekintheti az egész vidéket, megfigyelheti a perzsa csapatokat és magát a királyt és kíséretét is.

Ellenséges földön, a harcmozdulatok közben is, szüksége van a hadseregnek útmutatókra és erre a célra az ókorban rendszerint odavaló embereket, leginkább pásztorokat és vadászokat alkalmaztak. Minthogy ezek az emberek nem voltak teljesen megbízhatók, nem egyszer megkötözve vitték őket magukkal és így mutattatták maguknak az utat. Az ilyen útmutatók Hasdrubalt a Metaurus-folyónál tévutakra vezették. A rómaiak egy ízben Appianos tanúsága szerint szántsándékkal áruló útikalauzokat adtak a teutonok mellé. Az ilyen útikalauzok sorsa rendkívül bizonytalan volt, mert nem is kellett hozzá rosszindulat, hanem csak az útikalauz tévedése vagy félreértése, és máris az életével fizetett, mint az a kalauz, akit Hannibal Casilinumnál keresztre feszített. Már az ókorban is szokásos volt, hogy útközet előtt, különösen veszélyes helyzetben, maga a parancsnok személyesen megy földrajzi felderítésre tisztek kíséretében, esetleg álöltözetben. Megteszi az ilyen titkos utakat olyankor is, amikor csapatainak hangulatát akarja kikémlelni. Mintaszerű volt Hasdrubal személyes felderítése a Metaurusnál, bár ránézve, mint Livius írja, éppen a felderítés alapossága vált végzetessé, főképp a kalauzok miatt, akik szántsándékkal tévedésbe ejtették. Személyes felderítést gyakran végeznek az alvezérek is, törzstisztek, tisztek és altisztek. Különösen fontos volt az ókorban, mint ma is, az utak biztosítása; ennek

elmulasztása gyakran végzetes következményeket okozott; a lovasság, főleg a lovasjárőrök feladata volt a saját csapatmozdulatok eltakarása, végül pedig ezen a területen is fontos szerepük volt a válogatott hírszerzőknek és kémeknek, már tudniillik ezek közül azoknak, akik az ilyen célokra alkalmazottak voltak. A hivatásos útmutatás mellett természetesen a kémek minden fajtája foglalkozott az ellenség földjének és helyzetének bizonyos szempontokból való kikémlelésével; azonban ezeket a kémjelentéseket Livius tanúsága szerint felhasználás előtt mindig alaposan megvizsgálták, egymással gondosan összehasonlították, gyakran a haditanácsban is megbeszélték, sőt nem egyszer magukat a kémeket és kalauzokat is összehívták, hogy megbeszéljék velük az egymástól eltérő adatokat. Nem egyszer megtörténik, hogy a leggondosabb felderítés is csődöt mond vagy eredménytelen marad. Ilyen esetekben minden rendelkezésre álló eszközt felhasználnak: foglyokat és szökevényeket, akiknek a jelentéseit azonban kellő fenntartással fogadják, az ellenséges terület lakosait, a zsákmányolásra, takarmány- vagy élelmiszerszerzésre kiküldött ellenséges katonákat, akiknek összefogdosására nem egyszer expedíciókat indítanak, a sebesült ellenséges katonákat, az ellenség fogságából megszökött saját csapatbelieket és végül az árulókat. Ismételten említettük, hogy a kiváló ókori hadvezérek különösen a foglyok és szökevények híreit mindig a legnagyobb óvatossággal fogadták.

A kémelhárítás éppen olyan szervezetten és nagy arányokban működött az ókorban, mint maga a kémkedés szervezete és mégis nem egyszer érték magát Rómát is e tekintetben meglepetések. Nem egy mód volt rá, hogy a kémek és hírszerzők a legszorosabb záron keresztül is eljuttassák híreiket illetékes helyekre. Totilas gót hadvezérnek sikerült a teljesen zárt és védett Rómába bejuttatni kiáltványait és a falakon kiszegtetni. Mint említettük, használtak postagalambokat, eljuttattak leveleket nyílakra vagy dárdákra kötve, katonák karján, tömlőkben, esetleg parittyagolyókra kötözve, nem egyszer pedig hajítógépekből az ostromlott várba lőtt golyókon juttattak be levelet. Az ilyenféle érintkezést megkönnyítették bizonyos jelek is, amelyeket rendszerint előre megbeszéltek. Mint az alább közlendő kémtörténetekből kiderül, ellenséges kémek még a táborba is be

Megbilincselte dáki hadifogoly.

tudtak jutni, holott az ókori írók tanúsága szerint a táborban szigorú volt az őrszolgálat és az őrszemek valóságos gyűrűje vette körül. Voltak olyan esetek is, amikor kémek leleplezése céljából próbariadókat tartottak.

Az ókori hadvezetésben pontosan szabályozva volt az a szolgálati út, amelyen a parancsok, utasítások és közlemények a legénységhez eljutottak. Olyanokkal, akik a fegyelem ellenére hallgatództak, fecsegték, vagy a parancsnokok szándékait, rendelkezéseit bírálgatták vagy megsértették, igen szigorúan bántak el. A kémelhárítás szervezetének szolgálatában állottak azok az állandóan vezetett jegyzékek, amelyeken pontosan feltüntették a legénység létszámát, valamint azok az intézmények, amelyek a katonák elszállásolását és a hadielszámolásokat szabályozták. Mindezekért a törzstisztek, az alantas tisztek és altisztek felelősek voltak és jelentést tettek a parancsnoknak akkor is, ha az nem tartózkodott a csapatoknál.

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy bár a technika az ókor óta eltelt ezredévek alatt jelentős haladásokat tett, a katonai hírszerzés és kémkedés körülbelül a XIX. század közepéig az ókortól fogva nem ment át jelentékeny változásokon.

III.

Adatok az ókori kémkedés történetéhez.

Egész kötetet tölthetnénk meg az ókori kémkedésnek legalább 5000 évre visszanyúló történetével, ha mindazt meg akarnók írni, amit a különféle források erre vonatkozóan fenntartottak számunkra. Itt azonban csak egyes adatok felsorolására szorítkozunk, mert csupán az a szándékunk, hogy fel-tüntessük a kémiszolgálatnak már a legrégebb történeti időkben is kimutat-ható gyakorlatát.

Ha a Földközi-tenger medencéje körül alakult legrégebb kultúrállamokat vesszük számításba, akkor Egyiptom, Assyria és Babylon azok, ahol a teljesen megállapodott államszervezet, a hozzávaló katonai védőerővel együtt, a szomszédállamok és az onnan besurrant gyanús elemek szemmeltartását fel-tételezte. De — bár kívül esik a Földközi-tenger medencéjén — nem szabad kihagynunk a sorból Perzsiát sem, azoknál a szoros kapcsolatoknál fogva, amelyek ezt az országot politikai, katonai és művelődési téren, a tőle nyugatra eső államokhoz fűzték.

A kémiszolgálat különösen életbevágó volt Egyiptomban, úgyszintén Assyriában és Babylonban is, mert ezeknek a birodalmaknak csak kis részben voltak könnyen megfigyelhető és jól védhető természetes határaik, így tehát meglepetés könnyen érhette őket.

Ezenkívül Egyiptom sokáig nem volt egységes állam. Számos apró alkotó-részből előbb két ország: Alsó- és Felső-Egyiptom alakult, míg végre Mena fáraónak, pontosan meg nem határozható időben, sikerült ezt a két ellen-

lábast közös uralom alatt — ma azt mondanók, hogy perszonálúnió alakjában — egyesítenie.

Miután a hikszoszokat elűzték, Egyiptom mindinkább katonai állammá vált; katonai hatalmának csúcspontját a Kr. e. 1300. év után a Rhamses dinasztia első királyai alatt érte el. Ebben az időben az egyiptomi hadsereget külföldi zsoldosokkal erősítették meg és a fáraónak módjában volt több száz ezer főnyi hadseregével bárhol háborút viselni óriási birodalmának határain, amelyek egészen az Euphratesig terjedtek. Mint Kerchnawe, a kitűnő hadtudományi író írja, természetesnek kell tartanunk, hogy az ilyen nagyszabású hadseregek hadműveleteit gondosan elő kellett készíteni. A fáraók csakugyan

Megkötözött hadifoglyok a fáraó előtt. (Kr. e. 2550.)

ebben az időben már rendszeresen gondoskodnak arról, hogy kielégítő módon kikémleljék az ellenség országát és híreket szerezzenek annak hadereje felől. Ez a feladat a királyi útikalauzoknak, az úgynevezett moharoknak jutott. Az volt a feladatuk, hogy a hadműveletek színterét részben személyesen, mindenféle álöltözetben, részben pedig kémeik útján minden tekintetben felderítsék, úgyhogy a hadvezetőség teljesen biztos adatok alapján készíthesse elő a hadműveleteket. Mikor aztán a háború megindult, az lett a feladatuk, hogy a sereget vezessék azokon a terepeken, amelyeket már előzőleg alaposan megismertek. A moharok hivatala egyike volt a legfontosabb katonai intézményeknek és abban az időben működése nagyjában és egészében megfelelt a mai vezérkarok nyilvántartó irodáinak. Magától értetődik, hogy az ilyen minden titokba beavatott személyeknek a legtöbb alkalmuk volt arra is, hogy árulásokat kövessenek el. Még a Rhamses-dinasztia előtt történt,

mint az egyiptomi évkönyvek beszélik, hogy III. Thutmosis király egyik moharjának, Thute-nek sikerült 200 nehézfegyverzetű egyiptomi katonát liszteszsákokba varrva, teherárúként elszállítani Jaffába, amelyet az egyiptomiak akkoriban meg akartak hódítani. Ez a kétszáz válogatott harcos éjjel felvágta a zsákjait, rajtaütött a kapuk őrein, a kapukat megnyitotta, mire a fáráo serege elfoglalta a várost. Ugyanebben a hadjáratban a király szövetségesei panaszkodnak, hogy mikor Megido ellen támadást intéztek, az ő hadműveleteik részére kijelölt területet előzetesen nem derítették fel kellőképpen, úgyhogy nem tudtak zárt oszlopokban haladni, nem tudták magukkal vinni a harci kocsikat, hanem csak egyesével mehettek át a szűk hegyi utakon, holott a kalauzok azt jelentették, hogy az út egész hadseregek számára járható.

A királyi útikalauzok, a moharok, még fontosabb szerephez jutnak a Rhamses-dinasztia idejében. II. Rhamses király, aki a Kr. e. XIV. században uralkodott, feltétlen bizalmával tüntette ki egyik legkitűnőbb moharját, akinek Paker volt a neve. Történt azonban, hogy ez a kalauz valami sérelem miatt halálos ellenségévé vált a királynak és ezentúl minden igyekezete arra irányult, hogy ártson neki és lehetőleg tönkregye. Mikor a Szíria ellen folytatott háborúban az Orontes partján Kadesnél ütközetre került a sor, Paker már az ellenségnek fizetett embere volt, és mint ilyen a király elé vezetett két ellenséges szökevényt, akik egészen hamis jelentést tettek a királynak, az ellenség és szövetségeseinek helyzetéről. A király a szökevények jelentései alapján állapította meg haditervét, és így történt, hogy mikor átkelt az Orontesen, váratlanul szemben találta magával az ellenség főerejét, amely a gyanútlanul menetelő egyiptomi seregre vetette magát. Hamarosan a király harcikocsija is veszélyes helyzetbe került, sőt egy ideig a király egyedül küzdött az ellenség sűrű tömegében. Azonban személyes vitézségével sikerült kimenekülnie a végső veszedelemből, egyik hű útikalauza rövidebb utakon a csata színhelyére hozta a gyalogságot, úgyhogy végül is az ütközet a király győzelmével végződött.

Ugyanennek a fáráónak idejében — Kr. e. 1335-ben — vándoroltak ki a zsidók Egyiptomból. Ottani tartózkodásuk alatt kémkedéssel is foglalkoztak, s amidőn honszerző útjukra indultak, kémeket küldöttek előre Palesztinába, még pedig állítólag tizenkettőt. Majd, Palesztinába érve, Józua is indított két kémét Siddimből Jerikóba. Ezek ott egy rosszhírű nő kegyeibe férkőztek, megvesztegették s végül rábírták, hogy honfitársait elárulja. De tudjuk azt is, hogy a zsidók történetéből jólismert Delila — Sámson kedvese — a filiszteusok kémje volt. A «Királyok könyve» pedig arról értesít, hogy Dávid, még mint trónkövetelő, igen nagy fontosságot tulajdonított a kém-szolgálatnak.

A perzsák történetére áttérve, meg kell említenünk Zopyrost, aki Babylon ostrománál kémkedett (Kr. e. 520 és 519) s akiről alább még szólunk. Kilenc év mulva pedig az Athénből elűzött s most hazája ellen fordult Hippias

működött, mint vezető és kém. Euboiá elfoglalásáig hozzá is szegődött a szerencse, de már Athént sehogyan se tudta a perzsák kezére játszani.

Egyébként ebben az időben a görögöknél nem lehetett nagyon jól meg-

Phoeníciai könnyű hírszerző-hajó. (Kr. e. VIII. sz.)

szervezve a kémiszolgálat. Erre abból lehet következtetnünk, hogy nem sokat törődtek az ellenség hozzájuk lopódzott kémeivel sem s különös jelenség, hogy, mint említettük, nem kisebb ember, mint Perikles (Kr. e. 493—429) honfitársainak javára írja azt, hogy nem félnek a kémektől.

Pedig éppen Görögországban sok alkalom lehetett a kémkedésre. Az egyes államok szüntelenül versengtek a főhatalomért, amely hol Athén, hol Spárta, hol Théba birtokába került. Azok az államok, amelyek háttérbe szorultak egy-egy ilyen hegemoniaváltozás alkalmával, minden eszközt és alkalmat megragadtak, hogy a főhatalmon levőt megbuktassák. Ilyenkor tehát tág tere nyílt a kémkedésnek, a vesztegetésnek s természetesen az árulásnak is.

Itt kell megemlítenünk, hogy a perzsa hadseregben, akár jószántukból, akár kényszerűségből szolgáló ázsiai görögök, gyakran teljesítettek hasznos kémszolgálatot európai honfitársaik javára. De voltak közöttük árulók is elegendő számmal, még pedig nem csupán az alsóbb néprétegek fiai, hanem a főrangúak között is, akik vagy pénzvágtyból, vagy azért, mert az ellenségnél jobban és gyorsabban véltek érvényesülhetni, elpártoltak hazájuktól.

Ilyenféle áruló volt Demaratos, Spárta elűzött királya is, mert Kr. e. 480-ban Xerxes oldalán tanácsadóként működött, de — úgy látszik — két-kulacsos lehetett, mert elhagyott hazájának is hírt adott Xerxes hadrakészüléséről, még pedig úgy, hogy egy írótabláról leszedte a viaszt s tudósítását ráírta a táblára, amelyet aztán újra bevont viasszal.

A kettős-kémek sorából való volt Perikles unokaöccse, a hírhedt Alkibiades is. Ez tudnillik hol Athén, hol Spárta oldalára állott s kétízben is keresett a perzsáknál menedéket.

A Kr. e. 480-ban vívott thermopylai ütközetről általában tudtuk, hogy egy Ephialtes nevű kém valami titkos úton vezette a perzsákat Leonidas kis seregének háta mögé. Más állítás szerint ez az Ephialtes költött alak s nem is volt reá szükség, mert a perzsák pártján levő thessaliaiak jól ismerték az Anopea ösvényt, amelyen a megkerülés történt. Ismét mások szerint Ephialtes mégis csak élt és áruló is volt, de Leonidas, az ellenségtől átszökött katonák útján, idejekorán értesült a készülő bajról.

Úgy látszik, hogy a görögök, a sok rossz tapasztalat ellenére, később se gondoskodtak megfelelő kémelhárításról. Ennek tulajdonítható, hogy II. Fülöp makedon király (Kr. e. 359—336), mielőtt Görögország meghódítására indult volna, könnyűszerrel megtudott mindent, amit tudni akart. Kémei mindegyiké befurakodtak, s ha másként nem boldogultak, a megvesztegetés jólismert módszeréhez folyamodtak.

Feltűnő jelenség, hogy Nagy Sándor Kr. e. 334-ben kezdődött hosszas háborúi alatt korántsem volt a kémkedésnek akkora fontossága, mint atyjának, Fülöpnek uralkodása idején.

A rómaiak már csak attól fogva úzték nagyobb mértékben és rendszeresen a katonai kémkedést, amikor a görögökkel és a punokkal közelebbi érintkezésbe jutottak. Különösen sokat tanultak a punoktól, akiknek kitűnően szervezett kémszolgálatuk volt. Annál nagyobb érdem, hogy Appius Claudius Kr. e. 261-ben ki tudta játszani a Siciliában mindenféle hemzsegő pun kémek éberségét. Gyorsan és észrevétlenül partraszállott csapataival s leverte II. Hiero syracusai fejedelmet.

A Kr. e. 218-tól 201-ig tartott második pun háborúban nagy veszélyben forgott Róma. Nagy ellenfelének, Hannibalnak, katonai lángelméje évekig ellensúlyozta Róma hatalmát s a háború sorsa csak nagysokára dőlt el az utóbbinak javára. Hannibal rendkívüli gondossággal készítette elő ezt a háborút. Ehhez hozzátartozott az is, hogy ügynökei és kémjei már évekkel előbb befészkeltek magukat az Appennin-félszigeten s mindenről kimerítő és pontos jelentéseket küldöttek Carthagóba. Hannibal vakmerő átkelése az Alpokon, majd az Appennin-hegységen, meg se történhetett volna az utak aprólékos szemrevétele nélkül, amiben, mint említettük, a punokkal szövetséges gallok is nagy segítséget nyújtottak.

Könnyebb dolga volt Hannibal testvéröccsének, Hasdrubalnak, amidőn Kr. e. 207-ben nagy sereggel sietett szorongatott helyzetbe jutott bátyja segítségére. Ő már ismert úton kelt át az Alpokon, de azután — vesztére — árulónak bizonyult vezetőket fogadott. Ezek őt az ellenség torkába vitték, úgyhogy Hasdrubal, a Metaurus mellett, Sena közelében vívott véres csatában — ha a forrásoknak hinni lehet — 56,000 emberével együtt elesett. Levágott fejét, amint már egy ízben említettük, másnap Hannibal táborába dobták a rómaiak.

Meg kell említenünk, hogy a pun hadvezérek nem bízták mindig magukat kémjeik és hírszerzőik jelentéseire, hanem maguk is meggyőződtek a dolgok valódi állásáról. Ezt a római hadvezérek is eltanulták tőlük.

Az áruló vagy hamis híreket hozó kémektől való félelem vitte reá a Kr. e. 87-től 63-ig Rómával háborúskodó Mithridates pontusi királyt, hogy sok (állítólag 26) idegen nyelvet tanult meg, hogy maga járhasson mindenféle hírszerző útra.

Az ókori kémkedés történetében igen érdekesek azok az esetek, amelyeket Polyenus és Frontinus hadtudományi műveiben találunk. Ezek közül néhányat előadunk itt, abból a célból, hogy ezzel is szemléltessük: mennyire azonosak voltak a kémkedés és hírszerzés régi módszerei a maiakkal.

Mikor egy ízben Pammenes kis seregét a nagyszámú ellenség már keményen szorongatta, az egyik szökevényt visszaküldte az ellenséges táborba, hogy kémelje ki a jelszót. Mint tudjuk, az ókorban a jelszó ismerése nem egyszer a helyzet és a győzelem kulcsa volt. A szökevény sikeresen visszajött, közölte az időközben megtudott jelszót, mire Pammenes az éj sötétjében megtámadta az ellenséget, az őreket levágta, behatolt a táborba és óriási zavart okozott, amelyben az ellenség hamarosan önmagával harcolt. Tudniillik az történt, hogy Pammenes katonái is az ellenség jelszavát hangoztatták és így az ellenség nem tudta megkülönböztetni saját katonáit Pammenes katonáitól. Egyébként a szökevényeknek abban az időben is éppoly fontos szerepük volt a hírszerzésben és kémkedésben, mint ma.

Egy másik szökevény történetét ugyancsak Polyenus beszéli el. Mikor Pompiskos egy várat ostromolt, amellyel sehogyan sem tudott boldogulni, egyik katonáját átküldte az ellenséghez, hogy ott mint szökevény jelentkezzen.

Az állítólagos szökevény a várban azt a mesét adta elő, hogy Pompiskos kénytelen hazamenni Arkadiába, mert honfitársai visszahívták. Mikor a városbeliek látták, hogy Pompiskos tábora csakugyan felkerekedik és elvonul,

azonnal kirohantak és fosztogatni kezdték a táborot. Pompiskos azonban, aki seregével csupán elrejtőzött, azonnal rájuk csapott, elvágta őket a várostól, megsemmisítette a sereget és elfoglalta a várost.

Memnon, görög hadvezér, mikor egyszer az ellenség nem akart nyílt csatába bocsátkozni, serege felét hátraküldte és csak másik felét hagyta az ellenséggel szemben. Ugyanakkor egyik katonáját mint szökevényt átküldte az ellenséghez, aki ott elmondta, hogy Memnon ellen csapatainak fele fellázadt. Mikor az ellenség látta, hogy Memnon tábora csakugyan feloszlott és ő maga a sereg egyik felével visszavonult, mert nyilván félt a lázadók támadásától, végre kivonult megerősített magaslati táborából, lement a síkságra, mire Memnon seregének két fele egyszerre kétoldalról támadt rá és megsemmisítette.

Mikor Darius perzsa király háborút indított a sakkosok ellen, ezeknek királyai, Sakesphares, Homarges és Thamyris tanácsot tartottak, hogy mitévők legyenek. Ekkor egyik lovászuk, Syrakes, felajánlotta nekik, hogy elpusztítja a perzsa hadsereget, ha gyermekei és utódaik

Római katonák barbár szökevényt hoznak a táborba. (Traianus-oszlop.)

számára házakat és megfelelő pénzt biztosítanak. Mikor a királyok ezt esküvel megígérték, Syrakés kivette kését, levágta orrát és füleit, irtózatosan megcsonkította más testrészeit is, azután pedig, mint szökevény átment Dariuszhoz és elpanaszolta neki, hogy íme így bántak vele a sakkosok királyai. Sebei oly szörnyűk voltak, hogy Dariusz hitt neki. Ekkor Syrakés megesküdött a szent tűzre és vízre, hogy a perzsák segítségével bosszút akar állni rajtuk. Elárulta, hogy a sakkosok a következő éjjel megindulnak; ha már most a perzsák rövidebb úton megelőzik őket, bekeríthetik és megsemmisíthetik seregüket; egyúttal ajánlkozott, hogy ő, aki mint lovász jól ismeri a vidéket, majd vezetni fogja a perzsa hadsereget. A perzsák hittek neki, el is indultak vele és ő ismeretlen vidéken hét nap és hét éjjel vezette már a perzsa sereget, amíg végre olyan pusztaságba érkezett vele, ahol sem víz, sem ennivaló nem volt. Ramosbates, Dariusz tábornoka ebben a helyzetben súlyos szemre-

Traianus császár felderítő úton. A császár baloldalt áll vezérkarával, kémleli a dák erődítményt; római katonák felgyujtják a dák házakat. (Traianus-oszlop.)

hányásokkal illetve, hogy ilyen sivatagba vezette és ilyen szerencsétlen helyzetbe hozta a nagy király seregét. Erre Syrakés ujjongani kezdett és tapsolt, és megvallotta, hogy azért tette ezt, mert meg akarta semmisíteni a perzsa sereget, hogy megmenthesse népét és íme, ez most bekövetkezett. A tábornok azonnal levágatta a szökevény fejét. Amennyiben Syrakésen múlt volna, a perzsa sereg csakugyan teljesen megsemmisül, azonban Polyenus elbeszéli, hogy Dariusz furcsa szertartásokat tartott, esőért imádkozott, mire csakugyan megeredt az eső, és így a perzsa hadsereg megmenekült, de ekkor már nem tudta utolérni a sakkosok seregét. A történet megnyugtató befejezése, hogy az önfeláldozó Syrakés gyermekei és utódai megkapták a kért jutalmat.

Hasonló ehhez az esethez Dariusz király egyik satrapájának, Zopyrosnak általánosan ismert története, amelyet számos ókori író fenntartott számunkra. Mikor Dariusz sokáig hiába ostromolta Babilont, egyik satrapája, Zopyros megcsonkította arcát, beszökött a városba és elpanaszolta, hogy íme ily

gyalázatosan bánt vele Darius. Ezért ő bosszút esküszik ellene és feljánlja szolgálatait. A babyloniak hittek neki és rábízták a város védelmét. Zopyros csak erre várt, mindjárt az első éjjel megnyitotta a kapukat, mire Darius könnyen elfoglalta a várost. A hagyomány szerint a város elfoglalása után Darius így kiáltott fel: «Azon az áron, hogy egy Zopyrost ilyen állapotban lássak, többé hűsz Babylon sem kellene nekem».

Mikor a karthagóiak észrevették, hogy Nagy Sándor sorra hódítja az országokat és már akkora a hatalma, hogy az ő afrikai birodalmukra is veszedelmet jelent, egyik kiváló és kemény polgárukat, Hamilcar Rhodinust színleg száműzetésbe kergették és titokban azt a megbízást adták neki, hogy menjen Nagy Sándor udvarába és igyekezzék a király barátságába férkőzni. Hamilcar Rhodinus terve tökéletesen sikerült, és mikor hosszú idő múlva szerencsésen hazaért, a karthagóiaknak pontos értesítéseket hozott a makedon király terveiről és szándékairól.

Fulvius Nobilior római tábornok egyízben Samniumból Lucaniába vezette seregét és az ellenség szökevényeitől megtudta, hogy ellenfele az utócsapatokat akarja megtámadni. Csapatai tudniillik úgy meneteltek, hogy az egyik erős hadosztály az élen haladt, mögötte mentek a poggyászkocsik és a csapatok és menetét a másik erős hadosztály zárta be. A szökevények értesítése alapján Fulvius Nobilior a két erős hadosztályt az élre rendelte és a poggyászcsapatokat állította be utócsapatnak. Az ellenség támadása csakugyan bekövetkezett, s mikor az ellenséges csapatok az utóvédre vetették magukat, Fulvius két erős hadosztályával közrefogta őket és megsemmisítette.

Azonban már az ókorban is tudták, hogy a szökevények szavának sem lehet teljes mértékben hitelt adni. Frontinus beszéli el a következő történetet: Mithridates pontusi király alattomos úton el akarta tenni láb alól nemes és kitűnő ellenfelét, Lucullus római tábornokot. Egyik hatalmas erejű emberét, Adathast álruhában átküldte Lucullus táborába, mint szökevényt, de az sehoggy sem tudta végrehajtani a merényletet, mert Lucullus óvatos volt és a szökevényt titokban őriztette, bár színleg elfogadta meghódolását és be is osztotta az egyik lovasszázadba. Adathas buzgó és kitűnő katonának bizonyult az ütközetekben és végül mindenki bizalmát megnyerte. Kileste tehát a kedvező alkalmat, amikor a tábor lenyugodott, az őrségek is megritkultak és a fővezéri sátor is könnyebben hozzáférhető volt. Lovait kicsempészte a tábor kapuján, hogy a merénylet után rögtön menekülhessen. Lucullus részéről ebben az időben már olyan bizalmat élvezett, hogy bármikor, bejelentés nélkül beléphetett sátrába. Ezen az éjszakán azonban Lucullus véletlenül lepihent, túlságosan kifáradt és sátra elé öröket állíttatott. Adathas azt mondta ugyan, hogy rendkívül fontos és sürgős hírral jön, de az örök nem akarták beengedni. Ő azonban tovább erőszakoskodott, úgyszólván végre már kezdett gyanússá válni a dolog; mikor észrevette, hogy helyzete veszélyesre fordult, kiszökött a táborból és dolgavégezetlenül visszavágtatott Mithriadeshez.

Hamilcar pun hadvezér több ízben tapasztalta, hogy gall segédcsapatái-

ból sokan átszöknek a rómaiakhoz, ahol mint szövetségeseket fogadják őket. Ekkor legmegbízhatóbb katonáit színleg mint szökevényeket átküldte, és mikor a rómaiak elébük mentek, a gallok megtámadták és levágták őket. Innen kezdve a rómaiak már az igazi szökevényeknek sem hittek.

Midőn Hanno, a Sziciliában működő karthagói hadsereg fővezére megtudta, hogy 4000 gall zsoldosa összeesküdött, hogy átszökik a rómaiakhoz, mert néhány havi zsoldjukat nem kapták meg, megígérte, hogy mulasztását bőkezűen jóvá fogja tenni. Fellépni nem mert ellenük, mert félt, hogy fellázadnak. A gallok hálásan fogadták az ígéretet, mire közölte velük, hogy hamarosan sokat ígérő zsákmányolásra küldi őket. Ugyanekkor azonban egyik hűséges hadbiztosát elküldte a római táborba Otacilius konzulhoz; a hadbiztos mint szökevény jelentkezett, azt hazudta, hogy sikkasztott és ezért kellett menekülnie és jelentette a konzulnak, hogy a következő éjjel könnyűszerrel elfoghat 4000 gall zsoldost, akik Hanno táborából zsákmányolásra mennek. Otacilius nem igen akart hinni a szökevénynek, de nem is akarta elszalasztani a kínálkozó jó alkalmat, tehát kisebb, de válogatott csapatot állított lesbe, ott ahol a gallok támadása várható volt. Hanno számítása bevált: két legyet ütött egy csapásra, mert mikor a gallok a római seregbe ütköztek, rátámadtak a rómaiakra, megtizedelték őket, azonban a válogatott római légionáriusok mind a 4000 gall zsoldost levágták.

Bár az ókorban az egyes uralkodók nem tartottak állandó követséget az idegen udvarokban, a követküldés mégis szokásos volt. Tudjuk, hogy ezek az alkalmi követek különösen Rómába a világ minden részéből özönlöttek, részben hogy meghódoljanak, részben, hogy szövetséget ajánljanak, részben — különösen a császárkorban — hogy ajándékaikat elvigyék a császárnak. A Rómában járó görög követeknek külön épületük volt a fővárosban, az úgynevezett Graecostasis; a többi követek számára is állami épület állt rendelkezésre (Villa Publica). Éppen azért, mert a követségek nem voltak állandók, egy-egy követi állás hosszú hetekig, néha hónapokig tartott, s ez az idő szinte csábította a külföldi követeket arra, hogy mindent megfigyeljenek és mindenféle értékes értesüléseket szerezzenek, gyakran nem csupán a maguk tapasztalatai, hanem fizetett besúgók és árulók jelentései alapján. A követek kémkedésének érdekes esetét beszéli el Polyenus. Mikor Memnon meg akarta támadni Leukont, a Bosporus uralkodóját, előbb tájékozódni akart a vidék lakosságának száma és Leukon hadiereje felől. Ezért a bizantioni Archibiadest háromsorevezős hajón elküldte Leuconhoz, hogy színleg baráti és szövetségi szerződésről tárgyaljon vele. Egyúttal pedig melléadta az olynthosi Ariszonikost, az akkori idők leghíresebb fuvolaművészt. Az volt a feladatuk, hogy a Bosporus partjain mindenütt kössenek ki, adjanak hangversenyeket, és mikor az egyes helyek lakossága összecsődül, állapítsák meg a városok és falvak lakosainak számát. Archibiades és társa a követség ürügye alatt kitűnően elvégezte feladatát.

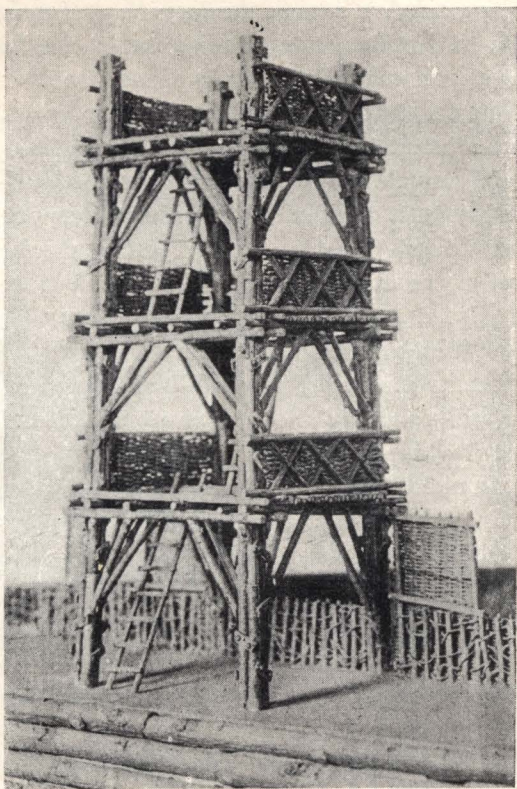
Mikor Caius Laelius követségbe ment Numidiába, Syphaxhoz, nagy-

számú kíséretet és sok szolgát vitt magával. Ezek azonban mind kémek voltak. Hosszú ideig tartózkodott a numidiai király udvarában és kitűnő értesüléseket szerzett. Történt azonban egyik alkalommal, hogy egyik hírszerző törzstisztjét, aki már többször megfordult Numidiában, Lucius Statorius, majdnem felismerték. Ekkor Laelius, hogy elterelje róla a gyanút, botjával jól elverte, mintha rabszolgája volna. Ezek után a követség színe alatt nyugodtan folytatta hírszerző munkáját. Egy ízben a követség éppen a numidák táborában tartózkodott és ez alkalommal a római kémek mindent alaposan szemügyre vettek. De Laelius még több alkalmat akart nekik adni értesülések gyűjtésére és ezért egyik lovukat szabadon eresztette. Most a római kémek, mintha a lovat hajszolnák, körüljárták az egész tábor, minden erődítést pontosan megnézték, s mikor Laeliusszal együtt visszatértek Scipio Africanus táborába, a római fővezér a szerzett értesülések alapján könnyen végzett az ellenséges hadsereggel. Ebben a tekintetben viszont a punok sem maradtak el a rómaiak mögött. Még a pun háború előtt követeket küldtek a karthagóiak Rómába, akik hosszú ideig ott tartózkodtak. Római tartózkodásuk ideje alatt állandóan küldték Karthagóba a kémjelentéseket, s mikor távoztak, maguk is értékes adatokat vittek haza. Főntebb említettük, hogy már a háború folyamán karthagói kémeket fogtak Rómában, aki azonban nem követség ürügye alatt tartózkodott a városban, hanem mint magánember.

Nemcsak a szökevények, hanem a foglyok is sokszor értékes adatokat szolgáltatottak. Caesar egy ízben elfogott egy vízhordó embert és attól megtudta, hogy ellenfelei, Afranius és Petreius, éjjel fel akarják szedni táborukat, hogy megszökjenek előle. Az értesülés alapján megelőzte őket, kihajtotta táborából az állatokat, a fegyverekkel és edényekkel nagy zajt csapott, mire az ellenség azt hitte, hogy Caesar távozik. Ebben a hiszemben ott is maradtak, és így Caesar elérte célját, s hamarosan ütközetre kényszerítette őket. Később kiderült, hogy a vízhordó ember Afraniusék egyik katonája volt. Marcus Cato egy ízben Hispaniában sehogy sem tudott értesülni az ellenség szándékairól. Kiküldött tehát 300 katonát azzal a megbízatással, hogy támadják meg az ellenség táborhelyét, fogjanak el legalább egy ellenséges katonát és hozzák épségben az ő táborába. A katonák csakugyan be is hoztak néhány foglyot, akikről Cato kellő módszerekkel mindent megtudott, amit tudni akart.

Nemcsak a szökevényeknek és foglyoknak volt nagy szerepük a hírszerzésben már az ókorban is, hanem az árulóknak is. A pun háború folyamán Claudius Marcellus római vezér nyomára jött, hogy Nolában az egyik tekintélyes polgár, Lucius Bantius, Hannibal bizalmi embere. Ez a Lucius Bantius azért vállalkozott Hannibal szolgálatára, mert mikor a cannaei csatában megsebesült, Hannibal gyógyíttatta, azután szabadonbocsátotta és hazaküldte Nolába. Marcellusnak, mint Frontinus beszéli, néhány komoly és jó szóval sikerült Bantiust Hannibaltól eltérítenie. Marcus Marcellus római hadvezér, mikor Syrakusa városát ostromolta, megvesztegette a védősereg egyik katonáját, Sosistratost. Az áruló elmondta neki, hogy a következő ünnepen egész

nap lakoma lesz, evés-ivás, multság és éjjel is igen gyenge lesz az őrség. Marcellus, mikor már úgy gondolta, hogy az egész város részegen alszik, megmászatta a falakat, leölte az őrséget, közben Sosistratos kinyitotta az egyik kaput és így sikerült Marcellusnak a várost elfoglalnia. Hannibal ugyancsak hasznot húzott az árulókból. Mikor Tarentumot ostromolta, amelyet Livius római tábornok védelmezett, Hannibal megvesztegette és árulásra bírta a tarentumi Cononeust. Utasította, hogy éjjelenként járjon ki a városból vadászni, mintha az ostromló punok miatt nappal nem mehetne. Valahányszor Cononeus kijött a városból, Hannibal ellátta vadászsákmánnyal, amit Cononeus minden alkalommal felajánlott Livius tábornoknak. Az áruló oly gyakran és oly rendszeresen járt ki a városból, hogy később már nem is figyelték, hogy hány emberrel megy ki és hányal jön vissza. Egyik éjjel aztán Hannibal vadászoknak öltöztetett pun katonákat adott Cononeus kísérői közé; a vadászok rengeteg zsákmányt vittek, az őrség nyugodtan beresztette őket, mire a pun katonák azonnal rávetették magukat az őrségre, levágták, a kaput kitárták, Hannibal egész seregével bevonult és fegyverei elől csak azok menekültek meg, akik idejében feljutottak a fellegvárba.

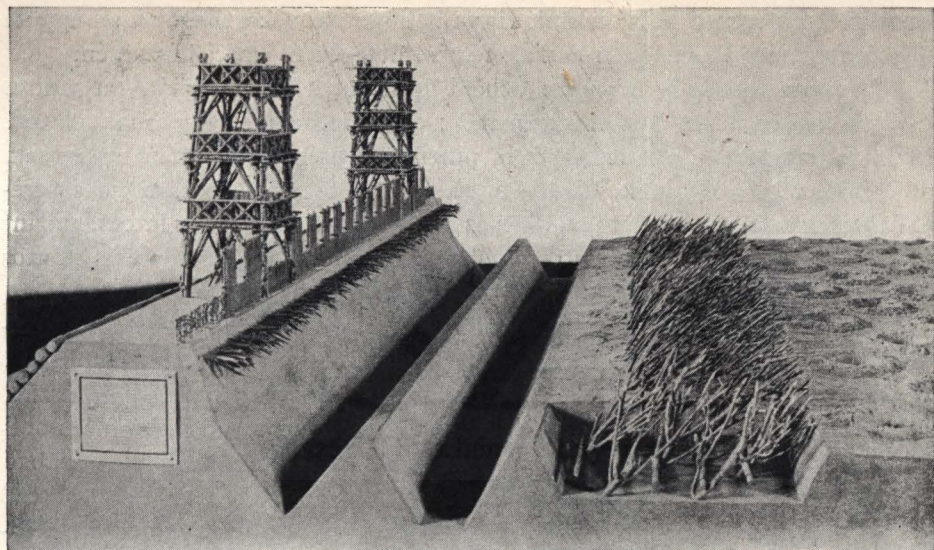
Caesar figyelőtornya Alesianál. (Modell.)

Ismételten említettük, hogy a kémkedés nem a modern idők találmánya, hanem már a legrégebb kortól fogva rendszeres eszköze volt a felderítésnek. A görög mondák tanúskodnak róla, hogy a trójai háború is kémkedéssel indult és kémkedéssel fejeződött be: tulajdonképpen kémkedés volt Páris trójai királyfi látogatása Spártában és kémkedés volt a görög Sinon esete. Ez volt az a görög, aki megcsönkította magát és egyedül ott maradt Trója falai alatt, a faló mellett, amely a válogatott görög harcosokat rejtette. Sinon hazug meséjével rávette a trójaiakat, hogy falaikat lebontsák és bevigyék a hatalmas faalkotmányt, amivel aztán városuk sorsát megpecsételték. A római mondákból tudjuk, hogy az etruszk háborúk során az egyik

római harcosnak sikerült bejutnia Porsenna táborába, azzal a céllal, hogy merényletet kövessen el a király ellen. És ha ebből a szempontból végigtekintենék a görögök és rómaiak háborús mondakincsén, a kémkedésnek még számos esetére bukkanhatnánk. Sokkal érdekesebbek azonban azok a kémkedési esetek, amelyekről történeti időkből van tudomásunk. Tudjuk, hogy az ókorban a kereskedők folytathatták legkényelmesebben a kémkedést és egészen meglepő Caesarnak az az adata, amelyben elmondja, hogy mikor Ariovistussal, a svévusok vezérével találkozott, megdöbbenéssel hallotta tőle, hogy minden római eseményről pontos értesülése van, éppen a kereskedők révén. Érdekes, hogy Caesar éppen ellenfelétől értesült akkor is, hogy Rómában igen erős párt alakult ellene, amely irigyli sikereit, sőt az életére is tör. Nem lehetetlen, hogy Ariovistust a kereskedők útján éppen Caesar ellenfelei értesítették mindenről, ami a nagy római hadvezérnek kellemetlen lehetett. Nyilvánvaló, hogy a hírszerzés és kémkedés már az ókorban is minden eszközt felhasznált céljai elérésére. Különösen Caesarnak nem volt szabad visszarettennie semmiféle eszköztől, mert igen nehéz körülmények közt, teljesen ismeretlen területen, Germániában és Galliában folytatta hódító hadműveleteit. Caesar után, mikor a birodalom kiterjedése egyre nagyobb arányokat öltött, már tervszerűen megszervezett hírszolgálati hálózat fonta át az egész birodalmat és jellemző, hogy Tiberius császár a Kr. u. első század elején már tiltakozik az ellen, hogy újra római katonákat áldozzanak a barbár területek megtartásáért, hanem utal arra, hogy ügynökökkel és pénzzel szítani kell az egyenetlenséget a különféle törzsek között, mert ez több hasznot hajt Rómának, mint a rengeteg pénzbe kerülő hadjáratok. Mikor az ókori kémkedés történetéről beszélünk, sohasem szabad megfélemlenünk arról, hogy a szervezett hírszolgálat értékét már a makedon királyok felismerték; erre vonatkozólag igen jellemző az a mondás, amely Fülöp makedon királytól származik: «Egy arannyal megrakott szamar könnyebben elfoglalja a legjobban megerősített várat is, mint a legvitézebb hadsereg».

Ezek után a katonai kémkedésnek néhány érdekes ókori esetét fogjuk még felsorolni. Nem lehetetlen, hogy lesznek köztük olyanok, amelyek bizonyos tekintetben emlékeztetnek már előadott kémesetekre, azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az ókori kémkedés egyszerűbb módszerei mellett cseppet sem csodálatos, ha egyes esetek néha hajszálnyira hasonlítanak egymáshoz. A már többször említett Polyenus jegyzi fel Pompiskos arkádiai hadvezérről, hogy valahányszor táborba szállt, a táborhoz vezető utakon át árkokat ásott, vagy sáncokat hányatott és mindig új utakat csináltatott. Ennek az intézkedésének az volt a célja, hogy az ellenség kémei, akik éjjel a tábor meg akarták közelíteni, beleessenek az árkokba és ne találják meg az új utakat. Így védekezett a kémkedés és a rajtaütés ellen. Ugyancsak a kémek ellen irányult az az intézkedése is, amellyel titokban parancsot adott katonáinak, hogy minden parancsát és jelzését az ellenkező értelem-

ben vegyék, nehogy az ellenség kémei parancsainak igazi értelméről értesüljenek. Ez az intézkedés az ókorban egyáltalán nem feltűnő, ha meggondoljuk, hogy az ellenséges táborok meglehetősen kis távolságra voltak egymástól. Pompiskos egy ízben várat ostromolt, amelyet szoros zár alá vett. Csak egy ponton hagyta szabadon a várfalat és zsákmányoló katonáinak kiadta a parancsot, hogy a falnak azt a pontját kerüljék el. Számítása bevált. Mikor az ellenség élelmiszerei fogytán voltak, katonái kimerészkedtek a várból, hogy eleséget szerezzenek. Mikor aztán Pompiskos kémei jelentették, hogy a helyőrség tekintélyes része a falakon kívül van, megtámadta és megsemmisítette őket. Ugyancsak az ő intézkedése volt, hogy táborát rendszerint domb-

Caesar sáncai és árkai Alesia előtt. (Modell.)

tetőn állíttatta fel, azután az utakat megsemmisítette és csak kevés utat hagyott a táborhoz, a katonáknak pedig megparancsolta, hogy csak az utakon közlekedjenek. Minthogy ezeken az utakon állandóan az ő katonái jártak, az ellenség kémei, hogy fel ne fedezzék őket, kénytelenek voltak a domboldal más helyein hozzáférkőzni a táborhoz, ahol aztán könnyen összefogdosták őket. Egészen a modern hírszerzés és kémkedés szellemére vall Pompiskosnak az az intézkedése, hogy mindig olyanokat küldött ki kémkedni, akik nem ismerték egymást, azért, hogy ne beszélhessenek össze és ne hozhassanak hamis híreket. Azt is megtiltotta nekik, hogy a táborban a katonákkal beszélgessenek, nehogy valaki bármi okból elárulja az ellenségnek, hogy a kémek a táborba érkeztek. A modern kémrendszer ugyancsak azt az elvet vallja, hogy az egy célért és egy szolgálatban működő kémeknek nem szabad ismerniök egymást.

Theognis athéni hadvezérről beszéli Polyaeus, hogy egy ízben gyanúja

támadt, hogy kémek tartózkodnak táborában. Öröket állított tehát a tábor-sánc köré és kiadta a parancsot, hogy minden katona fogja kézbe fegyvereit és álljon fel a helyén. Így aztán könnyűszerrel rájött, hogy azok, akik fegyvertelenül maradtak és félelmükben menekülni akartak, kémek voltak.

Midőn Scipio katonái egy ízben három karthagói kémeket fogtak, Scipio nem bánt velük a római törvény szerint, amely azt parancsolta, hogy a tettenkapott kémeket ki kell végezni, hanem körülvezettette őket táborában. Miután a kémek végignézték, hogy a római katonák nyilaznak, dárdát vetnek, gyakorlatoznak, sportolnak, fegyvereiket javítják, Scipio újra maga elé vezettette őket, jó ebédet adatott nekik és aztán így szólt hozzájuk: «Menjetekek és jelentésétekek annak, aki ideküldött benneteket, hogy mit láttatok». A kémek a látottakról hűségesen beszámoltak Hannibálnak, aki a karthagóiakkal együtt mélységesen megdöbbsent a rómaiak felkészültségén és harci készségén.

Frontinus beszéli, hogy az athéni Iphikrates kémei útján megtudta, hogy az ellenség mikor tart ebédszünetet; ezért katonáinak korábban adatott ebédet és megtámadta a leszerelt és pihenő ellenséget. Azonban utána sem adott szünetet katonáinak, hanem egészen estig fegyverben tartotta a sereget és mikor az ellenség végre evéshez és a sebesültek ápolásához látott, megint megtámadta és győzelmet aratott fölötte. Győzelmét kétségtelenül a pontos hírszerzésnek köszönhetette.

Mint ismételten említettük, Hannibal kémrendszere meglehetősen tökéletes volt. Azonban óvatossága talán még nagyobb volt, mint felkészültsége. Frontinus beszéli, hogy egy ízben arról értesült, hogy amint az éjjel leszáll, több katonája át akar szökni a rómaiakhoz. Mivel azt is tudta, hogy táborában római kémek lappanganak, hangos szóval kihirdette, hogy nem szabad szökevényeknek nevezni azokat a derék katonákat, akik a most következő éjjel át akarnak szökni a rómaiakhoz, mert az ő parancsára mennek át, kémkedni, hogy kitudják az ellenség szándékait. Erre a táborában lappangó római kémek azonnal jelentették a római táborba, amit hallottak. Így történt, hogy mikor éjjel a szökevények átmentek a római táborba, a rómaiak elfogták őket, levágták kezeiket és valamennyit visszaküldték Hannibalhoz.

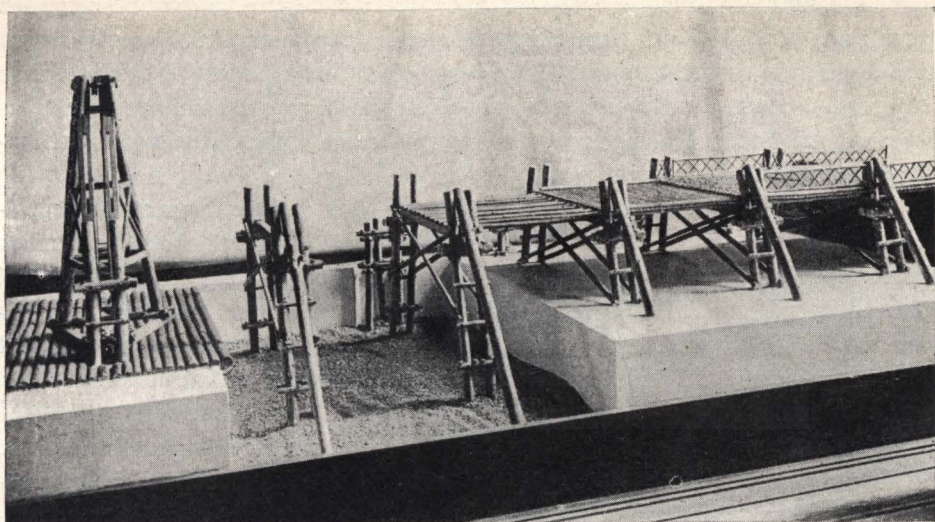
Csupán érdekességből említjük még meg a kémkedésnek és kémelhárításnak néhány különös ókori esetét.

Caesar nem szorítkozott pusztán a gépies kémjelentésekre, hanem gyakran dolgozott lelki indítóokkal is. Így például egy ízben arról értesült, hogy a germánok újhold előtt babonás félelemből rendszerint tartózkodnak a csatától. Bár eleinte nem mert megütközni velük, az értesülés vétele után támadást rendelt el, mert bízott abban, hogy a germánok a jósok tilalma miatt nem fognak túlságos lelkesedéssel és bizakodással harcolni. Caesar számítása bevált: így aratta első jelentősebb győzelmét a germánokon.

Sertoriusról beszéli Polyenus a következő érdekes történetet: Sertorius hispaniai hadvezér egy ízben vadászaitól fehér szarvasborjút kapott ajándékba. Felnevelte, megszelídítette, mindig vele járt és a szarvas mindig mel-

lette volt, akár szónokolt, akár igazságot szolgáltatott. Lassankint elhitette a barbárokkal, hogy ez a szarvas Artemis szent állatja s az istennő maga küldte hozzá és állandóan ennek révén tudatja vele a jövőt. Ha kémei bármit jelentettek neki, azt mindig gondosan elhallgatta és csak később hirdette ki azzal a hozzáadással, hogy a szarvastehén révén az istennőtől tudta meg az ellenség felvonulását, tartalékait, cseleit, rajtaütési szándékait és ezért tud védekezni ellenük. Ezzel a barbárokat bámulatba ejtette, szent félelemmel néztek rá és vakon hittek neki.

Érdekes az az eset is, amelyet Frontinus beszél el. Quintus Fabius Maximus az etruszkok elleni háborúban testvérét Fabius Caesót etruszk ruhába öltöztette s mivel etruszkul is tudott, beküldte a ciminiai erdőbe, ahol római

Caesar hídja a Rajnán. (Modell.)

katona még sohasem járt. Fabius Caeso rendkívül ügyesen végezte el feladatát, bejárta az egész erdőt, felderítette a terepet, sőt át is ment az erdőn, és az egyik törzset sikerült rábírnia arra, hogy meghódoljon a rómaiaknak. Hannibal módszereire igen élénk fényt vet az a történet, amelyet ugyancsak Frontinus beszél el. Mikor Titus Quinctius Crispinus a punok nyílt csatában megverték, a csatában tábornoktársa Marcellus is elesett. A csata után Crispinus rémulten értesült arról, hogy Hannibal megszerezte az elesett Marcellus gyűrűjét. Tehát azonnal levelet írt az itáliai városoknak, hogy semmiképpen se fogadják el valódiaknak azokat a leveleket, amelyek Marcellus gyűrűjével lepecsételve érkeznek hozzájuk, mert azok Hannibal kezétől származnak, akinek birtokában van a gyűrű. Figyelmeztetése éppen jókor érkezett az itáliai városokhoz, mert Salapia s néhány más város már-már azon a

ponton volt, hogy hitelt adjon a hamis Marcellus-leveleknek. Így Crispinus ébersége megmentette a városokat Hannibal cselétől.

Caesar leleményességéhez hasonlított Aemilius Paulus római konzul esete, amelyről Frontinus tudósít bennünket. Aemilius Paulus az etruszk háború folyamán egy ízben Vetulonia mellett éppen le akarta küldeni seregét a síkságra, amikor észrevette, hogy az erdőből rengeteg madár kerekedik fel és repül el riadtan. Ebből megértette, hogy az erdőben ellenség lappang s ha ő seregével leszáll a síkságra, az etruszkok bekerítik. Azonnal kémeket küldött az erdőbe és megtudta, hogy ott 10,000 főnyi (a szám túlzott) sereg leskelődik a rómaiakra. Éber megfigyelésének és kifogástalan hírszolgálatának köszönhetette, hogy most már ő mehetett át támadásba, bekerítette és leverte az ellenséget.

A római köztársaság utolsó századában mindegyre nagyobb szerephez jutnak a nők a belső politikai kémkedés terén, amelynek szálai igen gyakran az ő kezükben futottak össze. Ez olyan tényező volt, amellyel mindenkinek számolnia kellett, mert sokszor csakis nők útján lehetett bizalmas és kényes dolgokat megtudni. Elégé ismeretes, hogy Cicerót Fulvia vezette a Catilina-féle összeesküvés nyomára, Kr. e. 63-ban.

Nagyon fontos szerepe volt a kémkedésnek Julius Caesar hadjárataiban, bár eleinte nem vette eléggé komolyan ezt a szolgálatot. De amikor észrevette, hogy a római ellenlábasai által felvilágosított ellenfelei jóval többet tudnak nálánál: egyszerre nagy gondot kezdett fordítani a kémkedésre. Különös fontosságot tulajdonított a földrajzi hírszerzésnek, amint például Britannia felderítésének esetében láthatjuk. Ezt katonai és polgári kémek vállalva végezték.

Ekkor már a műszaki felderítés is mindennapos dolog volt, ami az ellenség földjén csak nagyon ügyes és szakavatott közegek útján volt lehetséges. Általában elmondhatjuk, hogy a római hadseregben csak Caesar korától kezdve vált igazán számottevő tényezővé a haditechnika.

Kr. e. 58-ban, még mielőtt galliai hadjáratát megindította volna, behatóan szemügyre vettette a Lacus Benacus (Genfi tó) és a Jura hegység közötti széles hézagot, amelyet aztán árkok, tornyok és castellumok egész rendszerével záratott el. Két évvel később, valószínűleg Köln táján, hidat veretett a Rajnán. A híd helyének megválasztása, valamint a hídverés nehéz munkájának gyors és sikeres végrehajtása, csupán mindkét folyamrtnak, valamint a mederviszonynak előzetes szakszerű szemügyrevétele után vált lehetővé.

A KÉMKEDÉS VIRÁGKORA.

A Kr. u. IV. század legutolsó éveiben igen nagy változás áll be a halálosan beteg római császárság életében. Theodosius császár 395-ben megosztja a roppant területet két fia, Arcadius és Honorius között s ezzel véglegessé válik a keleti birodalom elválása a nyugatitól. Majd néhány év múlva, a beözönlő barbárok nyomása alatt, a természettől Rómánál jobban védett Ravenna lesz a császári székhely s itt hal meg a nyugatrómai birodalom Kr. u. 476-ban. Ez az a mérőföldkő, amelytől, ha nem is helyesen, a középkort szokták számítani.

A keletrómai császárság örökölte a nyugatinak minden kórságát s így a további hanyatlásnak és züllésnek színhelye lett. Összeesküvések, palotaforradalmak, gyilkosság útján trónra jutó kalandorok s már az V. században kezdődő asszonyuralom jellemzik Bizánc életét. A megölt császárok helyét többnyire az özvegy császárnék kegyeltjei foglalták el. Ez a Pulcheriák, Verinák, Ariadnék, Irénék és Zoék sötét korszaka. A belső kémkedés — bésűgás, gyanúsítás és rágalmozás alakjában — eddig még nem látott virágkorát éli. Kifejleszt-

Justinianus császár.

tése terén a hírhedt Rufinuson és Eutropiuson is sokszorosan túltett Theodora császárné, a thrák paraszt származású Justinianus császár felesége.

Már előbb, Anastasios császár alatt (491—518), a valódi vagy csak állítólagos eretnekeknek a szüntelen vallási vitákkal kapcsolatos kifürkészése és horogra kerítése temérdek kémét foglalkoztatott. Justinianus (527—565), aki, Prokopios feljegyzése szerint, az eretnység kiirtása végett állandóan jogtudósokkal és szerzetesekkel tanácskozott, egyébre alig ért rá s így az uralkodói hatalom legnagyobb része 528-ban társzászárrá koronázott felesége, Theodora kezébe siklott át.

Theodora a bizánci hetérák legelső rétegéből származott, tehát érthető, hogy viharos multjának minden nyomát el akarta tüntetni. Egész sereg kémét tartott, akik nemcsak korábbi szeretőit kutatták fel és juttatták tömlöcbe, vagy máglyára, hanem elfogták mindazokat is, akik a császárné leánykori zavaros életére valami megjegyzést mertek tenni. Theodora börtöneiből vajmi kevesen kerültek elő elevenen.

Természetes, hogy ilyen úton sok ártatlan ember is bajba jutott. Példa reá Justinianus kitűnő hadvezére Belizár, akit 562-ben összeesküvés hamis vádjára alapján foszttak meg vagyonától és méltóságától. Szerencséjére ártatlansága kiderült s a császár visszahelyezte előbbi állásába. Menekülését főként annak köszönhetette, hogy felesége, Antonina, aki azelőtt maga is hetéra volt, Theodora legbizalmasabb besúgói és hírhordói közé tartozott.

A keletrómai császárság katonai kémkedéséről Ammianus Marcellinus feljegyzései tájékoztatnak. Ő írja, hogy a IV. században az állandóan fenyegetett keleti határokon kémek és az ellenségtől átszökött katonák értesítették a bizánciakat a perzsák háborús szándékairól. De ugyanez történt a másik oldalon is, mert a perzsák is nagyon jól tudtak mindent, ami a keletrómai birodalom ügyeiből érdekelhette őket.

De Európa többi országában sem szűnt meg a középkor kezdetén a külső és belső kémkedés. Megvolt mindenütt, ha, különösen az utóbbi, nem is közelítette meg a bizánci mintát. A katonai kémkedés és felderítés elhanyagolása pedig akkor is veszedelmes következményekkel járt.

Így például Nagy Károly császár 778-i spanyolországi hadjáratában, amidőn a hazatérő sereg felderítők és vezetők nélkül hatolt be egy erdős lejtőkkel szegélyezett szűk völgybe. Az ottani vad hegyilakók, a baszkok, észrevétlenül gyülekeztek a magaslatokon s onnan a császár hadának utóvédjére és málhásvonatarára vetették magukat. Az itt kifejlődött rövid, de véres harcban a baszkok mindenkit levágtak, aki eléjük került, azután pedig, még mielőtt a derékhad megfordulhatott és közbevághatott volna, a beállott alkony leple alatt eltűntek az erdőben, ahova kockázatos dolog lett volna követni őket.

Különben az uralkodók ezentúl is igyekeztek a tudatlanságból, vagy rossz szándékból megtévesztő kémhíreket személyes szemügyrevétel útján ellenőrizni. A történelem feljegyezte, hogy Nagy Alfréd angol király (871—900) vándor énekmondónak öltözve kémkedett a dánok között.

Teodora császárné és kísérete. (Mozaik.)

Az 1096-ban kezdődött s több hosszabb megszakítással 1270-ig tartott keresztesháborúk, amelyek a Szentföld felszabadítására induló vitézeket Nyugat- és Középeurópából Palesztinába vitték, nagyon gondos és megbízható kémszolgálatot követeltek, különösen akkor, amidőn a szárazföldi úton vonuló keresztések a Balkán-félsziget és Kisázsia útvesztőjébe jutottak.

Jó segítségükre voltak azok az olasz telepek, amelyeket a tengeri hatalomra jutott köztársaságok, Amalfi, Pisa, Velence és Genova, már a XI. századtól kezdve, nem annyira hódító, mint inkább kereskedelmi célból, a Balkán-félsziget és Kisázsia partjain alapítottak. Ezek az egymástól sok helyen távoleső gyarmatok, már csak a maguk biztonsága érdekében is, kénytelenek voltak messzeágazó kémszolgálatot szervezni, hogy meglepő támadás ne érhesse őket a megbízhatatlan szomszéd lakosság részéről, amelyben mindig meg volt az a hajlandóság, hogy ezeket a jómódú telepeket feldúlják és kifosszák.

Nem szűnt meg az ide-oda utazgató kereskedők hírszolgálata sem, sőt idővel még jobban kifejlődött. Azok a tekintélyes patricius-családok, amelyeknek tagjaiból a velencei dogék kikerültek, többnyire nagy kereskedőházak tulajdonosai is voltak, akiknek hajói a levantei áruforgalmat bonyolították le. Ezek a hajójáratok egyszersmind hírszerzőszolgálatot is végeztek s ezen az úton nagyon sok fontos jelentés birtokába jutott a köztársaság.

A kereszties háborúk korszakára esik a Guelfek és a Ghibellinek hosszas ádáz harca, vagyis a német császárok és a pápák küzdelme, annak eldöntéséért, hogy a császáré, avagy a pápáé legyen-e a legfőbb egyházi és világi hatalom? Ez már túlnőtt a közönséges háborúk keretén, mert két világnézet összeütközése volt, különösen VII. Gergely pápa és IV. Henrik császár idejében. Ez a küzdelem a német Hohenstaufenek bukásával s utolsó sarjuknak 1268-ban történt vérpadra hurcolásával, legalább egyelőre a pápák javára dőlt el.

Számtalan kém dolgozott mindkét párton; ismét tág tere nyílt a bosszúvágnak, az irígységnek, de a köpenyforgatásnak is. Mindenik párt teljes erővel és kíméletlenséggel csapott le arra, akit alapos okkal vagy alaptalanul, gyanúsítottnak mondtak a besúgók jelentései, s a tömeges vagyonekbezés és száműzés napirenden volt.

Ugyanilyen kedvező talaja volt a kémkedésnek a Németbirodalom északnyugati részeiben, Délfranciaországban és Itáliában megindult eretneküldözés is.

Már Barbarossa Frigyes német császár elrendelte III. Lucius pápa útján az 1184-i veronai zsinaton, hogy nyomozás induljon az eretnekek, vagy az eretnekséggel gyanúsítottak ellen. Kíméletlen eréllyel járt el ellenük II. Frigyes császár (1194—1250), továbbá IX. Lajos francia király (1226—1270) is.

A franciaországi eretnekek kinyomozására III. Ince pápa (1198—1216) két inquitort nevezett ki, Raniero és Guido személyében, akikhez 1205-ben

még Castelnau Péter is csatlakozott. Működésük főként VI. Raimond toulousei gróf ellen irányult, aki zsidókkal és eretnekekkel vette magát körül s kegyetlenül pusztította a polgárság és az egyház javait. Csak nagy fegyveres erővel sikerült őt megadásra bírni 1209-ben. Eleinte Montfort Simon volt itt a legkeményebb markú eretneküldöző, de később ő is uralomra tört s Toulouse-nál 1218-ban elesett.

Mivel az eretnekség kiirtása az addigi eszközökkel nem sikerült, Romano di Sant' Angelo bíboros 1229-ben zsinatot hívott össze Toulouseba s itt elhatározták, hogy a püspökök minden plébánia területén egy papot s két vagy

Jelenetek VII. Gergely pápa életéből.

három világi embert nevezzenek ki inkvizitorrá, az eretnekek alaposabb kinyomozása végett.

Ezeknek az inkvizitoroknak csakhamar jelentkező túlkapásait IX. Gergely pápa (1227—1241) hiába próbálta megfékezni. Végül is 1233-ban kivette a püspökök kezéből az inkvizíciót s a dominikánusokra ruházta.

Az inkvizíció hatalma a pápa, az uralkodók, a pápai követek s a legfőbb egyházi méltóságok kivételével, mindenkire kiterjedt. Természetes, hogy a vádak egy része itt is koholt volt. S hogy mindenki szabadon beszélhessen s ne kelljen a vádlott hozzátartozóinak bosszújától félnie, sem az uralkodók, sem az ellene valló tanúk nevét nem közölték a vádlottal.

E mellett az egyházi természetű kémiszolgálat mellett mindenütt megtaláljuk a világi belső kémkedést is. Különösen kifejtett és jellemző példáját látjuk ennek Velencében, amely gyakran lett száműzöttek és bukott fejedelmek menedékhelye. Ezeknek kíséretében mindig volt egy csomó kétes és gyanús egyén is, akiknek szemmeltartása érdekében korán ki kellett fejlődni a politikai titkos rendőrségnek.

Annál nagyobb arányokat öltött Velencében a hírszerzés, a megfigyelés, a kémkedés és elhárítás, mert ez a virágzó kereskedőváros már a Kr. u. VIII. század óta olyan hatalmas politikai jelentőségre tett szert, hogy Nyugatnak és Keletnek egyformán döntő hatalmi tényezője lett. Miután Pisát, a legerősebb nyugati olasz államot, 1284-ben döntőleg megverte Genova, az események természetes következménye volt, hogy Velence nem nézhette tétlenül nyugati versenytársának gyarapodását és erősödését. Itt aztán működésbe lépett a középkor titkos eszközeinek egész arzenálja : ha már Pisa bukásában is jelentékeny szerepük volt ezeknek az eszközöknek, elképzelhető, milyen arányokat öltött a titkos hírszolgálat a hatalmas és korlátlan anyagi eszközökkel rendelkező Velencében. Meglepő példája, illetőleg eredménye ennek a titkos szolgálatnak Pisa átjátszása a Guelf-párt kezére s nyomában a pisai vezér, Ugolino della Gherardesca szörnyű éhhalála. A politikusok és a katonák már abban a korban sem voltak érzelműek és nem igen válogattak az eszközökben. Ez a kíméletlenség a titkos szolgálatban : egyik politikai alapelve lett Velencének, s ezzel páratlan sikereinek is egyik biztosítéka.

Szívós küzdelem következett Pisa örökségéért ; itt az északi országok kereskedelmének elnyeréséről volt szó, és szinte természetes, hogy ebből a versengésből Velence került ki győztesen, hiszen máris századok óta ura volt a keleti kereskedelemnek. Erre a szerepre már helyzete is kijelölte, de volta-képpen öntudatos politikája segítette hozzá.

Velencének már az ókor végén kiváltságos volt a helyzete ; a város Kelet és Nyugat határán volt, és Velence, szerencséjére, Kelethez csatlakozott, mikor döntenie kellett. Külön császári helytartót kapott és ez a Dux (Doge) lassankint valóságos államfővé hatalmasodott olyan mértékben, ahogy Velence függetlenítette magát a keletrómai császárságtól, miután a nyugatival sohasem volt igazi közössége s a bizánci műveltségű Ravennával sem jutott soha baráti vagy szövetséges viszonyba.

Velence, ügynökei útján, élénk figyelemmel kísérte Konstantinápoly fejlődését, de egyúttal feszülten figyelte a középkor félelmetes és bátor hajó-sainak, a normannoknak mozgolódását, hódítási vágyát, tengeri kalandozásait. Kitünő hírszerzőszolgálatára révén a normannok minden lépéséről értesült, hiszen ezek voltak csak komoly ellenfelei a tengeri kereskedelemben. Így részben saját jól felfogott érdekét szolgálta, mikor hadihajóival segítségére sietett a császárnak a normannok ellen, de másrészt Konstantinápoly hatalmának megerősítéséhez is hozzájárult. Ennek a magatartásának jutalma lett a bizánci császárnak az a bullája, amellyel Velencének juttatta az egész

görög birodalom kereskedelmi kiváltságát (1082). Innen kezdve Velence levantei kereskedelme, s ezzel együtt keleti politikai befolyása is, hallatlan arányokat ölt.

A középkor Karthagója lett Velence : a legcsekélyebb megmozdulást sem tűrte kereskedelmi téren a Földközi-tenger medencéjében. Mindenekelőtt lehangosította a görög kereskedelem versenyét, miután már előbb megszabadult az ügyes és egyúttal harcias és vakmerő normannoktól. Bizánc alattvalói ámulva vették észre, hogy a saját birodalmukban nem terem számukra üzlet : Velence kereskedelmi ügynökei mindent megkaparintanak, ott vannak a császári palotában, a vezérkar irodáiban, a nagyvárosok, a hadsereg, a munka-

A velencei Doge-palota.

nélküliek ellátását intéző bizottságokban, mindenütt vannak befolyásos és bizalmas embereik, minden szállítást ők kapnak meg, minden nagyobb üzlet-ről ők értesülnek először, és csak magától értődik, hogy ez a kitűnően kiépített ügynöki hálózat nemcsak a kereskedelmi, hanem a hadi és politikai híreket is összeszedte, rendezte és eljuttatta Velencébe. A titkos hírszolgálatnak ezt a fejlődését megkoronázta a «Tízek Tanácsá»-nak a megalakulása.

A «tízek tanácsa», amelynek a politikai kémkedésben olyan nagy szerepe volt, 1310-ben alakult egy nagyszabású, de még idejekorán leleplezett összeesküvés alkalmából. Ideiglenes intézménynek szánták, de azután állandósították. Erre jó okul kínálkozott az az összeesküvés, amelynek élén maga a doge — Marino Falieri — állott, aki az elégtelen elemek felhasználásával meg akarta dönteni a köztársaság alkotmányát. Ezt a hosszasan tartó szervez-

kedést nem a titkos rendőrség leplezte le, hanem egy résztvevő árulta el, mert feltette egyik jóltevőjét, aki a kiszemelt áldozatok között volt. A doge halállal lakolt bűnéért (1355).

Ettől fogva szinte korlátlan hatalomhoz jutott a tízek tanácsa. Nemcsak rendőri, hanem bírói intézmény lett s titkos ügynökei előtt minden zárnak fel kellett pattannia. Ezek a kémek a patriciusok legközelebbi környezetébe is befurakodtak, de veszedelmes lett volna észrevenni, vagy éppen ártalmatlanná tenni őket.

Ha valamelyik kémet hűtlenségen érték, halállal lakolt. Lábánál fogva kötötték fel a Piazzetta két oszlopa között.

A tízek tanácsának tagjai, valahányszor hivatalos ügyben jártak el, álarcot viseltek. Ha igazolni kellett magukat, fellebbentették a köpenyüket, amelynek bélésébe C. D. X. (Consiglio dei dieci) betűk voltak szőve.

1454-ben állandósult Velencében az addig csak ideiglenes állami inkuizíció. Két fekete és egy vörös tagból állott; a feketéket a tízek tanácsából, a vöröset a doge tanácsosai közül választották. Független rendőri hatóság volt, mely azonban a tízek tanácsának hozzájárulásával ítélkezett. Az inkuizitorokat névszerint csak a tízek tanácsának tagjai ismerték. Kiletüket nem is igen merete firtatni senki.

A doge kezét hovatovább annyira megkötötte a tízek tanácsának szigorú őrködése, hogy saját alattvalóitól sem kaphatott feltöretlen levelet s az inkuizitorok bármikor, tehát éjjel is, bemehettek a doge magánlakosztályába, mert nem volt a palotában olyan helyiség, amelyhez kulcsuk ne lett volna. Mindent átkutathattak a nélkül, hogy bárki is észre merete volna venni őket.

Az inkuizíció alapszabályai kimondották, hogy az ítélőszéknek, mind az egyháziak, mind a világiak körében, minél nagyobb számú választott megfigyelője legyen. Különösen ajánlatos volt minél több papot és zsidót megnyerni a híradó szolgálat számára, mert az előbbieknél, az utóbbiak mesterségüknél fogva mindenüvé bejuthattak. Minden nagyobb városban, de főként a határokon, állandó megfigyelők voltak, akik évente kétszer élőszóval jelentették működésük eredményét. Különösen szemeltartották a főhivatalnokokat, hogy idejekorán észrevehessék, ha valamelyiküknek más állam uralkodójával vagy kormányával van összeköttetése. Ez egyszersmind a kémelhárításnak is elsőrendű példáját mutatja ebben a korban.

Nem szorul bizonyításra, hogy a tízek tanácsa az inkuizitorokkal együtt, nagyon sokszor ítélkezett igazságtalanul, rosszakaratú, koholt vádak alapján. Elégge ismeretes példa Francesco Foscari doge fiának alaptalan perbefogása és elítélése, ami a Foscari és a Loredan család közötti hosszas és ádáz gyűlölködésnek volt a következménye (1445). A doge, bár meg volt győződve fiának ártatlanságáról, semmit sem tehetett megmentésére.

Érdekes, tehát megemlíjtjük, hogy a XV. század második felében az ipari kémkedésre is tudunk esetet. Genova, amely csaknem mindig ellenlábasa volt Velencének, az ottani arzenál titkait igyekezett kifürkésztetni,

főleg akkor, amidőn a velencei tüzérség élén a kiváló Bartolomeo Colleoni állott, akinek ebbe a szakmába vágó újításai különösen érdekelték Genovát.

De Genova védekezése nem sokáig tartott ; Velence egyre félelmetesebb

Coeni. (Verocchio szoborműve Velencében.)

hatalma keresve kereste az alkalmat, hogy leszámoljon az egyetlen megmaradt komoly versenytárral. Ferrara kezéből már rég kivette a szárazföldi kereskedelem irányítását, leszámolt Anconával is, amely az Adria kereskedelmének

csekély hányadát szerette volna a maga számára biztosítani : már csak Genova volt hátra. Az ellenségeskedések már a XIII. sz. második felében megkezdődtek, mikor a Palaiolog-dinasztia révén Genova titkos politikájának sikerült már-már odajuttatni a dolgot, hogy a maga számára hódítsa el mindazokat a kedvezményeket, amelyeket eddig Velence élvezett. Görög vizeken, nagyrészt a Fekete-tengeren folytak le az első csetepaték, amelyekben a genovaiak bizonyos sikereket értek el. Velence jelene, gazdagsága, hatalma, politikai és gazdasági súlya, esetleg önállósága forgott kockán. Ezt érezték a San Marco urai és a pénz, a fegyver és főleg a titkos diplomácia minden eszközét igénybe vették ebben az élet-halálharcban. Mikor megtudták, hogy Genova pompásan felszerelt, hatalmas hajóhaddal közeledik Velencéhez, a velencei hírszolgálat azonnal megállapította, hogy Velence hadereje ezzel a hajóhaddal nem tud sikeresen megmérkőzni. Tehát azt a megoldást választották, hogy a velencei erők visszavonultak a lagunákba, egyszerűen nem álltak ki ütközetre, úgy hogy Genova roppant arányú hadivállalkozása egészen hiábavaló volt (1294). Egyelőre kénytelen volt beérni annyival, hogy Velence békés megegyezést kötött vele, azon az alapon, hogy egymás érdekeit kölcsönösen tiszteletben tartják. Ez annyit jelentett, hogy Velence készülni akart a döntő leszámolásra. Egy századév múlva ez is elkövetkezett.

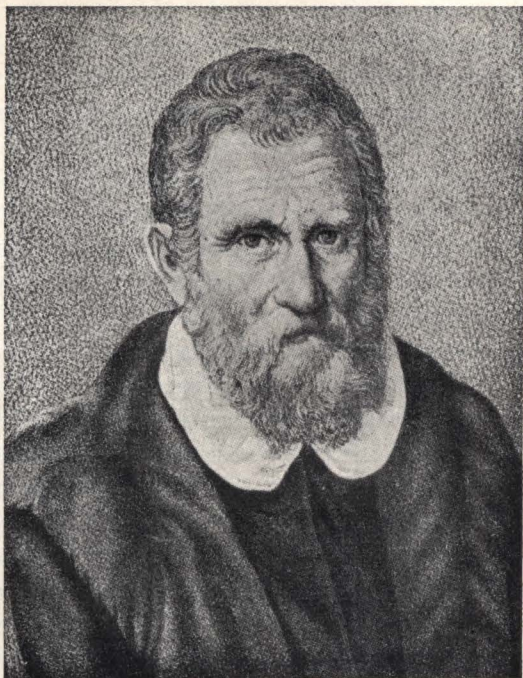
Karl Brandi, a renaissance kitűnő ismerője, állapítja meg az itt vázlatosan ismertetett tények és fejlődés alapján, hogy ez a néhány, küzdelmekben és sikerekben gazdag század Velence igazi politikai iskolája volt. A Levante politikai és gazdasági légkörében szerezték meg a velenceiek azt a nagyvilági biztonságot és hidegséget, az emberek, gazdasági és politikai viszonyok megítélésének azt a nyugodt és józan képességét, amelynek sikereiket köszönhették. A velencei, ha idegenekkel tárgyalt, teljességgel kiismerhetetlen volt ; mintha álarcot viselt volna ; szándékait, céljait gondosan és ügyesen eltitkolta, az ellenfél terveibe, ha lehetett szépszerével, ha másképp nem lehetett, orgyilkosság vagy vesztegetés útján, belenézett. Valósággal Velence irányította, ezekkel az eszközökkel, azt a hatalmas politikai és gazdasági gépezetet, amelynek Levante volt a neve. Ennek a bátor, ügyes, ravasz és rettenthetetlen velencei szellemnek tipikus képviselője Marco Polo, a nagy utazó és felfedező : szinte szimboluma a velencei hírszerzés lendületének és tökéletességének.

Velencét úgyszólván a természet kényszerítette a hódító szerepére. Mindenben más országok termékeire szorult ; részben az olasz szárazföld, részben a Levante, Bizánc, Egyiptom s általán a tengerentúli országok szállították még a mindennapi táplálkozásához és ruházkozásához szükséges anyagokat is, nem is szólván pazar építkezéseiről, művészetéről és fényűzési cikkeiről. Ez az örökös munka és aggodalom kifogástalan hírszerző- és diplomata-munkát kívánt, s ebben az értelemben neveztük az imént szimbolumnak Marco Polót, aki Kublaj tatár kán legkedveltebb diplomatája is volt utazásai közben. A velencei diplomácia, mint ugyancsak *Brandi* mondja, a legjobb híru volt az egész világon ; a velencei diplomaták, kémek és hírszerzők töké-

letes megfigyeléseket végeztek az idegen államokban és klasszikus jelentéseket küldtek a politikai helyzetről, a gazdasági viszonyokról és a vezető államférfiakról.

Mivel pedig az állam alkotmánya tökéletes ellenőrzést biztosított a vezető szerveknek, annyira, hogy egyik sem léphette át hatáskörét és nem válhatott veszedelmessé, Velence minden erejét a külpolitikai hírszerzésre és megfigyelésre fordíthatta. Belpolitikai mozgolódásokat mindig hatásoosan és röviden elintézt a Tizek Tanácsa és az inquizició. A szörnyű börtön, a Sóhajok-hídja és a tenger minden belső nyugtalanságot elnémított.

A belső kémkedés, ezek szerint, elenyésző volt a külső hírszolgálat arányaihoz és szerveztségéhez képest. Velence követi az egész világon államuk politikai és gazdasági világhatalmáért dolgoztak. Ez volt az egyetlen cél, ennek a szolgálatába szegődött minden pénz és minden fanatizmus, és ezért van, hogy a dúsgazdag Velence éppenséggel nem vette ki méltóképpen a részét a renaissance nagy kulturális s főkép művészeti fellendüléséből és alkotó munkájából. A San Marco építkezésén bizánci nyomok figyelhetők meg: hogy ez a bizánci hatás nem lett erősebb, sőt döntő Velence művészeti fejlődésében, annak is éppen a város egyoldalú politikai és gazdasági érdeklődése és berendezkedése az oka. Azonban ez az

Marco Polo.

egész világra kiterjedő kémhálózat sem mentette meg Velenét a súlyos küzdelmekről, amelyeket uralma és hatalma biztosítása céljából kellett folytatnia. A keleti nehézségeken többnyire diplomáciai fölényével tudott már győzedelmeskedni, de számos háborúját a Kelet különféle pontjain ügyesen megválogatott szövetségesei intézték el. Genovával azonban neki magának kellett leszámolnia. Ez a leszámolás, amely egy századdal előbb elodázódott, végre a XIV. század végén időszerűvé lett.

Genova ezúttal tökéletes munkát akart végezni. Hiába dolgoztak Velence követi a különféle udvaroknál, most Genovának sikerült hatalmas szövetségessékre szert tennie. Mikor Luciano Doria genovai tengernagy hajóhadával

az Adriára ér, már ott várták a szövetséges magyarok. Ezúttal nem használt semmiféle diplomácia : Doria levette a velencei hajóhadat Polánál és behatolt a lagúnákba, úgy hogy a várost szinte megszállás alatt tartotta. A polai ütközetet a máskor mindig győztes velencei tengernagy, Vittorio Pisano elvesztette, s ezért a velenceiek nyomban börtönbe vetették : az árulás mesterei árulást szimatoltak, aminthogy a genovai hajóhad gyors megjelenését és rajtaütését bizonyosan nagyban előmozdították a velencei árulók és szökevények. Pisanóhoz a gyanúnak árnyéka sem férhetett : csupán bűnbak volt. Velencét ugyan egyelőre megvédelmezték lagúnái, amelyben a genovai flotta nem tudott támadásra felfejlődni, de mégis csak elviselhetetlen volt, hogy az ellenség hosszabb ideig szinte körülzárja a várost és megbénítja életét, elsősorban kereskedelmét. És ebben a kétségbeesett pillanatban a velencei találékonyság és leleményesség megint fényesen megállta a próbát.

Mesteri volt a megoldás, amelyet választottak : kibocsátották a börtönből Vittorio Pisanót és nemcsak a flotta megmaradt erőit bízták rá, hanem arra is felhatalmazták, hogy új hadihajókat szereljen fel és új legénységet toborozzon. Nagy titokban történtek meg az előkészületek s mikor a hírszerzők jelentették, hogy a genovai hajóhad teljes biztonságban pihen a chioggiai lagúnában, Pisano körülzárta az ellenséges flottát, egyre összébb szorította a 32 genovai hadihajót s végül megadásra kényszerítette (1380). Ez a velencei győzelem Genovát végleg a nyugati vizekre utalta : így lép Genova a spanyolorómai érdekkörbe, míg Velence innen túl korlátlan politikai és gazdasági hatalmassága lesz a Levantenak. Tekintélye félelmetes, diplomáciája példás, követei és ügynökei a hírszerzés mesterei. Ezt a hatalmát és tekintélyét majd csak az egyre elevebben és lendületesebben előretörő török hatalom fogja megingatni.

Abban a mértékben, ahogy az előnyomuló török hatalom egyre-másra megveti lábát a régi görög és arab kultúrterületeken és veszélyezteti a velenceiek gazdasági érdekköreit is, Velence kénytelen kárpótlásokról gondoskodni : diplomatái jól látják, hogy a Levantét előbb-utóbb kénytelenek lesznek átengedni a törököknek. Meglepő, hogy az akkori diplomácia egész világában csak a velencei követek látták tisztán a török előretörés jelentőségét. A velencei követek és kémek jelentései a török veszedelemről az első politikailag súlyos és hiteles helyzetjelentések. Csak Velence látta ekkor még tisztán a helyzetet. Ennek következménye, hogy igyekezett az olasz szárazföldön is hátvédet teremteni magának. Előbb meghódította Trevisót, aztán a veronai tartomány városait, majd északon Trentóig, nyugaton az Addáig terjeszkedett, délen a Po-folyóig, a tengerparton pedig hatalma alá vetette Zara, Trau és Spalato városokat. Most már nemcsak tengeri, hanem szárazföldi hatalom is volt.

Érezte, hogy hivatása volna a nyugati kereszténységet is egységbe tömöríteni, a Nyugat és Kelet keresztényeivel együtt vállalni a harcot a szívós, friss és sodró török hatalom ellen. De bizony a nyugati kereszténységet szinte emberfölötti feladat lett volna egységbe kovácsolni mindaddig, míg a kis

olasz államok közt véres versengések dúltak, a pápai állam nem volt eléggé hatalmas, és a féltékeny franciák nem egyszer a törökökkel szövetkeztek nagy titokban. *Brandi* igen helyes megállapítása szerint ebben a korban, a XV. századtól kezdve, Velence heroikus küzdelmet folytat hatalmáért: a szárazföldön zsoldos csapatai harcolnak, a tengeren a velencei nemesség színevirága verekszik Gallipolitól Ciprusig és Görögorszáig, de ez az egész hősi küzdelem tulajdonképpen csak a fokozatos visszavonulást takarja, azt a folyamatot, amelynek során Velence lassankint egymásután feladta a századok folyamán szívós és ügyes munkával, vérrel és diplomáciával szerzett politikai és gazdasági hadállásait.

Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy a középkor utolsó évtizedeiben csak úgy hemzsegett Velencében a sok kém. Ilyenek még az állami legfőbb méltóságok körében is akadtak. Minden itáliai uralkodónak, így a pápának is, megvoltak a maga jól fizetett hírhordói. Igaz, hogy viszont Velence kémei is mindenütt jelen voltak.

Hogy a hírszerzésnek micsoda kiterjedt hálózatára volt szükség a középkorban, arról meggyőző bennünket egy rövid szemle is a kis olasz államok terjeszkedésének történetén. Abban a roppant féltékenykedésben, és nem ritkán rettegésben, amely a sok tucatnyi apró városállamra szakadt Itália egyes kis- és nagyhatalmasságai közt uralkodott (mondhatnók: dúlt), valóban minden lépés az életet vagy a halált, a sikert vagy a szolgaságot, esetleg a megsemmisülést jelenthette. Sokszorosán felfokozódik szemünkben a középkori olasz hírszerzés és kémkedés jelentősége, ha meggondoljuk, hogy nemcsak hivatalos hírszerzők működtek, hanem a kémek, brávók, méregkeverők, orgyilkosok, besúgók, árulkodók, agent provocateurök valóságos légiója is: minden pillanatban kockán forgott mindenkinek az élete, aki bármely hatalmi csoportnak csak kis mértékben is útjában állt. Bármely középkori olasz állam története bőségesen nyújt példákat erre a titkos szolgálatra és az említett megdöbbenő és sötét eszközök használatára.

Nem nehéz elgondolnunk, mekkora előkészítő munka kellett az olyan vállalkozáshoz, mint amilyenek során Pisa és Genova elfoglalták Sardinia szigetét: úgyszólván a többi féltékeny kisállam szemeláttára. Pisa később elfoglalta a Baleari-szigeteket is, — mint látnivaló, előbb vállvetve küzdtek ezek a kisállamok a normannok ellen, hogy aztán egymással is keményen leszámoljanak. Ha sikerül az a terv, amelyet Cesare Borgia-nak tulajdonítanak: Itália egyesítése egy uralom alatt, akkor, amikor Velence nagyhatalom volt, a maga kitűnő diplomáciai szervezetével: akkor ma valószínűleg nem volnának angol támaszpontok a Földközi-tengeren.

Érdekesnek tartjuk megrajzolni az olasz állapotokat a középkor vége felé és az újkor hajnalán, mert ebből a rövid összefoglalásból — amely *Karl Brandi* gondolatmenetén nyugszik — nyilván kiderül, hogy a titkos hírszerzés és diplomácia mily roppant erőinek kellett működniök, hogy az akkori zűrzavaros viszonyok között ennyi eredményt is létrehozzanak.

A középkor vége felé némileg egyszerűsödött az apró államoknak az a roppant zűrzavara, amely addig olasz földön uralkodott. Felső-Itáliában három hatalmi csoport maradt: Milano, Velence és Firenze. Ezek mellett a hatalmak mellett egyideig még, és csak bizonyos tekintetben, fenntartotta különállását, gyakran az említett hatalmakkal szövetségben, Pisa, Siena, Mantova, Ferrara. Padova és Verona kénytelen volt meghódolni Velencének abban az időben, mikor a törökök erejéről és szándékairól jólétesült Velence jónak látta szárazföldi birtokokkal biztosítani magának hátvédet. Így Velence területe egészen az Alpokig nyúlt és közvetlenül határos lett a Habsburgok tartományaival. Minthogy a Habsburgok és Velence történelmi érdekellentétei és surlódásai csak a XIX. század második felében szűntek meg, bátran elmondhatjuk, hogy a velencei diplomácia évszázadokra előre befolyásolta Európa történelmét.

Milano területe is érintkezett a Habsburgok országaival, sőt az Alpok déli nyúlványain a svájci szövetséggel is, míg a tengerparton Genova szárazföldi területe tartozott hozzá. Annál nehezebb lehetett az olasz diplomácia munkája, mert itt már nemcsak Habsburg, hanem francia befolyások is érvényesültek s így egyre bonyolultabb volt tájékozódni és tájékoztatni ebben a zűrzavaros államcsoportosulásban. Azonban az érdekek láncolata ezzel még nem ért véget: Firenze következett, amelynek hatalma kiterjedt egész Toscana tartományra és számos kisebb városállamra (Pistoja, Cortona, Arezzo, Empoli, San Gimignano), amelyeket lassankint egészen bekebelezett; csak az igen erős Siena őrizte meg bizonyos tekintetben önállóságát.

A Po torkolatától Nápoly határáig terült el a pápai állam, az olasz félszigetnek a középkorban Velence után leghatalmasabb állama, amelynek hírszerző szolgálata (kémszolgálata, diplomáciája), egyetemes keresztény jellegénél és tekintélyénél fogva, még kiterjedtebb és bonyolultabb volt, mint Velencéé. A pápai követek jelentései az egyes országokból: ma már köteteket töltenek meg és mindenben méltó elődei a modern diplomáciai szolgálat elveinek és gyakorlatának. A pápai állam is apró fejedelemségekből, hűbérségekkel és grófságokból alakult, de mindvégig meglátszott rajta, hogy nem vérbeli, ravasz kereskedő-diplomaták kovácsolták és tartották össze, mint Velencét. A pápai állam apró grófságai és államocskái, egy-egy bíboros vagy pápai rokon birtokában, makacsul megtartották önállóságukat, amivel nem egyszer veszedelmet zúdítottak az egész államra. Magától értetődik, hogy az ilyen hatalmaskodó kisállam (inkább: város vagy birtok) feje tucattal tartotta a kémeket, brávókat, orgyilkosokat és méregkeverőket, hogy mindent tudjon, amit a pápai udvarban vagy más államokban terveznek, esetleg határoztak, és amennyiben érdekeit sérti a dolog, azonnal cselekedhesék is. Különösen tipikus példája Cesare Borgia az ilyen kis tirannusnak, aki semmi eszköztől sem riad vissza, ha önző céljai úgy kívánják. Magában a pápai udvarban is valóságos érdekhálózatok keletkeztek: minden kis tirannusnak megvolt a maga bíborosa és a maga érdekköre a pápai udvar tiszt-

viselői, méltóságai és papjai körében ; a pápa rokonsága a legkíméletlenebbül igényt tartott a pápai állam roppant arányokban megszorított jövedelmeinek jó részére. Ezeknek a mohó renaissance-embereknek felfogása szerint minden árat megért, ha olyan vagyona, hatalomra és tekintélyre tehetek szert, hogy egyéniségüket tökéletesen kiélhették. Ennek a mohóságnak és

Cesare Borgia.

az ennek nyomán ébredő természetes féltékenységnek mindennapos diplomáciai eszköze volt ebben a korban a megvesztegetés, a tőr és a mérge. Érdekes és izgalmas példája ennek a Borgiák története, amelyet a következőkben *H. H. Grote* nyomán ismertetünk.

Rodrigo Borgia bíborost 1492 augusztus 26-án választották pápává; az új pápát jámbor, jószívű, adakozó embernek ismerte a nép s ezért szerette is. Sajnos, Rodrigo Borgia nem csupán jámbor és jótékony pap volt, hanem

minden ízében renaissance-ember is, aki a vallásossággal összeegyeztethetőnek tartott sok olyasmit, ami, tisztult fogalmaink szerint, szöges ellentétben van vele. Maga az Egyház sem vette soha védelmébe ennek az eltévedt fiának bűnös üzelmeit, amelyek oly méltatlanná tették őt Szent Péter trónjára. A bíboros VI. Sándor néven foglalta el a pápai trónt s már akkor köztudomású volt, hogy megválasztását nagyrészt ügynökei ügyes mesterkedéseinek s főképpen vesztegetéseinek köszönheti. Mint említettük: ezernyi érdek várta és leste kielégülését a pápai udvartól, és most ez a sok önzés és mohóság mind abban reménykedett, hogy a bűnös pápa hamarabb húny majd szemet a bűnök előtt, mint más, erkölcsileg kifogástalan egyházfő tenné. Nem volt titok senki előtt, hogy a pápa, még bíboros korában, hosszan tartó viszonyt folytatott az előkelő és szép Rosa Vanozza de' Cataneivel s öt gyermeke származott tőle. Ezek közül történelmi hírességre vergődött kettő: Cesare Borgia és Lucrezia Borgia, mindkettő valóságos megtestesítője ennek az önző, bűnös, alattomos eszközökkel dolgozó, a titkos szolgálatot művészi tökéletességre emelő kornak.

Mikor Rodrigo a trónra jutott, bevallottan egyetlen célja volt családja hatalmának, vagyonának és befolyásának gyarapítása. Nem volt az a világi fejedelem, aki szívósabban dolgozott volna ezért s kíméletlenebbül válogatta volna meg és alkalmazta volna a legszörnyűbb eszközöket is. Minden titkos cselszövésében hűséges társa volt fia, Cesare, úgyhogy a pápa mindent vele végeztetett el, amit nem akart vagy nem mert a maga nevével fedezni. Cesare pedig igazán jól tudta megválogatni mindenre elszánt embereit és lelkiismeretfurdalás nélkül, rideg kegyetlenséggel tudta alkalmazni a legfélelmetesebb és legvisszataszítóbb eszközöket is.

Cesare első tette az volt, hogy orgyilkosság útján eltette láb alól bátyját, Gandia herceget, hogy birtokait és javait megkaparintsa; apja, a pápa, hallgatólag helyeselte ezt a testvérgyilkosságot. Ezután megbízta nagy reményekre jogosító fiát, hogy hódítsa meg Romagna tartományt. Az a mód, ahogyan Cesare ezt a feladatot elvégezte, mintaszerű példája a renaissancekori titkos diplomáciai hadjáratnak, annak az alattomos és titkos mesterkedésnek, amely ellen alig lehetett volna védekezni. Cesare első cselekedete az volt, hogy ügynökei útján sikerült a hatalmas Colonna- és Orsini-családokat összeveszíteni egymással; most aztán az utóbbiak segítségével leverte a Colonna bárókat s utána, aljas árulás útján, az Orsiniakat is eltette útjából. Kémei mindenütt ott voltak s mindent idejében jelentettek neki. Így vált lehetségessé számára, hogy minden ellenfelét meg tudta előzni. Az Orsini-család tekintélyes és számottevő tagjait áradozó barátsággal meghívta Sinigagliába s ott orgyilkosokkal valamennyit megölette. Így hódította meg Romagnát és az urbinói hercegséget, lépésről lépésre, saját csapataival, a franciák segítségével, kémeinek és orgyilkosainak mintaszerű munkájával.

Apja nem sokat törődött Cesare eszközeivel; korlátlan mértékben rendelkezésére bocsátotta a hadjárataira szükséges pénzt; a módszereit pedig egészen

rábízta ; miatta gyilkolhatott, mérgezhethetett, hódíthatott, rabolhatott, csak a pápai állam, vagyis a család hatalmát minél messzibbre terjessze ki. A Cesare vállalkozásaihoz szükséges anyagi eszközök megszerzése nem okozott nagyobb gondokat ennek a renaissance-pápának ; neki is megvolt a maga jól betanított, alakoskodni, hallgatni, beszélni, s ha kell : cselekedni tudó kém-szervezete. A bíborosok, fejedelmek, főurak udvartartásában, olasz földön és külföldön egyaránt, mindenütt ott voltak bizalmi emberei, akik haladéktalanul jelentettek neki minden szót, minden tervet, még az ártatlannak látszó tréfákat is, mert sohasem lehetett tudni, mikor melyik illik bele a pápa terveibe.

Lucrezia Borgia érme 1502-ből.

Elegendő volt, ha valamelyik bíboros kissé könnyelműen nyilatkozott, tréfálkozott, vagy bírálatot merészelt mondani a pápa vagy Cesare valamelyik cselekedetéről : órák sem teltek bele, máris jelentették a kémek, s ha a pápának történetesen pénzre volt szüksége, az illető bíborost vagy főnemest máris vitték az Angyalvár börtöneibe, ahonnan nem is került elő többé elevenen. Vagyona természetesen a pápai kincstárra, jobban mondva a Borgia-kincstárra szállt. Így csak besugókra volt szükség és a pápa sohasem fogyhatott ki az anyagi eszközökből. A római császárok jól bevált módszere volt ez.

Cesare nem váltogatott az eszközökben s nem törődött vele, mit szól tetteihez a közvélemény ; ő beérte azzal, ha a kémei dolgoznak titokban, maga nem irtózott a legnagyobb nyilvánosságtól sem ; nem egyszer apja szemeláttára döfte le a neki kellemetlen embert. Apja a csöndes és zajtalan

munka embere volt. Bőkezűen fizette kémeit, feltűnés nélkül végeztette el embereivel a titkos és rendszerint halálosvégű megbízásokat. Megtörtént, hogy a halálra szánt bíborost vagy főurat nem fogatta el rögtön, ha remény volt rá, hogy hamarosan még nagyobb mértékben fogja gyarapítani vagyonát. Ha azonban elhatározta valamelyiknek a halálát, akkor illő formák közt és feltűnés nélkül cselekedett : parancsot küldött az Angyalvárba, hogy az illető végezzen szentáldozást ; titkos szolgálói már tudták, mit kell ilyenkor tenniük : ilyenkor menthetetlenül belekerült a kehelybe a Borgiák híres fehér pora, amely úgy végzett az áldozatokkal, hogy semmi nyomot nem hagyott maga után.

Abból az erkölcsi fertőből, amelyben a két Borgia nyakig gázolt, mint titokzatos és szépségével elkápráztató virág emelkedik ki VI. Sándor egyetlen leánya, Lucrezia. Kora költői a szépség eszményképének magasztalják, Pinturicchio ecsetje a szelídség és ártatlanság szőke csodájának festette meg : a történelmi adatok sokféleségéből azonban még a mai józan és hűvös kritikának sem sikerült kihámozni : milyen is volt hát igazi lénye? Vajjon az a jólelkű, szelíd, bájos, ártatlan nő volt-e, akinek látszik, vajjon csak sajnálatraméltó áldozata-e apja és bátyja gazságainak, vagy pedig elvetemedett és gonosz nő, apjának is, bátyjának is szeretője, mint a korabeli hír tartotta, maga is véreskezű cinkos a másik kettőnek gazságaiban, lelke mélyéig romlott renaissance fejedelemnő, aki az ártatlanság és a báj szende álarcával kiszámított művészkedéssel takargatta hihetetlen aljasságait? A kérdés még ma is eldöntetlen ; a legújabb történetírók inkább ártatlansága felé hajolnak.

Alig volt tizenhárom éves, mikor apja először férjhez kényszerítette ; a Borgiák érdekei úgy kívánták, hogy Lucrezia a pesarói herceg, Giovanni Sforza felesége legyen. Alig néhány évi házasság után, ami a gyermek Lucreziának már csak azért is teher volt, mert nem szerette férjét, Cesare elérkezettnek látta az időt, hogy elválassa egymástól az ifjú házasokat. A válás megtörtént, Sforza herceget a pápai udvarba hívták bizonyos dolgok elintézése céljából ; Rómában aztán Cesare orgyilkosai hamarosan végeztek vele.

Történelmi tény, hogy Lucrezia nyíltan elítélte ezt a véres gyilkosságot, amelyről maga is csak titkos kémei útján értesült. De volt még ideje arra, hogy értesítse meggyilkolt férjének embereit, mire azok még idejében el tudtak menekülni Rómából. A két Borgia nem sokat törődött a fiatalasszony érzékenységével és berzenkedésével : ők már döntöttek sorsa felől. Most az volt a cél, hogy szorosabban fűzzék magukhoz a nápolyi királyi házat s ennek a célnak szolgálatában döntöttek Lucrezia második házassága felől. Így adták őt férjhez II. Alfonso nápolyi király unokaöccséhez, Don Alfonso herceghez. Lucrezia nem is ismerte, nem is szerette ezt a férjét sem, de ez nagyon is beleillett Cesare terveibe : hiszen nem is akarta, hogy húga bármelyik férjébe is szerelmes legyen, inkább féltékenyen vigyázott rájuk és megfigyeltette az új férjet is. Hamarosan megtudta, hogy Lucrezia, aki eleinte hallani sem akart Alfonsóról, kezdte megkedvelni és megszeretni a

herceget. Cesare kémei jelentették Lucrezia érzelmeinek változását s mivel a Borgiák politikájában már elvégezte szerepét a nápolyi herceg, Cesare elhatározta, hogy eltéteti az útból. Azonban Alfonso elkeseredetten védekezett az orgyilkosok ellen, akik éjnek idején meglepték; mégis súlyosan megsebesült; betegségében Lucrezia ápolta önfeláldozó szeretettel. Mégis megtörtént, hogy a Borgiák mérge végzett vele: a mérge az orvosságban jutott be a herceg szervezetébe. Sohasem lehet megállapítani, vajjon volt-e része Lucreziának ebben a mérgezésben vagy sem. Mindenesetre a két Borgia felhasználta Lucrezia szabadságát, hogy közelebbi viszonyba kerüljön a ferrarai uralkodóházzal: férjhezadták hamarosan, harmadszor, Alfonso ferrarai herceghez, akivel aztán tizenkilenc évig élt boldog házasságban; három gyermekük is született.

Azonban közeledett a Borgiák végzete. A százfelé ágazó titkos szolgálat, az ezernyi érdek kielégítése, a hallatlanul fényűző életmód, a pazar lakomák, ünnepélyek és ajándékok lassankint kimerítették a pápa kincstárát. Tömegtámadást készítettek elő: nagyszerű lakomát adtak, amelyen egész sor bíborosnak kellett elpusztulnia az édességekbe kevert méregtől. Meg is állapotok előre, apa és fiú, hogy a vörösszínű édességek ártalmatlanok lesznek és csak a zöldekben lesz mérge. Mi történhetett, senki sem tudja. Elég az hozzá, hogy éppen az apa és fiú esett a mérge áldozatául; az elgyengült szervezetű pápa hamarosan bele is halt, Cesarenak még volt annyi ereje, hogy fölkelt a lakomától és gyaloghintóján az Angyalvárba vitette magát. Itt hetekig viaskodott a méreggel, míg végre szívós szervezete győzött; életbenmaradt, de végzete beteljesedett. A pápa halála hírére egész Itália ujjongott, mindenütt fellázadtak a Borgiák ellen, Cesare nem gyakorolhatott semmi befolyást a pápaválasztásra s így mire meggyógyult, legbensőbb híveit is elveszítette, mivelhogy mindenki félt az új uralomtól és igyekezett menteni bőrét. Az utód, III. Pius, mindössze tíz napig uralkodott, de utána a Borgiák halálos ellensége, Giuliano della Rovere került a pápai trónra, II. Gyula néven s ezzel Cesare sorsa meg volt pecsételve. Rovere bíboros annakidején szintén a Borgiák halállistáján szerepelt, de elmenekült s így sikerült megmentenie életét. Az új pápának egyik első dolga volt, hogy Cesaret minden hatalmától, címerétől és méltóságától megfosztotta. Cesare Nápolyba menekült, ott azonban elfogták; börtönéből Spanyolországba szökött; szülőföldjén sógorának, a navarrai királynak seregében szolgált és hamarosan el is esett Viana várának ostrománál.

Haláláig csupán Lucrezia maradt hű hozzá; igyekezett II. Gyula pápánál kegyelmet kieszközölni bátyja számára, de minden könyörgése süket fülekre talált a kemény és rideg pápánál, akinek egyetlen célja az Egyház tekintélyének és hatalmának helyreállítása volt; ebből a célból egyáltalán nem tartotta kívánatosnak, hogy a lelkiismeretlen, véres és elvetemedett Borgia-uralomnak még csak az árnyéka is visszatérjen. A titkos besúgók, kémek és orgyilkosok szétszéledhettek: most más politikai módszerek követ-

keztek. A Borgiaék titkos kém szolgálata még egyszer diadalmaskodott, mikor Lucreziának, a jól bevált régi módszerekkel, sikerült bátyját a nápolyiak fogságából kiszabadítani és Spanyolországba szöktetnie. Ezzel a Borgiaék gyászos uralma, jobban mondva garázdálkodása, amelyben valósággal orgiáit ülte a mindenre elszánt középkori kémkedés és titkos szolgálat, egyszerűsmindenkorra megszűnt.

A középkori titkos szolgálatra és módszerekre élénk világosságot vet az a két összeesküvés, egyik Milánóban, másik Firenzében, amelyek tipikusan egyesítik magukban a középkor minden titokzatosságát és ma már csak rémregényekből ismert vadromantikáját.

Galeazzo herceg uralkodott Milánóban a XV. század utolsó évtizedében ; kíméletlen, kegyetlen ember volt, aki e mellett aggkori elme gyengeségben is szenvedett ; népe határtalanul gyűlölte, különösen azért, mert senkinek a leánya s felesége nem volt biztonságban tőle ; pribékjei palotájába hurcolták a nemes és tisztves családok leányait és asszonyait s a zsarnok még nyilvánosan el is dicsekedett ezekkel a gazságaival. Az összeesküvés élete ellen Mantuából indult ki, azoknak a milánóiaknak köréből, akik kénytelenek voltak a zsarnok elől idegenbe menekülni.

1476-ban Milánóba érkezett Mantuából Cola mester, egyike kora legkitűnőbb humanistáinak, akihez hamarosan seregestül tódult az előkelő családok ifjúsága, hogy az ő vezetése alatt megismerkedjék az ókori klasszikusok szépségeivel. A római szabadság eszményi hőseinek élete megtanította az ifjakat arra, hogy a zsarnokság megalázza az embert és nem fér össze az erénnyel, amit maguk is oly sajnosan tapasztaltak az agg Galeazzo aljas üzelmeiben. Három ifjú, Andrea Lompagnano, Carlo Visconti és Geronimo Oligiatio, a maguk jószántából le akarták vonni ennek az elméleti állásfoglalásuknak gyakorlati következményeit is a milánói zsarnokkal szemben. Típusos példája ez az eset annak, hogy a titkos ügynök minden veszélyt és felelősséget elháríthat magáról, ha ügyesen végzi aknamunkáját ; Cola mester feladata volt az összeesküvés megszervezése ; látnivaló, hogy ezt csak lelkileg készítette elő, s mikor ifjú tanítványai felfedték előtte elhatározásukat, óvatosságra intette s mindjárt meg is eskette őket, hogy a legszigorúbban titokban tartják nemes szándékukat, de azonnal megvalósítják, mihelyt elérik nagykorúságukat. Ezzel Cola befejezte küldetését és nyugodtan visszautazott Mantuába.

Galeazzo nemcsak folytatta gyalázatos életmódját, hanem idők folyamán annyira elbizakodott, hogy a három nemes ifjút személyükben is megsértette, a nélkül, hogy szándékukról halvány sejtelve lett volna. Adataink azt mondják, hogy a három ifjú folyton tanácskozott, ismételten találkozott egymással, de sem a herceg, sem környezete nem fogott gyanút ; ez viszont bizonyítja, hogy a herceg a legegységibb óvatosságot is elmulasztotta és egyáltalán nem gondoskodott elhárító-szervezetről.

A merényletet végre Szent István vértanú napján hajtották végre : amint

a herceg a templomba belépett, a merénylők rávetették magukat és töreikkel halálra szurkálták. Azonban kettőt közülük a hercegi testőrség ott a helyszínen levágott, a harmadik, Oligiatio, egyelőre megmenekült ugyan és elbújt anyja házában, ahol várta a milánóiak felkelését ; a polgárság azonban gyáva volt, rémületében moccanni sem mert, mire Oligiatio álruhában próbált menekülni ; azonban felismerték, elfogták és kivégezték. Az összeesküvés sikertelenségé-

Lorenzo de Medici. (Vasari festménye.)

nek, mint már maga Machiavelli megállapította, az volt az oka, hogy az összeesküvők nem szereztek maguknak párthíveket, széleskörű propaganda és szervezés útján a nép szélesebb rétegeiben.

A Pazzi-összeesküvés Firenzében ugyancsak félreismerhetetlenül mutatja a kémelhárító szolgálat hiányát vagy szándékos elhanyagolását. Ennek az összeesküvésnek az volt a célja, hogy megdöntse a Mediciek uralmát. A Medici-család igazi hatalmát Cosimo Medici, a dúsgazdag és művészi érzékű bankár alapította meg, akit Firezne tanácsa a «haza atyja» névvel tisztelt meg. Maga Cosimo nem fogadott el semmi méltóságot, bár minden hatalmi

polcon az ő emberei ültek, unokái azonban, Lorenzo és Guiliano, már valószínű uralkodói voltak Firenzének. Lorenzo, az idősebbik, volt az állam feje: bölcsen és szelíden kormányzott s minden erejét Firenze hatalmának gyarapítására, művelődésének előmozdítására fordította. Nemcsak ő, hanem öccse, a kitűnő Giuliano is általános szeretetnek és népszerűségnek örvendett és csak a Pazzi-család tagjai nézték irigyen a Mediciek népszerűségét és dicsőségét, hiszen — úgy gondolták — az ő családjuk sokkal régibb, igazi harcos, nem holmi bankár-család s így jobban megérdemelnék az uralkodást. Francesco Pazzi volt az összeesküvés szervezője, elvakult és szenvedélyes ember, aki a maga családján kívül hamarosan még néhány előkelő firenzei családot megnyert titokban az ügynek. De az összeesküvők bámulatos óvatossággal és diplomáciai ügyességgel dolgoztak. Sikerült megnyerniük ügyüknek a pápát, IV. Sixtust, aki már úgyszólván sokallotta a Mediciek hatalmát és szeretete volna Firenzét a pápai államba bekebelezni. Nemcsak elvileg egyezett bele a pápa a véresnek ígérkező merényletbe, hanem firenzei papjait is utasította, hogy mindenben álljanak az összeesküvők rendelkezésére, sőt tovább ment: nehogy a Medici-testvérek meggyilkolása után fellázadjon a firenzei nép, amely szívből szerette őket, Gianbattista da Monteseco pápai hadvezért csapataival együtt Firenze határába rendelte, hogy szükség esetén azonnal bevonulhasson a városba.

Jellemző az elhárítószolgálat szervezetlenségére, hogy a Mediciek sem az összeesküvéstől, sem a pápai csapatok megérkezéséről semmit sem tudtak, vagy ha hallottak is valamit, semmit sem akartak komolyan venni. Így az összeesküvők, a jövő-menő pápai követek és kémek zavartalanul dolgozhattak.

Az összeesküvők célja az volt, hogy a két testvért egyszerre tegyék el láb alól, nehogy ha az egyik elpusztul, a firenzeiek a másik mellett szálljanak síkra. Befejezett tény elé akarták állítani a népet: hogy Mediciek nincsenek többé. Giuliano ismételten gyöngéledett s ez volt az oka, hogy a merénylet végrehajtása egyre késett. Végre megállapodtak abban, hogy 1478 április 26-án a templomban, a nagymise alatt, végrehajtják a merényletet. Giuliano megint nem jött el, úgyhogy az összeesküvők a barátság álarca alatt érte mentek és hosszas rábeszélés után mégis csak magukkal vitték a templomba. Giuliano fegyvertelenül, páncéling nélkül ment velük.

Az Úrfelmutatáskor beállott áhítatos csöndben, mikor mindenki letérdelt és önmagába mélyedt, Bernardo Bandini adta meg a jelet a merényletre: kardját Giuliano mellébe dőfte; Francesco Pazzi is rávetette magát a szerencsétlen ifjúra s oly eszeveszetten szurkálta még a hulláját is, hogy önmagán is sebet ejtett. Ugyanebben a pillanatban kellett volna leszúrni Lorenzót is; ezzel a feladattal a közelében álló papokat bízták meg; ezek azonban kissé késedelmeskedtek, úgyhogy Lorenzo észrevette, mikor Antonio Maffei rá akart támadni; hirtelen jobbkarjára csavarta köpenyét és törével elkeseredetten védekezett, mindaddig, míg barátai figyelmesek nem lettek a veszélyre;

odasiettek, feltartóztatták Bandinit és Pazzit, akik Giulianótól most Lorenzóhoz igyekeztek és rá akarták vetni magukat ; vad csetepaté kezdődött, amelynek során a Lorenzót védelmező Antonio Nori halálos sebet kapott, de ezalatt Lorenzónak sikerült bemenekülnie a sekrestyébe, amelynek bronzajtáját aztán hiába dönggették tehetetlen dühükben az összeesküvők.

Közben a városban elterjedt Giuliano halálának híre és egyszerre kitört a felháborodás a Pazziak ellen, úgyhogy mikor az összeesküvők a Signoria ellen támadtak, kudarcot vallottak ; Francesco Pazzi, sebesülése miatt, nem izgathatta a népet, nem szervezhette a támadást, nem értesíthette a pápai csapatokat : kénytelen volt ágyba feküdni, onnan rángatta ki a felbőszült nép, amely aztán éktelen gyalázkodások közben végighurcolta az utcákon és végül Salviati pisai érsekkel, az összeesküvés másik főcinkosával együtt, felakasztotta.

Irtózatos kegyetlenséggel bánt el a nép a gyilkosokkal és az összeesküvőkkel, a Pazzi-családot úgyszólván teljesen kiirtották, a kivégzetteknek még a hulláját is megbecstelenítették. Most virradt fel napjuk igazán a kémeknek és besúgóknak ! Ha Lorenzo eddig nem sokat adott a titkos belpolitikai szolgálatra, most annál nagyobb buzgalommal szervezte meg a belső hírszerzést s e mellett nem hanyagolta el a külső kémzolgálatot sem, hiszen kiderült, hogy míg ő hazájában az alkotásoknak élt, addig irigyei, elsősorban a pápa, országára és életére törnek s bizonyára hajlandók ellene messzeágazó szövetkezéseket szervezni. Végeredményben a Pazzi-összeesküvés megdönthetetlenül megszilárdította Lorenzo uralmát, úgyhogy a Medici-név népszerűsége innen kezdve szinte összeforrott Firenze történetével mindaddig, míg a Savonarolától fanatizált nép Lorenzo fiait el nem

Bandini, Giuliano Medici gyilkosa az akasztófán.

odasiettek, feltartóztatták Bandinit és Pazzit, akik Giulianótól most Lorenzóhoz igyekeztek és rá akarták vetni magukat ; vad csetepaté kezdődött, amelynek során a Lorenzót védelmező Antonio Nori halálos sebet kapott, de ezalatt Lorenzónak sikerült bemenekülnie a sekrestyébe, amelynek bronzajtáját aztán hiába dönggették tehetetlen dühükben az összeesküvők.

ízte Firenzéből. De még egyszer nevezetességre vergődött Firenze a Mediciek révén akkor, amikor az utolsó törvényes Medici, Lorenzino, hosszas és ravasz előkészítés után meggyilkolta a fattyú Alessandrot, Firenze zsarnokát, a nagy Lorenzo unokájának, II. Lorenzónak fattyú fiát.

Nincs már nyoma itt, a renaissance utolsó évtizedében annak a nagy-szabású és ügyes diplomáciai kártyakeverésnek, amely még a XV. század végén is jellemezte a pápai s általában az olasz államok politikáját. Például mikor Firenze oly kegyetlenül, még papok és érsekek feláldozása árán is, elnyomta és megbosszulta a Pazzi-féle összeesküvést, IV. Sixtus pápa kénytelen volt interdictum alá vetni a várost, már csak azért is, hogy önmagáról eltereljen minden gyanút. A pápa azonban nem érte be ezzel: addig uszította Ferdinánd nápolyi királyt a köztársaság ellen, hogy már-már komoly veszedelmet kezdett jelenteni Nápoly készülődése Firenzére. Ekkor Lorenzo, mesteri sakkhúzással, barlangjában kereste fel az oroszánt: látogatást tett Nápolyban a királynál; fényes fogadtatásban részesült és személyes szeretetreméltóságával, okosságával, műveltségével és diplomáciai ügyességével annyira elbűvölte a királyt, hogy a legjobb barátságban váltak el egymástól. Firenze elleni támadásról pedig Ferdinánd többé hallani sem akart. Kétségtelen, hogy ezt a diplomáciai sikert Lorenzo a pápai és a nápolyi udvarban kitűnően működő ügynökeinek köszönhette.

Mint említettük, a renaissance utolsó évtizedeiben sehogysem tudjuk már felfedezni ennek a klasszikus diplomáciának a hagyományait. Az említett fattyú-Medici, Alessandro, a nyers erőszak embere volt; tudta, hogy ameddig hű fegyveres testőrei és katonái vannak, addig semmiféle titkos mesterkedés nem bír vele, ha pedig árulók veszik körül, akkor úgyis hiába félti az életét. Ezért durván és kegyetlenül kormányozta Firenzét, belegázolt a polgárok jogaiba, házuk és családi életük tisztességébe, úgyhogy Firenze elkeseredése lépten-nyomon nőtt. Kormányzósága (1523—27 és 1530—37) Firenze leggyászosabb korszaka volt, és eléggé szomorú, hogy éppen ezt az elfajzott és durva katonát támogatta a császár és a pápa is a törvényes Medici-utóddal, Lorenzínóval szemben. Csakhogy Alessandro annyival értékesebb volt számukra, mert teljesen engedelmes és vak eszközük volt. Második kormányzósága idején végre Lorenzino elérkezettnek látta az időt a cselekvésre, miután előbb alaposan és hosszú ideig előkészítette merényletét.

Csúnya és beteges ember volt ez a törvényes Lorenzo-unoka, valóságos torz-alak, akinek legfőbb vágya volt, hogy valamiképpen híres emberré legyen, bármi áron is. A történelem a «Mediciek Brutusának» nevezi: rá is szolgált erre a névre, mert az alakoskodásnak oly klasszikus példáját szolgáltatta, aminőt keveset ismerünk még a titkos szolgálat s a kémkedés történetében is. Sikerült beférkőznie Alessandro bizalmába, s nemcsak segítette őt minden aljasságában, kalandjában és kegyetlenségében, hanem fokozta és túlozta intézkedéseit, kegyetlenségeit és gonoszságait, úgyhogy a firenzeiek őt még talán jobban gyűlölték, mint a zsarnokot. Pedig mindent csak hazája

fölszabadítása érdekében tett, úgy azonban, hogy a felszabadítás dicsőségén senkivel se kelljen majd osztozkodnia : ezért nem árult el senkinek semmit terveiből s ezért titkolódzott úgy, hogy aljasságai mögött senki sem sejtette a hazafiás szándékot. Nem is volt beavatva senki a munkájába : egyedül kellett cselekednie, a maga erejéből. Tudta, hogy az életével játszik.

Lorenzino teletömte a várost titkos ügynökeivel s ha arról értesült, hogy valahol szabadságmozgalom van keletkezőben, azonnal a lehető legkegyetlenebbül elfojtotta. Kémei előtt nem volt zárt ajtó, jegyzik meg az egykorú történetírók, s így volt lehetséges, hogy mindenütt azonnal és érelyesen közbe tudott vágni : ezzel pedig csak még jobban megnyerte a herceg bizalmát. Hogy mily kitűnő színész volt s mennyire meg tudta téveszteni polgártársait és a herceget egyaránt, azt éppen az bizonyítja legvilágosabban, hogy valahányszor ügynökei révén sikerült valami mozgalmat vagy éppen összeesküvést lelepleznie, akkor ugyancsak titkos ügynökeivel jóelőre figyelmeztette az összeesküvőket, hogy idejében meneküljenek.

Történt, hogy Alessandro szemet vetett a tekintélyes Strozzi-család leányára, Lujzára, aki azonban elutasította a testileg és erkölcsileg egyaránt undorító embert. Néhány nap mulva meghalt a leány egy lakomán : a herceg mérge kioltotta életét. Erre a Strozziak bosszút esküdtek és tervüket elárulták Lorenzinónak ; ez nyomban följelentette őket a hercegnél, de egyúttal még abban az órában sürgős figyelmeztetést küldött nekik, hogy meneküljenek. Firenze így lassankint egészen kihalt, a jobb és nemesebb elemek kivándoroltak, Ippolito de' Medici bíboros vezetésével fegyveresen is meg akarták dönteni a herceg uralmát, de kudarcot vallottak. Firenzét most már csak Lorenzino menthette meg a gyűlölt zsarnoktól.

Mikor azután a herceg megkívánta Catarina Ginorit, Lorenzino egyik közeli rokonát, s a hódításhoz éppen Lorenzino segítségét kérte, betelt a mérték. Lorenzino azt hazudta neki, hogy szép húga az ő lakásában várja a herceget Vízkereszt előestéjén. A herceg boldogan ment el a találkára, de mikor várakozás közben, s már boros fővel, lefeküdt, Lorenzino hirtelen beledöfte kardját, mire hű szolgája előrohant és végzett a hatalmas termetű és erejű herceggel.

Lorenzino, aki tökéletes Brutus volt az előkészítésben, nem tudott helyzete magaslatára emelkedni a tett elkövetése után. Betegesen úrrá vált benne a gondolat, hogy menekülnie kell! Előbb Bolognába menekült, majd mikor az ott élő firenzei emigránsok nem hittek neki, Velencébe ; itt Filippo Strozzi pártfogásába vette, egész Itáliában ünnepezték, csak éppen Firenze nem vett róla tudomást : Firenze ekkor már Cosimo Medicinek ajánlotta fel az uralmat, aki hallani sem akart a gyilkosról, pedig neki köszönhette uralmát, hanem érelyes kézzel hozzáfogott Firenze ügyeinek rendezéséhez, a személy- és vagyonbiztonság helyreállításához. Hiába próbált Lorenzino a Strozziak segítségével erőszakkal trónra jutni, kudarcot vallott. Most aztán fordult a kocka : most Cosimo kezében volt a pénz és a hatalom, a kémhadsereg Cosimo

parancsára működött; mindenütt nyomában voltak a firenzei titkos ügynökök a szerencsétlen Lorenzinónak, akinek egyetlen nyugodt perce sem volt. Velencében élt s alig mert az utcára menni, ha kiment is, barátai és rokonai kísérték. Végzetét azonban nem kerülhette el: Cosimónak néhány tucat ügynöke leste állandóan Velence minden zugában. 1547 február 26-án, tízévi bujkálás és rettegés után, Cosimo két emberének sikerült meggyilkolnia Lorenzinót, amint nagybátyjával éppen kilépett egy templomból. A Mediciek Brutusa, a titkos szolgálat nagymestere, a titkos szolgálat áldozata lett.

Még egy tipikus példáját kell megemlítenünk a középkori Itália elszánt és minden aljasságra kész szereplőinek s ez a hírhedt Bianca Cappello, egyike kora legszebb asszonyainak, akinek személye körül nincs vita és kétség; Lucrezia Borgia lehetett bűnös, de valószínűleg ártatlan volt, ellenben Bianca Cappellóról kétségtelen, hogy szépségén kívül a titkos kémkedés és ennek két hatalmas végrehajtó eszköze: a mérég és a tör volt páratlan sikereinek titka és magyarázata.

Velencében, amely a XVI. század közepén hatalmának tetőpontján állt, a tekintélyes és dúsgazdag Cappello-család volt a botránykrónika középpontja, I. Cosimo firenzei nagyhercegi uralkodásának utolsóévi évében (1563). Ekkor történt, hogy a gyönyörű Bianca Cappellót megszőktette egy firenzei fiatalember, aki a Salviati-bankház velencei fiókjának volt a tisztviselője. A fiatalember dúsgazdag embernek, a Salviati-család tagjának adta ki magát s így sikerült a szép Bianca fejét elcsavarnia. Törvényesen is feleségül vette s egyideig titokban éltek Velencében, de mikor veszedelem kezdte fenyegetni őket, Firenzébe menekültek. A család ezer aranyat tűzött ki a szökevények fejére, Velence kiadatási kérelemmel fordult Firenzéhez, az ifjút, Pietro Buonaventurit Velencében jelképesen már halálra is ítélték. A szép Bianca itt állt nagy csalódásával: szerelmese nem gazdag ember, nem is nemes, szegény jegyzőnek a fia, itt állnak a hajsza közepében s csak rövid idő kérdése, hogy mindketten Velence bírái elé kerüljenek és tettükért halállal bünhődjenek. Bianca ebben a kétségbeesett helyzetben nem vesztette el a fejét; titkos módszerekhez folyamodott, amelyek ezúttal is célhoz vezettek.

Ebben az időben történt, hogy Cosimo visszavonult a magánéletbe, hogy dicsőséges uralkodása után a pihenés, a művészet és az irodalom élvezetének élhessen, távol az államügyektől, és fiának, Francescónak adta át a nagyhercegi trónt. Bianca már félig meddig ismerte az új nagyherceget, aki némi érdeklődést mutatott iránta. A szépasszony hamarosan értesült, hogy az ifjú nagyherceg megátalkodott szoknyavadász s most az ügynökök egész seregét mozgósította, köztük férjét is, hogy Francesco érdeklődését magára irányítsa. Terve tökéletesen sikerült. Mikor aztán a herceg szeretője lett, még csak azt sem tartotta szükségesnek, hogy férjétől elváljon: bőven ellátta pénzzel és tekintélyes hivatalokkal, úgyhogy az éhenkórász Pietro egyszerre Firenze első gavallérja lett, állandóan kalandokon törte a fejét, s ami nagyobb baj volt, kalandjaival el is dicsekedett. Ezt aztán megelégtették a firenzeiek

s elsősorban a felesége : főképpen Bianca mesterkedéseinek eredménye volt, hogy a Ricci-család egyik tagja a kellemetlen hercegnőt egy sötét éjjel leszúrta s így örökre elnémította.

Francesco valósággal örültje volt a gyönyörű velencei asszonynak, fényes palotát rendezett be neki s még akkor is állandóan folytatta vele viszonyát, mikor már Johanna osztrák főhercegnő volt a törvényes felesége. Minthogy házasságából csak leányai születtek, titokban abban reménykedett, hogy Bianca fogja őt fiúval megajándékozni. Bianca a kor minden művészetét megcsillogtatta abban a módban, ahogy a herceget becsapta. Mesterséges eszközökkel sikerült felduzzasztania testét s így a herceget kellemes reményekbe ringatnia. Mikor állítólagos ideje elkövetkezett, akkorra gondoskodott róla, hogy néhány várandós anyát készenlétben tartsanak s amelyeknek fiúgyermek születik, azt becsempésszék hozzá, a herceggel pedig elhitessék, hogy az az ő fia. Így is történt. A herceg boldog volt, csak azt nem tudta, hogy kedvese a várandós anyákat mind leszúratta, nehogy valaha is eljárjon a szájuk, s a végén még hűséges komornáját is meggyilkoltatta, aki pedig egész terve megvalósításában egyetlen segítő-társa volt.

Bianca Cappello. (Bronzino festménye.)

Hatalmát akkor fenyegette az első komoly veszély, amikor az osztrák főhercegnőtől Francescónak fia született ; ekkor azonban, hogy hogy nem, a főhercegnő titokzatos betegségben hirtelen meghalt. Bianca most elérte, hogy Francesco titokban feleségül vette őt s egy év múlva ezt a házasságot nyilvánosságra is hozta. A mérég és a tör odajuttatta a szép Biancát, ahová mérhetetlen nagyravágyásában mindig vágyakozott.

De valószínűleg a mérég volt az ő végzete is : mindössze nyolc évig élvezte vérrel szerzett hatalmát és boldogságát, mert 1587-ben, egy lakoma után ő is, a nagyherceg is, alattomos lázban megbetegedett és alig néhány nap múlva meghalt. Vajjon Velence vagy a Cappello-család, vagy éppen

Ausztria titkos ügynökei juttatták-e a mérget a fejedelmi ételekbe, azt már sohasem lehet kideríteni.

Érthető, hogy minden uralkodó igyekezett a maga országában minél tökéletesebb kémvizsgálórendszert bevezetni, hogy el ne maradjon ezen a téren a jó vagy rossz szomszédok mögött. Így tudjuk, hogy XI. Lajos francia király (1461—1483), aki nem annyira fegyverének, mint inkább ügyes és fondorlatos politikájának köszönhette hatalmát, valósággal mester volt a kémkedéssel összefüggő minden dologban.

Jól kiépített kém szervezettel találkozunk, még pedig a XIV. század utolsó éveitől kezdve, Svájcban is, amely a nagyobb városok sokat járó és így sokat látó és halló kereskedőit állította a hírszerzés és kémkedés szolgálatába. Ez a rendszer itt is kitűnően bevált s nem csupán belföldön s a legközelebbi külföldi területen, hanem távoli államokban is nagyon alaposan és megbízhatóan működött. Elég megemlítenünk az 1474. év történetéből azt a fontos esetet, amidőn Svájc Franciaországgal és Ausztriával szövetségben Merész Károly burgundi herceg ellen. De a szövetség már a következő évben felbomlott, mert Ausztria és Franciaország titkos megegyezést kötött Károllyal s kiugrott, úgyhogy az utóbbi minden erejével a kis Svájc ellen fordulhatott.

Azonban a mindenfelé szimatoló kereskedők erre is rájöttek s még kellő időben figyelmeztették a svájciakat a készülő veszedelemre, úgyhogy ezek teljesen felkészülve állottak Károly herceg elé s a Gransonnál vívott csatában meg is verhették (1476).

Nancy 1477-i ostrománál pedig a svájci kereskedőknek a városban levő bizalmi emberei előre megállapított fényjelekkel értesítették az ostromlókat minden fontosabb mozzanatról s ezzel jócskán hozzájárultak a sikerhez.

Nagyon gondos előkészítést és felderítést kívánt VIII. Károly francia király 1494-i betörése Itália földjére. A király, Felső Savoya felől jövet, a Mont Genève (Monginevro) hágóján át ereszkedett le a Po egyik mellékfolyójának völgyébe. Az átkelést főleg a magával vitt erős tüzérség nehezítette meg s e miatt kellett az utakat jól előre kikémleltetni. Ez volt ugyanis az első eset, hogy nemcsak néhány könnyű ágyú, hanem egy hadsereg egész tüzérsége vágott neki ennek a veszedelmes útnak, előbb az Alpokon, majd az Appennin-hegységen át. Szerencséjére jó és hűséges vezetői voltak a királynak s nem vitték csapdába a francia sereget.

Ugyancsak a XV. század második feléből egy árulás idejekorán történt kiderítéséről is hallunk. Negroponte akkor még olasz kézen levő várát 1459-ben ostrom alá fogták a törökök. A védőseregben volt egy Tomaso Schiavo, másként Miricus nevű dalmát kapitány, egy számszeríjas század parancsnoka. Ez összejátszott a törökökkel, de rajtavesztett, mert az árulás valahogyan kiderült, Schiavo akasztófára jutott, századát pedig, nagyobb biztonság kedvéért, leszerelték. A törökök, az árulóval történt megegyezés szerint, július 5-én megrohanták a vár egyik védetlennek hitt részét, de ott,

legnagyobb meglepetésükre, szívós ellenállásra találtak, úgyhogy nagy veszteséggel kénytelenek voltak visszavonulni.

Bár csak kezdete esik a középkorra, röviden meg kell emlékeznünk a kémkedésnek nagyon tág teret nyitó spanyol inquizícióról is. Ez az intézmény, legalább eleinte, tisztán politikai természetű volt, s a zsidók és a mórok teljes kiüldözése végett alakult.

IV. Sixtus pápa 1480-ban hatalmazta fel Katholikus Ferdinánd spanyol királyt három inquizitor kinevezésére. Az intézmény csakhamar gyorsan bővült s többek között Sevilleben, Toledóban és Cordovában, majd 1492 után Granadában is voltak törvényszékei. Élén, 1483-tól 1498-ig, a hírhedt Torquemada állott.

Az inquizitorok rendkívüli szigorúsággal jártak el, 28 szakaszból álló törvénykönyvük rendelkezései szerint. Így például a 14. szakasz elrendelte, hogy a terhelő tanúvallomások ellenére is állhatatosan tagadó vádlottat vesztőhelyre lehet vinni. A védekezést itt is nagyon megnehezítette a 16. szakasz, amely megtiltotta, hogy a vádlottal egész terjedelmükben közöljék az ellene szóló tanúvallomásokat.

X. Leó pápa mérsékelni akarta volna az inquizíció szigorúságát, de V. Károly császár ellene szegült, sőt 1543-ban újra rendszeresítette Siciliában is az ott korábban eltörölt intézményt. Teljes kifejlődését II. Fülöp király uralkodása alatt (1556—1598) érte el a spanyol inquizíció, de ez a korszak már teljesen kiesik a középkor keretéből.